

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra psychologie

Diplomová práce

Jana Kilianová

Enneagram – vývoj testové metody k určení osobnostního typu

Enneagram – Development Of Personality Type Test

Praha 2012

Vedoucí práce:

Mgr. MUDr. Radvan Bahbouh, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. MUDr. Radvanovi Bahbouhovi, Ph.D. za liberální přístup při vedení mé diplomové práce, cenné návrhy a rady pro statistické zpracování dat. Děkuji mu také za roky kvalitní a praktické výuky na katedře psychologie. Jeho zajímavý, originální a motivující výklad psychologické metodologie a psychometrie velkou měrou přispěl k volbě tématu této práce i jejímu vzniku. Jsem vděčná rovněž Mgr. Michalovi Petrovi za altruistický přístup ve sdílení poznatků, zkušeností a námětů ohledně enneagramu. Mé poděkování patří i ThLic. Mgr. Denise Červenkové, Th.D. z kongregace sester karmelitek sv. Terezie za ochotu a přátelskou pomoc s teologickými tématy, jichž se práce okrajově dotýká. V neposlední řadě děkuji Ing. Mgr. Martině Porkertové za předání jejích zkušeností, kvalitních doporučení, postřehů a všestrannou podporu při psaní této práce. Další dík patří Dipl. Kfm. Jörgovi Reinerovi Wildovi, MBA za průběžnou podporu a pomoc s praktickou stránkou tvorby práce a poskytnutí technického zázemí. Na závěr vyjadřuji svůj vděk všem respondentům, kteří přispěli k výzkumu vyplněním rozsáhlých dotazníků a účastí v rozhovorech.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 4. 2012

.....

Jana Kilianová

Abstrakt

Typologie dle enneagramu popisuje devět typů osobnosti a jejich vzájemné vztahy. Jedná se o teoretický koncept, jehož psychologická platnost je vědecky stále ověřována. Záměrem této práce je vytvořit spolehlivý a validní psychometrický nástroj k určení enneagramového typu a tím prověřit validitu této typologie. Teoretická část popisuje systém enneagramu na základě dostupné literatury a přináší přehled výzkumů, které jej zasazují do psychologického kontextu. Empirická část se věnuje vývoji testu k určení ennea-typu, ověření jeho psychometrických charakteristik a kriteriální validity, a současně prověřuje konstruktovou validitu enneagramové typologie. Kritériem pro posouzení validity je test Základního enneagramu dle Davida Danielse, stanovení typu rozhovorem a sebe-identifikací. U celkového vzorku 300 osob různého věku a pohlaví jsme provedli kvantitativní analýzu dat za použití více druhů statistických metod. Závěry ukazují, že vytvořený nástroj k určení ennea-typu je reliabilní, psychometricky kvalitní a má uspokojivou kriteriální validitu. Výzkum rovněž podpořil existenci devíti enneagramových typů dle daného teoretického konstruktů, nepotvrdil však předpoklad existence vzájemných vztahů mezi propojenými typy.

Klíčová slova

Enneagram, typologie osobnosti, osobnostní test, validizace, test Základního enneagramu dle Danielse

Abstract

The enneagram typology describes nine personality types and their mutual relations. It is a theoretical construct whose psychological validity is still being scientifically verified. The focus of this work is to develop a reliable and valid psychometric tool for recognizing the enneagram type and thereby verify the validity of this typology. The theoretical section describes the enneagram system on the basis of available literature and reviews research that set it in the psychological context. The empirical section deals with the development of the test to determine the ennea-type, with verification of its psychometric characteristics and criterion validity, and at the same time it examines the construct validity of enneagram typology. The criterion to review the validity is The Essential Enneagram Test by David Daniels, type identification by interview and self-identification. A quantitative data analysis was conducted on the sample of 300 persons of both, men and women of all ages using various kinds of statistical methods. The findings indicate that the tool developed to identify the ennea-type is reliable, of good psychometric quality and satisfactory criterion validity. Furthermore, the research supported the existence of nine enneagram types as per the theoretical construct, yet did not verify the assumption of mutual relations between the interconnected types.

Keywords

Enneagram, personality typology, personality test, validation, The Essential Enneagram Test by Daniels

OBSAH

ÚVOD	14
I. ÚVOD DO ENNEAGRAMU	16
1. ENNEAGRAM Z POHLEDU PSYCHOLOGIE	16
2. SYSTÉM ENNEAGRAMU	17
2.1. Historie a vývoj	17
2.1.1. Původ devíti typů	19
2.2. Enneagram v Čechách.....	21
2.3. Struktura enneagramu	22
2.3.1. Symbol enneagramu.....	22
2.3.2. Tři centra inteligence	25
2.3.3. Křídla	26
2.3.4. Dynamika systému.....	27
2.3.5. Propojené typy	27
2.3.6. Instinktivní podtypy	28
2.4. Rozvoj osobnosti.....	30
2.5. Vysvětlení základních pojmů.....	31
3. POJETÍ HŘÍCHU/NEŘESTI.....	37
3.1. Teologický pohled	37
3.2. Psychologický pohled	38
3.3. Hřích v enneagramu	39
4. POPISY ENNEAGRAMOVÝCH TYPŮ.....	40
4.1. Typ 1 – Perfekcionista	40
4.1.1. Kognitivně – emocionální struktura.....	40
4.1.2. Osobnostní charakteristika.....	42
4.1.3. Sebeobraz a idealizace	42
4.1.4. Obranný mechanismus – vytváření reakce	43
4.2. Typ 2: Dárce	43
4.2.1. Kognitivně – emocionální struktura.....	43
4.2.2. Osobnostní charakteristika.....	45
4.2.3. Sebeobraz a idealizace	46
4.2.4. Obranný mechanismus – vytěsnění.....	46
4.3. Typ 3: Herec/Vítěz.....	47
4.3.1. Kognitivně – emocionální struktura.....	47
4.3.2. Osobnostní charakteristika.....	49

4.3.3.	Sebeobraz a idealizace	50
4.3.4.	Obranný mechanismus – identifikace	50
4.4.	Typ 4: Tragický romantik	51
4.4.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	51
4.4.2.	Osobnostní charakteristika.....	53
4.4.3.	Sebeobraz a idealizace	55
4.4.4.	Obranný mechanismus – introjekce.....	55
4.5.	Typ 5: Pozorovatel.....	55
4.5.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	55
4.5.2.	Osobnostní charakteristika.....	57
4.5.3.	Sebeobraz a idealizace	59
4.5.4.	Obranný mechanismus – izolace.....	59
4.6.	Typ 6: Loajální skeptik/Ďáblův advokát.....	60
4.6.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	60
4.6.2.	Osobnostní charakteristika.....	62
4.6.3.	Sebeobraz a idealizace	63
4.6.4.	Obranný mechanismus – projekce	64
4.7.	Typ 7: Požitkář.....	64
4.7.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	64
4.7.2.	Osobnostní charakteristika.....	66
4.7.3.	Sebeobraz a idealizace	67
4.7.4.	Obranný mechanismus – racionalizace.....	68
4.8.	Typ 8: Bojovník, šéf	68
4.8.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	68
4.8.2.	Osobnostní charakteristika.....	70
4.8.3.	Sebeobraz a idealizace	72
4.8.4.	Obranný mechanismus – popření.....	72
4.9.	Typ 9: Smiřovatel	73
4.9.1.	Kognitivně – emocionální struktura.....	73
4.9.2.	Osobnostní charakteristika.....	75
4.9.3.	Sebeobraz a idealizace	76
4.9.4.	Obranný mechanismus – narkotizace	77
5.	PROPOJENÍ ENNEAGRAMU S PSYCHOLOGICKÝMI KONCEPTY	78
5.1.	Psychoanalytické směry	78
5.1.1.	Teorie objektivních vztahů a self psychologie.....	78
5.1.2.	Interpersonální psychoanalýza.....	85

5.1.3.	Teorie attachmentu.....	88
5.1.4.	Archetypy.....	92
5.2.	Kognitivní teorie	93
5.2.1.	Enneagramové typy a maladaptivní schémata	94
5.2.2.	Enneagramové typy a styly řešení problémů	100
5.3.	Neurobiologický pohled.....	102
5.4.	Psychologická diagnostika osobnosti	108
5.5.	Psychopatologie	115
6.	ÚSKALÍ TYPOLOGIE DLE ENNEAGRAMU	117
7.	VYUŽITÍ ENNEAGRAMU V RŮZNÝCH OBLASTECH DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ	120
7.1.	Personalistika a rozvoj pracovníků	120
7.2.	Psychoterapie, poradenství a osobnostní rozvoj	121
7.3.	Další oblasti využití	122
II.	EMPIRICKÁ ČÁST	123
8.	VÝCHODISKA VÝZKUMU.....	123
9.	VÝZKUMNÝ CÍL.....	124
10.	METODOLOGIE	125
10.1.	Konstrukce testu.....	125
10.1.1.	Popisy dimenzí.....	125
10.1.2.	Konstrukce položek testu	126
10.2.	Sběr dat	127
10.3.	Výzkumný vzorek	129
10.4.	Postup výzkumu.....	131
10.4.1.	Předvýzkum a vývoj testu	131
10.4.2.	Finální verze testu a administrace	133
10.4.3.	Administrace	133
10.5.	Analýza dat	134
10.5.1.	Kvantitativní položková analýza.....	134
10.5.2.	Korelace hrubých skóru s věkem a pohlavím	136
10.5.3.	Normy	137
11.	VALIDIZACE TESTU	137
11.1.	Konstruktová validizace.....	137
11.1.1.	Reliabilita.....	137
11.1.2.	Korelační analýza propojených typů	138
11.1.3.	Korelace položek mezi sebou	140

11.2.	Kriteriální validizace Danielsovým testem	141
11.2.1.	Pearsonův a Spearmanův korelační koeficient	141
11.2.2.	T-test signifikance rozdílů v pořadí typů	142
11.3.	Kriteriální validizace externím kritériem	144
11.3.1.	Výsledky rozhovorů a sebeuposouzení	144
11.3.2.	Koeficient Kappa a Fisherův exaktní test	145
11.3.3.	Binomiální test	147
11.4.	Senzitivita a specifita testu	148
12.	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ	149
13.	DISKUSE	151
	ZÁVĚR	157
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	159
	PŘEHLED TABULEK A OBRÁZKŮ	163
	PŘÍLOHY	164

ÚVOD

Psychologie osobnosti (a psychologie vůbec) nemá tak dlouhou historii jako jiné vědní obory, nicméně v laické podobě existuje od pradávna. Lidská snaha porozumět sobě i druhým a postihnout podobnosti i rozdíly v množství různých povah je patrná již v dochovaných dílech starých filosofů. Za všechny zmiňme řeckého učenice Theofrasta žijícího ve 3. stol. př. n. l. a jeho snahu o kategorizaci lidských charakterů v díle *Povahopisy* (Theofrastos, 2000). Také typologie založená na temperamentu má své kořeny u Hippokrata ve 4. stol. př. n. l. (Hartl & Hartlová, 2010). Jiné pokusy o klasifikaci lidí se datují ještě dále do historie, například astrologie nebo numerologie. Ty však, navzdory své dlouhověkosti a popularitě jsou v akademických kruzích považovány za alternativní metody.

Co tedy činí osobnostní typologii vědecky platnou a uznávanou? Dle Mikšíka (2007) usiluje vědecká psychologie osobnosti o postihnutí lidské psychiky prostřednictvím modelů fungování osobnosti. Za funkční modely jsou považovány ty, které dokážou popsat zákonitosti vzniku a rozvoje vnitřních psychických jevů a skrze které lze pochopit, popsat a empiricky ověřit prožívání a chování člověka (Mikšík, 2007).

System enneagramu je na úrovni osobnostní typologie rovněž populárním alternativním a rychle se rozšiřujícím konceptem, který je zatím akademickou obcí považován za nedostatečně prověřený. Přesto však může být užitečným nástrojem poznání a rozvoje lidské osobnosti. V posledních letech bylo v zahraničí publikováno množství teoretických i empirických studií srovnávajících enneagram s různými psychologickými koncepty. Bylo také vytvořeno několik nástrojů k určení enneagramového typu osobnosti. V České republice tomuto tématu zatím věnuje v akademických kruzích málo pozornosti.

Tato studie má několik záměrů. Jedním z nich je představit enneagram jako osobnostní model devíti typů a prozkoumat jeho styčné plochy s psychologií. Dalším cílem je prověřit empirickou validitu jak tohoto osobnostního konstruktů, tak nástroje, který jsme vyvinuli k diagnostice enneagramového typu. Práce je členěna na teoretickou a empirickou část. V teoretické části nejprve uvedeme čtenáře do systému – jeho východisek, struktury a dynamiky osobnostních typů a popíšeme jednotlivé charakterové profily. Budeme při tom vycházet z dostupné literatury o enneagramu. Druhý díl teoretické části tvoří přehled publikovaných výzkumů daného tématu. V empirické části pojednáme o vývoji testové metody k určení ennea-typu a dále se budeme zabývat výsledky statistické analýzy jeho psychometrických charakteristik a validitou. Současně budeme prověřovat validitu teoretického modelu enneagramu.

V této práci vycházíme ze zahraniční i české literatury, elektronických a dalších zdrojů, jež citujeme podle normy APA. Překlady zahraničních autorů jsou autorské, v případech více možností výkladu uvádíme v závorce anglický výraz.

I. ÚVOD DO ENNEAGRAMU

1. ENNEAGRAM Z POHLEDU PSYCHOLOGIE

Na psychologické úrovni popisuje enneagram devět osobnostních typů a jejich vzájemné vztahy. Jedná se o komplexní model, který nepředstavuje pouze typologii na úrovni chování, prožívání a myšlení, ale postihuje také úroveň možného dalšího vývoje člověka, jeho osobní a spirituální transformaci (Palmer, 2000). Duchovní dimenzí systému se zde hlouběji zabývat nebudeme, zůstaneme na úrovni toho, co nám systém může přinést z pohledu psychologie osobnosti.

Typologie enneagramu, jak ji známe dnes, nevychází z konkrétní psychologické teorie a podkladem pro ni nebyl žádný z vědecky uznávaných a prověřených konceptů osobnosti. Lze říci, že je směsí poznatků z řady tradičních učení zkombinovaných s moderní psychologií. O jejím původu toho bylo napsáno mnoho, avšak závěry jsou často spekulativní a zavádějící, např. mnoho raných autorů přisuzovalo původ enneagramu súfijským mistrům, což se později ukázalo jako mylné (Riso & Hudson, 1999).

Z pohledu akademické psychologie se jedná o deskriptivní, na zkušenosti založený systém, který zatím není vědecky zcela prověřen. Mezi laickou i odbornou veřejností však vzbuzuje zájem a v posledních desetiletích přibývá studií zaměřených na dokázání jeho psychologické podstaty, ať již na teoretické úrovni, nebo ověřováním souvislostí s uznávanými vědeckými typologiemi a korelací s validizovanými testovými metodami (např. Bartholomew & Horowitz, 1991; Hall D., 2009; Killen, 2009; Maxon & Daniels, 2008; Riso & Hudson, 2003 a další). Domníváme se tedy, že by bylo předčasné odmítnout systém enneagramu bez bližšího prozkoumání toho, co užitečného může psychologii přinést. Ostatně mnoho dalších alternativních přístupů a metod našlo své uplatnění v aplikované psychologii a psychoterapii dříve, než byly uznány za vědecké (pokud vůbec) a mnohdy se tak děje pouze na základě toho, že „fungují“. Za všechny zmiňme např. biosyntézu, psychoterapii zaměřenou na tělo, focusing a satiterapii, grafologii, nebo ve své době také hypnózu.

2. SYSTÉM ENNEAGRAMU

V této kapitole si přiblížíme koncept enneagramu v podání různých autorů, kteří se jím zabývají. Nebudeme se zde pokoušet o jeho kritické zhodnocení z pohledu psychologie, nýbrž o přehled poznatků, resp. tvrzení, jež lze o enneagramu nalézt v současné literatuře. Nyní tedy vstoupíme na méně pevnou půdu nepotvrzených teorií, domněnek a hypotéz, zatím čekajících na prověření své platnosti a užitečnosti na poli psychologie. Na českém trhu je dostupný pouze omezený počet zdrojů o enneagramu, při analýze literatury budeme proto vycházet také ze zahraničních knih a publikovaných článků. Zaměříme se především na autory, kteří mají dlouholetou a praktickou zkušenost se systémem, jsou v oboru uznávaní a nejvíce citovaní, jako jsou psychiatr Claudio Naranjo, nejznámější autorka a lektorka enneagramu Helen Palmer a profesor psychiatrie David Daniels – zakladatelé výcvikových programů po světě, františkánský kněz, kazatel a spisovatel Richard Rohr a v oblasti empirického zkoumání také uznávaní autoři a lektori Don Richard Riso a Russ Hudson, zakladatelé Enneagramového institutu.

Při čtení je třeba mít na zřeteli, že systém nevychází z čistě psychologické teorie a tedy i pojmy užívané jednotlivými autory mohou mít jiný význam než v psychologickém či jiném odborném názvosloví. Např. pojem *fixace* nebo *vášeň* je užíván v jiném slova smyslu, a také termín *hřích* není v enneagramu totožný s teologickým pojetím. Výklad těchto pojmů přineseme v kapitole 2.12. Vysvětlení základních pojmů.

2.1. Historie a vývoj

Slovo enneagram je složeno ze dvou řeckých výrazů: ennea – devět a grammos – body (Palmer, 2000). K pochopení historie systému je třeba odlišit vznik enneagramového symbolu od zrodu typologie. Symbol jako takový je dle některých autorů starý 2,5 tisíce let i více. Myšlenky, které nakonec vedly ke koncepci devíti osobnostních typů lze také datovat minimálně do 4. století n. l., nicméně k propojení těchto dvou zdrojů a tedy vzniku typologie jako takové došlo až v 50. letech minulého století (Riso & Hudson, 1999).

Symbol představuje devíticípou hvězdu uvnitř kruhu, jeho přesný původ není znám a vede k různým spekulacím (Rohr, 1997). Existuje teorie, že pochází z Babylonu z dob 2.500 př. n. l., nejsou však pro ni přímé důkazy. Uvažuje se také o spojení s antickým Řeckem, neboť obrazec v sobě obsahuje různé geometrické a matematické zákonitosti, a teorie s ním spojené lze nalézt v myšlenkách Pythagora, Platóna a některých novoplatónských filozofů. Je však také součástí západní tradice, z níž vzešlo židovství, křesťanství a islám (Riso & Hudson, 1999), a společné aspekty se objevují v dalších tradicích a kulturách jako je buddhistická cesta života nebo křesťanské smrtelné hříchy (Salmon, 2001).

Diagram enneagramu, jak ho známe dnes, představil západnímu světu počátkem 20. století George Ivanovič Gurdjieff, řecko – arménský duchovní učitel, který cestoval po světě a shromažďoval poznatky starodávných učení pro další zkoumání ve skupině SAT¹. Údajně v kláštorech Asia Minor spjatých s působením Evagria Ponta narazil na symbol enneagramu (Wiltse & Palmer, 2009). Před 1. světovou válkou začal vyučovat v Rusku a později založil v Paříži Institut pro harmonický rozvoj člověka (Webb, 1980). Jeho systém byl komplexním spojením psychologie, spirituality a kosmologie, symbol enneagramu používal jako model přírodních procesů, nikoliv jako osobnostní typologii (Riso & Hudson, 1999). Gurdjieff přizpůsoboval východní nauky pro použití v západní kultuře. Při práci se svými studenty využíval obecnou formu enneagramu, žádné podrobnosti o systému jim však nepředával (Tart, 2000). Studenti byli vyučováni formou nonverbálních pohybových cvičení a tanců určených k fyzickému procítění vjemů z procesů odehrávajících se mezi jednotlivými body enneagramu, a vedeni k introspekci. Bylo to v době, kdy se teprve začínal ujímat Freudův koncept nevědomí, žádné psychologické teorie tedy nebyly žákům k dispozici (Palmer, 2000). O širší uplatnění enneagramu v moderní době se zasloužil nejznámější Gurdjieffův žák P. D. Ouspensky (Tart, 2000).

¹ Seekers After Truth – skupina, kterou Gurdjieff se svými přáteli založil. Její členové cestovali po světě (Egypt, Afghánistán, Řecko, Persie, Indie a Tibet) a sbírali vědomosti z různých na sobě nezávislých učení a systémů, jež se později snažili propojit v jeden celek.

K propojení enneagramového symbolu a osobnostní typologie došlo začátkem 50. let minulého století zásluhou chilského duchovního učitele Oscara Ichaza. K jednotlivým bodům diagramu přiřadil devět osobnostních typů, které pocházely ze starověké tradice novoplatoniků o devíti božských vlastnostech (ctnostech), a objevily se již v Plotinově díle *Enneady* z 3. stol. n. l. (Riso & Hudson, 1999). Uspořádal jednotlivé typy na obrazci enneagramu podle jejich ústředního tématu (ego fixace) a souvisejících vášní (Burke, 2008), čímž umožnil ověření vztahů mezi typy pomocí rozhovorů, a zpřístupnil tento model k použití dalším lidem. Ichazo založil r. 1960 v chilské Arice školu osobního rozvoje, v níž vyučoval enneagram v rámci „protoanalýzy“² (Naranjo, 1994). Jeho práce vešla ve známost až v roce 1970, kdy uspořádal psychospirituální výcvik pro odborníky z různých oblastí a sestavil stručný přehled devíti osobnostních typů, jenž byl později vydán v Tartově knize *Transpersonal Psychologies*, v kapitole Lillyho a Harta *The Arica Training* (Tart, 2000).

2.2. Původ devíti typů

Hlavní rys každého typu vychází z jednoho ze sedmi smrtelných hříchů, k nimž byl přidružen ještě strach a ješitnost. Křesťanská linie práce s enneagramovou typologií vychází z díla řeckého učence a teologa Evagria Pontského (345-399), nejvýznačnějšího mnišského spisovatele východu a Cassiana, významné postavy západního mnišství. Ti popisují praktickou nauku starých mnichů, otců pouště, týkající se zápasu s vnitřními temnými silami, démony či myšlenkami (logismoi). Démony lze chápat jako (zlé) síly, jež na člověka útočí a snaží se ho dostat pod svou nadvládu, svést ho ze správné cesty, projevují se v přáních, pudech, motivech a emocích (Grün, 1995). Jung mluví o démonech v souvislosti s autonomními komplexy a projekcí. Jedná se podle něj o odštěpené části psýché vytlačené z vědomí a působící nevědomě v podobě komplexů. Vlastní odmítaná a tedy potlačovaná přání nebo emoce jsou

² Protoanalýza – Ichazova teorie typů, z níž vzešel enneagram osobnostních typů, jedná se o kompletní systematickou analýzu člověka od nejhrubších aspektů lidských procesů (např. enneagramové procesy lidské anatomie a fyziologie) až po vyšší stavy vědomí (jako je bezprostřední a nepřetržitý prožitek ne-duální jednoty s bohem).

promítány do druhých a nejsou tak pro nás skutečné. Mniši tak vlastní komplexy označovali za samostatné bytosti, démony (Jung, 2009). Evagrius popisuje zkušenosti mnichů s příčinami duchovní nestability i metody jejich terapie v psychologicky výstižné nauce o démonech jako zacházení s vášněmi a zákonitostmi lidské psychiky. Pojmenoval devět logismoi, neboli citově zvýrazněných myšlenek, jež mohou člověka ovládat, vášní duše, hnacích sil, které musí zvládnout. V negativním smyslu je uvádí jako neřesti, jež do člověka vkládají démoni. Jsou to: obžerství, smilstvo, hrabivost, smutek, hněv, acedia³, slavomam, pýcha a závist. Rozdělil je do 3 oblastí: žádostivé, emocionální a oblast ducha. Enneagram zde mluví o typu břicha, srdce a hlavy (Grün, 1995, 1997) (Cassianus, 2008). Tabulka 1 znázorňuje uspořádání jednotlivých vášní (hříchů) některými předními autory, počínaje Evagriem, přes Climaca a papeže Řehoře Velikého až po Ichaza (zdroj: Burke, 2008; Grün, 1997, Salmon, 2001).

Pro psychologii byla významným přínosem práce Ichazova žáka, chilského psychiatra Claudia Naranja, jenž propojil enneagramový systém osobnostních typů s moderním psychologickým poznáním, a zavedl výukovou metodu panelových rozhovorů s představiteli jednotlivých typů (Palmer & Braun, 1997). Naranjo pokračoval v předávání učení v duchu tajných spirituálních tradic a požadoval po účastnících svých skupin nezveřejňování myšlenek a duchovních cvičení mimo skupiny. Někteří z nich přesto začali koncem 70. let pořádat kurzy enneagramu a postupně vydávat své publikace (Naranjo, 1994). Jednou z prvních autorek je Helen Palmer (vydání prvního díla r. 1988, česky 2000), která podrobně rozpracovala metodu panelových rozhovorů a v současnosti je pravděpodobně nejznámější trenérkou profesionálů v oblasti užívání systému v USA i Evropě. Spolu s Davidem Danielsem zahájili r. 1988 trénink EPTP⁴, jehož absolventi již od té doby založili mnoho vlastních center v USA, Evropě, Asii a Austrálii (Palmer & Braun, 1997).

³ Acedia (též Akédia) v sobě zahrnuje téměř všechny druhy pokušení a myšlenek. Cassianus ji nazývá rozmrzlostí či úzkostí srdce. Člověk, který je jí ovládán, ztratí chuť ke všemu, nic ho nebaví, buď nadměrně spí, nebo utíká do hyperaktivity. Chybí mu radost ze života, cítí se prázdný, vše se mu zdá být nesmyslné. Upadá do dětinského chování a sám sebe lituje.

⁴ Enneagram Professional Training Program with David Daniels, M. D. and Helen Palmer. Czech training Eva Velechovská a Emanuel Byrtus, certification teachers, viz www.veva.cz

Tabulka 1 – Přehled vášní (neřestí) z pohledu různých autorů

Ennea typ	EVAGRIUS PONTICUS (Logismoi)	JOHN CLIMACUS	SEDM SMRTELNÝCH HŘÍCHŮ (Řehoř Veliký)	OSCAR ICHAZO (Enneagram)
1	Hněv	Hněv	Hněv	Hněv
2	Pýcha	Pýcha (rouhání)	Pýcha	Pýcha
3	Chtivost slávy	Ješitnost		Ješitnost
4	Závist		Závist	Závist
5	Lakomství	Lakota	Lakota	Lakota
6		Strach		Strach
7	Obžerství	Obžerství	Obžerství	Obžerství
8	Smilstvo	Chtíč	Neznalost míry	Neznalost míry
9	Acedia (Lhostejnost)		Lenost	Lenost
	Skličenosť	Skleslost		
		Podvod (klam)		Podvod (klam)
		Zášť		
		Pomluva		
		Upovídanosť		
		Necitlivost		

Zdroj: Burke, 2008; Grün, 1997; Salmon, 2001

2.3. Enneagram v Čechách

V České republice se o rozšíření enneagramu zasloužili především Eva Velechovská a Emanuel Byrtus, absolventi The Trifold School For Enneagram Studies a psychoterapeutického výcviku SAT u Naranja, kteří pořádají otevřené i firemní kurzy a workshopy. Enneagram již proniknul i na akademickou půdu v podobě přednášky o nové teorii osobnosti v podání Davida Danielse na Karlově univerzitě v roce 2002. První snahou o zasazení systému do psychologického konceptu u nás je diplomová práce Michala Petra (Petr, 2006). Existují také závěrečné práce účastníků tréninkového programu Velechovské a Byrtuse⁴, které však vesměs pouze shrnují základní informace o systému,

popisují jednotlivé typy, a v některých případech přikládají části rozhovorů se zástupci různých ennea-typů, bez uvedení zdrojů, výzkumů a psychologických souvislostí. Použitá metodologie nesplňuje nároky na vědecké zkoumání (s výjimkou závěrečné práce M. Petra⁵). Před námi se tak rozkládá široké pole otevřených možností pro teoretické i empirické studie, neboť výzkum tohoto systému v naší zemi zcela chybí.

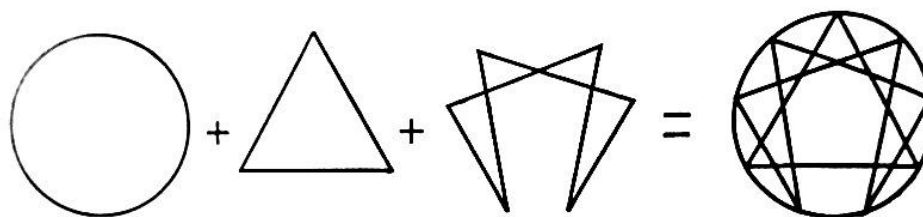
2.4.Struktura enneagramu

System enneagramu charakterizuje devět různých vzorců prožívání, myšlení a chování vycházejících z rozdílných percepčních filtrů neboli způsobů vnímání světa a jejich vzájemné vazby (Palmer, 2000). V této části si představíme popis systému z hlediska významu jeho jednotlivých aspektů, struktury a dynamiky, jak jej popisuje enneagramová literatura.

2.5.Symbol enneagramu

Obrazec enneagramu je složen ze tří částí: kruhu, rovnostranného trojúhelníku a hexody neboli šestistranného nerovnoramenného obrazce, které společně tvoří devíticípou hvězdu, (Rohr, 1997) viz Obrázek 1.

Obrázek 1 - Symbol enneagramu

a. Kruh

Kruh symbolizuje Jednotu, Vše, představuje naši duši ve své celistvosti. Trojúhelník a hexoda společně formují devíticípou hvězdu, jejíž vrcholy tvoří po obvodu kruhu devět od sebe stejně vzdálených bodů, osobnostních typů, označených čísly 1 – 9 ve směru hodinových ručiček (Salmon, 2001).

⁵ Michal Petr, Enneagram v širším kontextu, závěrečná práce v rámci projektu LESK. Všechny práce byly dostupné z www.prozivot.cz, nyní již nejsou.

b. Centrální trojúhelník

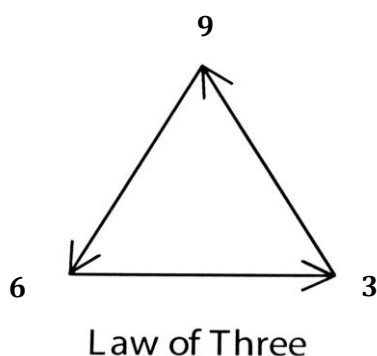
Trojúhelník je symbolem všeobecných kosmických zákonů, které působí v každém procesu (Vollmar, 2001). V diagramu spojuje body 3 – 6 – 9, které jsou zároveň centrálními typy tří emočních a inteligenčních center člověka: srdce (3), hlavy (6) a břicha (9), a představují ústřední téma: bolest (3), strach (6) a zlost (9). Typy po stranách těchto bodů jsou pak obměnami tohoto tématu, odlišují se od centrálního typu ve strategiích, jimiž se s tématem vyrovnávají. (Gündel, 2001) Hlavní témata, kterými se člověk zaobírá myšlenkově, jsou image a kouzlo osobnosti (bod 3), strach (bod 6) a sebezapomnění (bod 9). K těmto mentálním tématům se pak vztahují odpovídající emoční pochody (Palmer, 2000).

c. Zákony

Jednotlivé prvky enneagramu reprezentují určité zákonitosti: kruh zastupuje Zákon Jednoho (Jednoty), trojúhelník Zákon Tří a hexoda Zákon Sedmi. Zákon Tří (Obrázek 2) představuje archetypální princip prostupující všemi časy a kulturami, např. tři čarodějové, tři mušketýři, tři dny před vzkříšením Ježíše, trojhlavý pes Cerberus střežící vchod do podsvětí (Stevens, 2010). I v náboženských tradicích je trojice zastoupena, v křesťanství v podobě Otce, Syna a Ducha svatého, v hinduismu ve formě tří sil stvoření Brahma, Višna a Šiva (Palmer, 2000). Gurdjieff označoval Zákon Tří za základ všech jevů: aktivní (hnací) sílu, sílu tuto aktivitu brzdící a sílu slučující interakci předchozích dvou. Trojice těchto sil společně utváří každý nový jev nebo událost, např. z chemických procesů známá akce – reakce – výsledek/následek. Již Hérakleitos (540 př. n. l.) byl přesvědčen, že za každým střetem dvou protikladů (dobro/zlo, světlo/tma) se skrývá jednota, princip rovnováhy. Podobně filozofie taoismu či buddhismu vnímá opačné polaritty jako doplňující se a vzájemně závislé, dvě strany těžce mince. Tuto myšlenku dále rozvádí Hegelova dialektika s konceptem teze, antiteze a synteze (Stevens, 2010).⁶

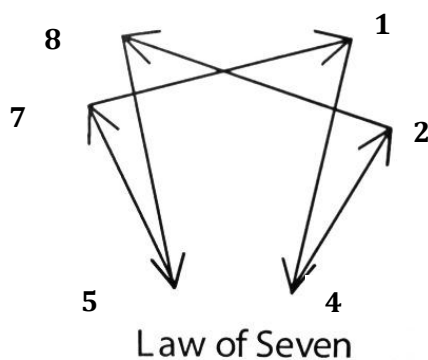
⁶ Diagram enneagramu v sobě skrývá množství zákonitostí z různých oborů, pro něž v této práci nezbyvá prostor, jen pro představu uvedeme některé z nich: V kruhu (jednotě) obsažený Zákon Tří

Obrázek 2 - Zákon Tří

Zákon Tří udává, čeho je potřeba ke stvoření, vyvolání určité události nebo procesu. Pokud událost již započne, vstupuje na scénu Zákon Sedmi (Obrázek 3), nebo také Zákon Oktávy (Palmer, 2000). Zákon Sedmi popisuje transformační proces, sedm po sobě jdoucích kroků nutných k dokončení každého cyklu změny. Ten znázorňuje směr šipek v diagramu spojujících jednotlivé body 1-4-2-8-5-7 (viz Obrázek 3) a současně tzv. body stresu jednotlivých typů, o nichž bude řeč v kapitole 2.8. Dynamika systému (Stevens, 2010).

Obrázek 3 - Zákon Sedmi

lze aritmeticky znázornit tím, že když vydělíme jednotu třemi (1:3), dostaneme číslo 0,333..., kdy se poslední číslo donekonečna opakuje. Vztah Zákona Sedmi k jednotě vyjádřený 1:7 nám dá výsledek 0,1428571452857 (stále se opakující čísla na hexodě - Obrázek 3), jenž neobsahuje žádné násobky tří. V hudební stupnici je Zákon Sedmi neboli Zákon Oktáv „...zachován v podobě sedmi not s opakující se solmizační slabikou DO a řídí posloupnost stadií, jimiž prochází událost v materiálním světě.“ „Po sedmi krocích oktáva dospěje opět ke svému počátečnímu bodu, avšak na nové úrovni“.

2.6. Tři centra inteligence

Devět bodů enneagramu po obvodu kruhu je spolu vzájemně propojeno různými vztahy. Centrální trojúhelník rozděluje diagram na 3 kategorie – centra inteligence, z nichž každé je společné jedno ústřední téma. V západní psychologii se běžně za jediné centrum inteligence považuje mysl. Enneagram však pracuje i s centrem srdce (emoční inteligence) a těla (vnímání a reflexy) (Daniels, 2000). Inteligenci zde nechápejme v jejím psychologickém významu, tedy jako schopnost mysli chápat, usuzovat, používat symboly atd., kterou lze měřit inteligenčními testy (Hartl & Hartlová, 2010). V enneagramové terminologii jsou inteligenční centra pojímána jako 3 hlavní oblasti vztahující se k základním složkám lidské psychiky: instinktům, citům a myšlení (podobně moderní medicína dělí mozek do 3 základních složek: základní (root) – instinktivní, limbický systém – emocionální a mozkovou kůru – myslící část mozku). Bez ohledu na ennea-typ má každý člověk všechna tři centra (Riso & Hudson, 1999). Ta jsou neustále aktivní a vzájemně se ovlivňují, nicméně jedno z nich bývá dominantní a specifickým způsobem ovlivňuje naše vnímání reality, prožívání, chování, způsob a strategie vyrovnávání se se světem (Velechovská & Byrtus, 2006).

a. Centrum břicha – orientace na jednání, typ 9, 1, 8

Břicho je instinktivní centrum, lidé těchto typů mají tendenci vnímat okolní svět převážně prostřednictvím svého těla, sensorických podnětů, kinestetických a fyzických pocitů a instinktů (Daniels, 2000). Tito jedinci jsou více či méně vědomě řízení agresí, jde jim o moc a spravedlnost. Navenek působí sebejistě a silně, mají malý přístup ke svému strachu a úzkosti, vnitřně však mohou být velmi nejistí. Základním tématem je životní energie projevující se v podobě agrese a vzteku, potřeba prostoru, kontroly, akce. Jsou zaměřeni hlavně na přítomnost (Velechovská & Byrtus, 2006).

b. Centrum hlavy – orientace na myšlení, typ 6, 7, 5

Hlava je centrem myšlení, typy této triády vnímají svět skrze své myšlenkové procesy, více než ostatní spoléhají na své mentální schopnosti a logický úsudek. Navenek působí přesvědčivě a jasně, ale poněkud odtažitě, vnitřně se nezřídka cítí izolovaně (Velechovská & Byrtus, 2006). Je to strategie zvládání nepříjemných situací, která má pomoci omezit úzkost a nabýt jistoty pomocí analyzování, náhledu, plánování a fantazií (Daniels, 2000). Tito jedinci se zaměřují především na budoucnost, žijí ve světě představ a často o životě více přemýšlí, než jej skutečně prožívají (Velechovská & Byrtus, 2006).

c. Centrum srdce – orientace na cítění, typ 3, 2, 4

Typy náležející k centru srdce, tedy emocí, vnímají svět přes filtry emoční inteligence. Důležité jsou pro ně vztahy, pocit vzájemného propojení s druhými, a pro jeho udržení se dokáží snadno naladit na jejich citový stav. Ocenění a uznání ostatních má pro ně zásadní význam, potřebují být milováni a vnímání jako výjimeční, a z toho důvodu se zaměřují na vybudování image, která jim to zajistí (Daniels, 2000). Mají tendenci se druhým přizpůsobovat, potlačovat svou agresivitu a využívat kouzla osobnosti k získání pozornosti a přijetí (Velechovská & Byrtus, 2006). Jsou zaměřeni převážně na minulost, vzpomínky.

2.7.Křídla

Každý bod na kruhu je propojen se dvěma sousedními body\$, nazývanými křídly. Např. pro typ 1 je křídlem bod 9 a bod 2. Osobnostní typ může být ovlivněn buď jedním nebo oběma křídly (Daniels, 2000), jež mu dodávají určitou „příchuť“ a jedinečnost. I když zrovna vliv jednoho křídla převažuje, druhé zde stále existuje jako potenciál (Palmer, 2000). Body po stranách vnitřního trojúhelníku jsou obměnami hlavních témat osobnostních typů (3– 6 – 9). To znamená, že křídla těchto tří bodů sdílejí stejné téma, nicméně používají jiné strategie, jak se s ním vyrovnat – u jednoho z křídel je hlavní téma obráceno navenek, u druhého dovnitř (Palmer, 2000).

Základním tématem břišní triády je **hněv**. U centrálního typu 9 je kontakt s hněvem a dalšími impulzy „břicha“ paradoxně úplně popřeny. Typ 1 se sice vnitřně vzteká, ale otevřený projev zlosti potlačuje (obrací dovnitř), neboť jej nepovažuje za správný. U typu 8 je hněv vyjadřován a směřován ven, projevuje se impulzivním, teritoriálním až zuřivým chováním (Gündel, 2001). Typy hlavy sdílejí téma **strachu**. Zatímco centrální typ 6 promítá svůj vnitřní strach do okolí a snaží se předejít obavám ze světa předjímáním nebezpečí, typ 5 mu uniká tím, že se stáhne do světa svých myšlenek a zabraňuje tak procítění strachu. Typ 7 obrací svůj strach navenek a rozpouští jej únikem do příjemných možností, odvádí od něj pozornost sněním o příjemných situacích, které mají teprve nastat (Palmer, 2000). Srdečním typům je společné téma **image**: „být, jaký jsem, nestačí k tomu, abych byl milován. Musím se jevit jiný, než jsem.“ Ústřední typ 3 své city zadržuje, snaží se budít dojem úspěšného člověka, aby si získal alespoň uznání, když už ne lásku. Typ 4 se snaží zapůsobit dojmem někoho výjimečného, neobyčejného dramatickými svými hlubokými pocity, zatímco typ 2 vytváří zdání, že jeho existence je naplněním přání a potřeb druhých lidí (Gündel, 2001, str. 21).

2.8. Dynamika systému

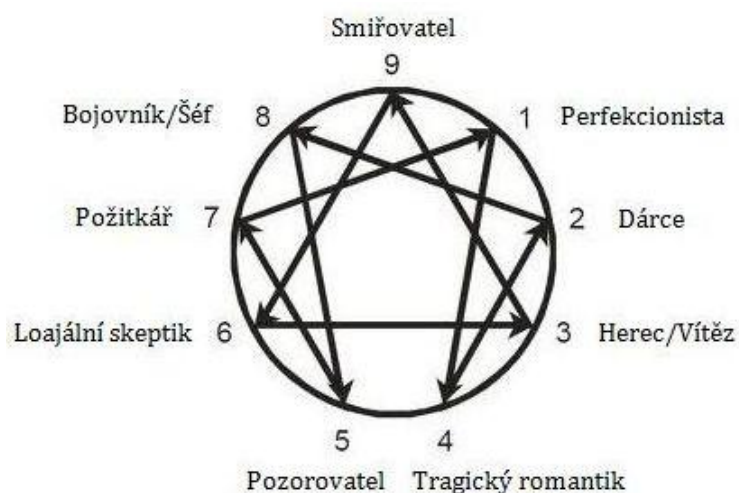
V psychologické diagnostice se zpravidla nesetkáme s tím, že by člověk byl pouze jedním, vyhraněným osobnostním typem, např. „čistý“ cholerik, extravert nebo pouze týmový hráč apod. Naše osobnost je směsí mnoha psychických vlastností, které nás činí jedinečnými a odlišnými od ostatních lidí. V enneagramu je tomu podobně. Přestože každý člověk se řadí pouze k jednomu ennea-typu, působí na něj další vlivy. Kromě zmíněných křídel jsou to aspekty propojených typů a dále podtypy, 3 možné varianty daného typu, které si nyní blíže představíme.

2.9. Propojené typy

Za obvyklých okolností je naše chování a prožívání ovlivňováno naším typem, pokud se však cítíme pod tlakem nebo přecházíme k akci, začne působit

bod stresu, to znamená, že přebíráme některé charakteristiky tohoto typu. Naopak v klidných a bezpečných situacích, nebo paradoxně i tehdy, cítíme-li se vyčerpáni, vstupuje do hry bod bezpečí, útěchy. Každý typ v sobě tedy zahrnuje tři aspekty, které jsou stimulovány v rozdílných životních situacích (Palmer, 2000). Obrázek 4 znázorňuje propojené body jednotlivých typů. Ve směru šipky leží body stresu, v protisměru se nachází body bezpečí (Daniels, 2000).

Obrázek 4 – Schéma Enneagramu: Body stresu a bezpečí

2.10. Instinktivní podtypy

Každý z charakterových typů existuje ve třech *instinktivních* variantách. Význam termínu instinkt používaný v enneagramu se blíží behavioristickému pojetí: „vrožený vzorec chování, často provázený nutkavostí... vede k ustáleným způsobům jednání...“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 223). Instinkty v enneagramu jsou pokládány za motivační složku chování, ale nikoliv vrozenou, nýbrž vzniklou v raném dětství deformací některého ze základních instinktů *sebezáchovného*, *sociálního* a *sexuálního*⁷. Následkem toho vzniká určité zaměření a chování typické pro danou variantu, které se projevují napříč všemi typy (Riso & Hudson, 1999). Příslušníci stejného podtypu si tak mohou být vnějším chováním dokonce podobnější než lidé shodného typu. Přestože

⁷ Někteří autoři nahrazují pojem *sexuální* za *vztahový*, neboť zde převažuje orientace na vztahy, především dyadické (spíše než náležitost ke skupině).

v každém člověku působí všechny tři varianty, jedna z nich obvykle dominuje (Velechovská & Byrtus, 2006) .

Lidé **sebezáchovného** typu zaměřují pozornost na dosažení a udržení fyzického bezpečí a pohodlí, což se projevuje starostí o jídlo, oblečení, peníze, domácnost a zdraví. Funguje-li tento instinkt zdravě, tito lidé jsou zemití a praktičtí, při jeho deformaci vlivem nezdravé osobnosti se mohou rozvinout poruchy příjmu potravy a spánku. Pak dochází např. k nadměrnému hromadění věcí do zásoby, zbytečným nákupům, přejídání a zbavování se všeho možného. Méně zdravé sebezáchovné typy se fyzicky zanedbávají, nebo jsou naopak posedlé jídlem a zdravím. Pozornost osob s převažujícím **sociálním** instinktem zaměstnává především to, zda budou ostatními přijímáni a uznáváni a snaha být pro druhé potřební. Starají se o udržení svého pocitu hodnoty tím, že se zapojují do různých sociálních aktivit a podvědomě neustále sledují, jak na ně okolí reaguje. Snaží se získat pozornost, dosáhnout úspěchu, uznání, ocenění a vedoucího postavení. To, že jsou součástí většího celku, jim přináší pocit jistoty. Kontakt s druhými jim dodává energii, živost a pocit bezpečí, paradoxně se však vyhýbají intimitě – interakce s druhými slouží k vybudování sebehodnoty, pocitu úspěchu a jistoty. Nezdravá osobnost při převažujícím sociálním instinktu způsobí naopak antisociálnost, odpor k lidem s následkem chabých sociálních dovedností, strachu a nedůvěry k druhým, přičemž se tito lidé nedokážou kontaktu se společností vzdát. **Sexuální** typy jsou přitahovány intenzivními prožitky, nejen sexuálními, ale všemi, jež mají podobný náboj. Může se jednat o adrenalinové sporty, hlubokou konverzaci či vzrušující film. Mají průzkumnický přístup k životu, ale také problém zaměřit se na své potřeby a priority. Sexuální typ je přitahován zajímavými lidmi bez ohledu na sociální postavení nebo to, co v čem mu mohou být nápomocní, důležité je, že mají „šťávu“ a silnou energii. Na nevědomé úrovni neustále hledá někoho, kdo by jej doplnil, učinil celistvým. Pokud jej najde, může se jím stát posedlý a zapomenout na své vlastní potřeby. V nezdravé formě dochází k rozptýlení a špatnému zaměřování pozornosti, možnému promiskuitnímu chování nebo naopak k dysfunkčnímu postoji k sexu a intimitě a vyhýbání se jim. Riso (1999) podotýká, že tyto varianty nejsou skutečnými podtypy, neboť působí v každém

jedinci nezávisle na jeho ennea-typu. Člověk tak může být popsán jako kombinace základního typu, křídla a dominantní instinktivní varianty, např. sebezáchovný typ 1 s křídlem 2, nebo sexuální typ 8 s křídlem 9. Vzniká tak 6 možných variací každého typu a dohromady 54 různých variací v celém systému. (Riso & Hudson, 1999)

2.11. Rozvoj osobnosti

Výše jsme uvedli, že smyslem enneagramu není pouhý popis typů, ale také osobnostní rozvoj. Enneagram vychází z toho, že osobnost tvoří známou část jedince, ale současně ho omezuje v poznání mnohem rozsáhlejší, neznámé kvality jeho bytí, pravé podstaty, zvané *esence*. Enneagram si neklade za cíl „zbavit“ nás osobnosti, ale pomoci nám dostat se do kontaktu s touto esencí neboli „bytostným já“ (essential self), s kterým jsme ztratili (Riso & Hudson, 1999, str. 27). Každý ennea-typ má kromě své stinné stránky, neřesti či hříchu také odpovídající vyšší kvalitu mysli (mentální schopnost) a emoční „ctnost“. Hovoří se také o „uvolnění z typu“, z jeho automatických, nevědomých vzorců pomocí techniky vnitřního pozorovatele, meditačních a energetických cvičení a integrace esenciálních kvalit do zralé osobnosti (Palmer, 2000, str. 91).

Podobně v Jungově individuálním procesu se člověk „stává tím, kým vlastně doopravdy je“ (Jung, 1996, str. 23), individuace je cestou k sobě, „sjednocením se sebou samým a současně s lidstvem“ (tamtéž, str. 93). Hovoříme při ní o rozvoji lidské osobnosti přijetím jak vědomých, tak nevědomých součástí osobnosti, kdy vzniká nové centrum osobnosti nadřazené vůči já. Jung jej nazývá bytostným já (Selbst) (Jung, 1996). Proces individuace je celoživotní, probíhá v dětství i dospělosti. Stejně tak koncepce osobnostního rozvoje dle enneagramu se neomezuje na konkrétní období (např. raného dětství), ale pojímá vývoj člověka jako celoživotní. Dle Killena (2009) postrádá současná psychologie srozumitelný a úplný model osobnosti v průběhu celého života. Většina konceptů osobnosti je zaměřena na její vznik v období raného dětství, ale nenabízí mnoho odpovědí k jejímu dalšímu rozvoji, o typologiích nemluvě. Systém enneagramu však právě tuto možnost poskytuje (Killen, 2009).

2.12. Vysvětlení základních pojmů

Autoři enneagramové literatury užívají při popisu struktury a dynamiky osobnosti psychologických pojmů, ale ne výhradně. Setkáme se zde také s terminologií, již by mohl čtenář chápat různě, např. již výše zmiňované pojmy fixace, vášeň nebo hřích. Zdá se, že zcela jednotné psychologické názvosloví systému zatím chybí, nicméně významným přínosem v tomto směru je Naranjovo dílo. Přiblížíme si nyní termíny, které se v ennea literatuře vyskytují při charakteristice osobnosti a jejich podobnosti či rozdílnosti s psychologickou terminologií.

a. Typologie a typ

Hartl (2010) definuje typologii jako „rozčlenění soustavy osob... podle určitého kritéria, znaku nebo souboru znaků“, typem pak je „základní tvar, vzor, příklad; skupina osob... spojených společným znakem, charakteristickou vlastností, sloužící jako kritérium jejich třídění do skupin“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 629). Dle Smékala (2002) jsou základem třídění lidí do skupin podle vnitřní příbuznosti systémové kvality osobnosti. Jednotlivé typologie provádějí klasifikaci dle různých aspektů, např. dle regulace dynamiky osobnosti (temperament), zaměřenosti (typologie hodnotových orientací), existují také typologie vývojové a sociální (dle způsobu sebeuskutečnění, životních orientací, psychické plastičnosti aj.) (Smékal, 2002). Autoři enneagramové literatury hovoří o typech jako o devíti vzorech existence, stylech, způsobech a strategiích vyrovnávání se se světem či zraněními z dětství. Jedná se sice rovněž o popis osobnostního charakteru, spíše než o soubor jednotlivých rysů či vlastností však o typech hovoří jako o vzorcích/způsobech myšlení, chování, prožívání a vnímání světa. „Každý z těchto devíti vzorců vychází z odlišného percepčního filtru (způsobu vnímání světa)“, který ovlivňuje, kam člověk zaměřuje svou pozornost a energii (Daniels, 2000, str. 10).

b. Vášeň a fixace

V psychologickém slovníku najdeme vášeň definovanou jako „silný, dlouhodobý cit, který významně ovlivňuje člověka...silné až drtivé emoce, tak vlivné, že přemohou rozum a úsudek... je zdrojem energie“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 654). V enneagramu je význam vášně do jisté míry podobný, zdůrazněna je však její nevědomá složka. Vášní se označuje hlavní, specifický emoční rys každého z devíti typů, který se vytváří v raném dětství a vychází z motivů nedostatku⁸ (Naranjo, 1994). Tyto motivy lze nazvat „*vášněmi emočního stínu*“, vznikají z potřeby vyrovnat se s rodinnou situací v prvních letech života, jsou nevědomé, vytěsněné sebeidealizací. Vyvíjí-li se dítě dobře, vášeň se v dospělosti projevuje jako pouhý sklon, je-li však psychická situace pro něj příliš obtížná, stane se jedno z jeho stínových témat něčím, k čemu nutkavě zaměřuje pozornost (Palmer, 2000, str. 42). Podobně Horneyová (Horney, 2000) při popisu vzniku neurotické osobnosti uvádí, že míra zaslepenosti a strnulosti v postojích dítěte má přímou úměrnost k intenzitě jeho základní úzkosti (tj. pocitu hlubokého ohrožení a neurčitého strachu, ztráty pevné půdy pod nohama). Způsob „raného řešení“ obtížných podmínek pak nastartuje jednostranný vývoj, který jedinci znemožní využít rozsáhlé části jeho osobnosti (Horney, 2000, str. 22).

Vášeň je tedy hlavním emočním zaměřením osobnosti, v enneagramu nazývaném *emoční fixací*. Toto emoční zaměření je možné dle Naranja (Naranjo, 1994) rozpoznat již u pětiletého dítěte. Kolem sedmého roku se pak pro ni začne vytvářet kognitivní podpora v mysli neboli *mentální fixace* dané emoční tendence. V době, kdy se formuje osobnost, se pozornost dítěte začne v reakci na nejbližší okolí (v adaptační snaze přežít) zaobírat určitou oblastí zájmů, stane se selektivní na informace, které podporují jeho pohled na svět, zatímco zbylé přehlídí (Palmer, 2000). Jedná se v podstatě o nevhodnější strategii přežití v daných podmínkách. Mentální fixace je tedy rozumovou racionalizací odpovídající vášně, specifickým kognitivním defektem klamného

⁸ Motiv nedostatku (deficiency motive) je definován jako „touha odstranit nedostatek, sklon usilovat o uspokojení základních potřeb“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 319)

systemu ega (Naranjo, 1994). Analogicky k termínu vášeň se v enneagramu užívá pojmu *náruživost*, *neřest* nebo *hřích* (více v kapitole 3. POJETÍ HŘÍCHU/NEŘESTI). Přehled vášní charakteristických pro jednotlivé typy znázorňuje Tabulka 1.

c. Charakterová struktura

Pojmu charakter užíval ve svém díle již výše zmíněný řecký filozof a rétorik Theofrastos, přičemž vycházel z pozorování a pečlivého srovnávání různých povah (v dochovaném díle pouze negativních), jako např. nestydatost, nedůvěřivost, hamižnost či mrzoutství (Theofrastos, 2000). Od té doby se charakterem zabývalo mnoho filozofů a psychologů, zdůrazňujících jeho vztah k etice a morálce, hodnotám nebo sociálním soudům (Nakonečný, 2003). Dle Rubinštejna je charakter „...upevněná soustava generalizovaných pohnutek, motivů..., utváření charakterových vlastností osobnosti je procesem generalizace a stereotypizace jejích pohnutek, motivů.“ Lze jej tedy vnímat behavioristicky, jako naučenou tendenci jednat v určitých situacích navyklým, naučeným způsobem (podle Nakonečný, 2003, str. 59).

Naranjo (1994) popisuje charakter jako směs rysů utvářených buď identifikací s rodičem, nebo naopak touhou se od něj lišit, přičemž se zde uplatňuje prvek adaptace a obrany proti manipulacím. Za základní jádro charakteru považuje motivační aspekty v souhře s kognitivním zkreslením (cognitive bias) (Naranjo, 1994). Dle některých autorů existuje jeden hlavní, ústřední rys osobnosti, jiní (např. Cattell) hovoří o více zdrojích rysů, kdy každý z nich představuje kořen, z něž vyrůstá celý strom dalších vlastností (podle Naranjo, 1994, str. 12). Naranjo (1994) se zaměřuje na dva hlavní význačné rysy každé charakterové struktury. Prvním z nich je motivační zkreslení (motivational bias) neboli „převládající vášeň“, což je typická emoční reakce jedince a později již emoční fixace. Druhým je pak hlavní rys jako takový, spočívající v překrucování reality, kognitivní chybě (cognitive defect), nebo také „kognitivní podpoře emocionálního sklonu“ (vášně), která je vlastně racionalizací této vášně (Naranjo, 1994, str. 12, 29). Emoční a mentální fixace jednotlivých typů zobrazuje Tabulka 2 (Palmer, 2000) (Daniels, 2000).

d. Sebeobraz a idealizace

Sebeobraz zde budeme používat v jeho psychologickém významu, tj. jako představu, mentální mapu, kterou si vytváříme o sobě samém, svých možnostech, vztahu k sobě i ostatním, způsobech zacházení se životem. Sebeobraz je výsledkem toho, jak sami sebe vnímáme, tedy sebepercepce. „Při vytváření úsudku o sobě se lidé dopouštějí specifických chyb daných obrannými mechanismy ega, které pomáhají udržet přijatelné sebepojetí“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 515). S tím se pojí také pojem idealizace, resp. sebeidealizace, při níž přisuzujeme sami sobě „...přehnané, ideální vlastnosti, které odpovídají ideálním představám, přáním a touhám“ (Müller & Müller, 2006, str. 133). Při vytváření sebeobrazu hraje okolí dítěte zásadní roli. Čím více se jedinec odcizuje svému pravému já, tím více „...potřebuje něco, čeho by se mohl přidržet, pocit identity.“ Pomocí fantazie si v mysli vytvoří *idealizovaný sebeobraz*, „idealizuje si zvolený způsob ‘řešení’ základního konfliktu: poddajnost se stává dobrotou... agresivita se stává silou... uzavřenost se stává moudrostí... to, co se jeví jako nedostatek či vada, je vždy zamlženo či pozměněno“ (Horney, 2000, str. 23). Vytvářením ideálního obrazu sebe sama si člověk „...překáží v pohledu na hlubší, nevědomé části své osobnosti a svých způsobů chování“ (Gündel, 2001, str. 27). Z pohledu analytické psychologie si tak brání v setkání se stínem a v jeho integraci do vědomí, jež je nutnou součástí procesu individuace (Jung, 2000). V Tabulka 2 uvádíme přehled základního sebeobrazu a idealizace jednotlivých typů.

Tabulka 2 – Emoční a mentální fixace, sebeobraz a idealizace jednotlivých typů

	TYP⁹	EMOČNÍ FIXACE (VÁŠEŇ)	MENTÁLNÍ FIXACE	SEBEOBRAZ	IDEALIZACE (Jsem dobrý, když jsem...)
1	Perfekcionista	Hněv	Dokonalost	Mám pravdu	Upřímný, pilný, pořádný
2	Dárce	Pýcha	Zdánlivý přebytek	Pomáhám	Milý, nesobecký, ochotný pomoci
3	Herec/vítěz	Lež	Klam	Mám úspěch	Úspěšný, kompetentní, efektivní
4	Tragický romantik	Závist	Zdánlivý nedostatek	Jsem jiný	Originální, citlivý, kultivovaný
5	Pozorovatel	Lakota, chamtivost	Oddělenost	Vidím do všeho	Moudrý, chytrý, vnímavý
6	Loajální skeptik	Strach	Pochybnost	Konám svou povinnost	Věrný, poslušný, loajální
7	Požitekár	Poživačnost, nestřídmost	Sebepodvádění	Jsem šťastný	Optimistický, veselý, roztomilý
8	Bojovník	Nestydatost, exces	Zastrašování	Jsem silný	Spravedlivý, silný, mám převahu
9	Smiřovatel	Lenost	Přílišná přizpůsobivost	Jsem spokojený	Mírný, harmonický, vyrovnaný

Zdroj: (Palmer, 2000) (Daniels, 2000) (Salmon, 2001)

e. Obranné mechanismy

V psychoanalytické teorii se jedná o nevědomé mechanismy, kterými jedinec chrání své já před zraněním, a jejichž účelem je zachovat neporušenost a celistvost ega (Hartl & Hartlová, 2010, str. 300) a tím stabilitu psychického systému. Tyto regulační procesy jsou směřovány proti impulzům, informacím a podnětům, které by psychickou rovnováhu mohly zničit. Snaží se tak obejít např. strach, depresi, zranění, stud nebo vinu (Müller & Müller, 2006, str. 241), a umožňují tak jedinci zachovat si svůj sebeobraz neporušený. Chápeme-li však

⁹ Názvy některých typů se u různých autorů mírně liší, zde vycházíme z několika zdrojů a používáme názvy, jež považujeme pro dané typy za nejvýstižnější.

ego jako iluzorní konstrukt, obranné mechanismy slouží pouze k tomu, „abychom celou tu iluzi ega neprokoukli“ (Petr, 2006, str. 27). Obrana se uskutečňuje změnou vnímání, např. mechanismy vytěsnění, popření, projekce, disociace, nebo změnou hodnocení vnímaného, např. racionalizace, izolace afektu (Müller & Müller, 2006, str. 241). Enneagram obranných mechanismů jednotlivých typů ilustruje Obrázek 5 (Palmer, 2000).

Obrázek 5 – Obranné mechanismy

3. POJETÍ HŘÍCHU/NEŘESTI

V předchozím textu poukazujeme na analogii devíti ennea-typů se smrtelnými hříchy. Hřích je jedním z výchozích pojmů v enneagramu. Co přesně je však hříchem myšleno? Domníváme se, že tento pojem může být poněkud zavádějící, neboť jeho pojetí se liší v různých disciplínách. Pro lepší pochopení se podíváme na srovnání jeho významu z pohledu náboženství, psychologie a enneagramu.

3.1. Teologický pohled

Hřích je původně náboženský pojem, jenž má několik kořenů. Hebrejské, řecké a latinské výrazy vztahující se k hříchu jej vykládají jako omyl, chybu, minutí cíle, volbu nesprávné cesty či odchýlení se od ní, překročení, přestoupení normy (Božího zákona), jednání porušující vztah k Bohu – vzpouru a neposlušnost, ale také páchání křivdy či nespravedlnosti vůči bližnímu. Nejcharakterističtější rysem hříchu v biblickém podání je to, že směřuje proti Bohu, je tedy jeho popřením. Důležité je také to, že za hřích lze označit pouze takové pochybení, resp. konání zla, které je záměrné, vzniká vědomě a úmyslně (Douglas, 2009). Jednotlivá náboženství pak rozlišují různé stupně závažnosti hříchu: lehký – všední, těžký, v křesťanství najdeme i hřích dědičný nebo prvotní, v islámu je největším hříchem zpochybnění jednosti Boha, v judaismu nedodržování Desatera a buddhisté považují za hřích připoutanost k iluzím existence, moc, bohatství a požitkářství (Boëlle, Chemla, & Rastetter, 2006). Náboženské chápání hříchu je odlišné od viny (psychologický pojem), provinění a zavinění (právnícké pojmy) (Lemaitre, Quinson, & Sot, 2002).

Moderní teologie většinou nepředstavuje hřích jako přestoupení mravního zákona, ale považuje jej za nevyhnutelný na cestě člověka k rozvoji, za výraz neschopnosti se plně zařadit. Hřích je určený k tomu, aby byl překonán a člověk tak postupně dospěl k plnému lidství. Dnes je kladen důraz více než na myšlenku, že hřích uráží Boha na to, že se hříchem děje křivda bližnímu a společnosti. Zdůrazňuje se osobní svoboda a zodpovědnost před odkazem na

příkázání a zákony. Svobodné jednání má však také své meze, svoboda je závislá na situaci. Naše chování i prožívání ovlivňuje mnoho biologických, psychologických a společenských faktorů. Hlubinná psychologie přináší objasnění mechanismů pout, která nás svazují s minulostí a sahají do raného dětství, a činí z nás otroky návyku a vášni. Člověk tak nedělá vždy to, co zamýšlí dělat, nejedná plně svobodně. Je pak otázkou, zda páchání hříchu je skutečně spojeno s plným vědomím a souhlasem (De Fiores & Goffi, 1999).

3.2.Psychologický pohled

Dle Hartla (2010) je hřích mravním pochybením, vědomou a dobrovolnou neposlušností, boj proti hříchu považuje za psychologickou sílu, jež urychlila vznik civilizace částečným spoutáním animálních a pudových složek člověka (Hartl & Hartlová, 2010, str. 189). Klimeš (2008) soudí, že hřích či vina vznikají přirozeně, pokud člověk volí mezi více potřebami, které se vzájemně vylučují, a udělá přitom rozhodnutí, o němž ví, že není správné, logické a nikomu neprospěje. Objevuje se při tom přirozená morálka, tedy taková, která se neopírá o vnější autoritu, ale vychází přirozeně ze života jedince a z jeho vlastního hodnocení svých činů. Při každé volbě člověk něco získává a něco ztrácí. Někdy si při ní není vědom následků, nebo nedokáže své chování ovládnout. Pokud se svobodně rozhodne pro horší variantu, vzniká vina či hřích.¹⁰ Poznání hříchu je tedy otázkou životních zkušeností získaných za cenu velké bolesti (Klimesš, 2008).

Hřích tak můžeme chápat jako určitý behaviorální přehmat, chybu při rozhodování, kterou z aktualizovaných potřeb uspokojíme a jakým způsobem, nebo obecněji, jak se v té které situaci zachováme. Tendence k těmto přehmatům mají u různých lidí rozdílnou intenzitu i častost, a také motivace k takovému jednání se liší. Je třeba rozlišit, zda se někdo např. zachová

¹⁰ Příkladem může být konflikt muže mezi sexuální potřebou a potřebou neublížit manželce, resp. volba, zda manželku opustit nebo s ní zůstat – obojí může být špatnou volbou. Hřích či vina nastávají, když volí horší variantu, např. neopustí psychopatickou ženu nebo těžkou alkoholičku, která ohrožuje jeho i děti, nebo naopak zničí dobrý vztah kvůli tomu, že „chytil druhou mízu“.

agresivně vlivem vyhocené situace, nebo má k agresivnímu chování určitou osobnostní dispozici, nakolik si tento svůj rys uvědomuje a je či není schopen jej ovládat. V osobnosti každého člověka najdeme mnoho těchto vnitřních dispozic, sklonnů chovat se určitým způsobem. Zdaleka ne vždy tedy jednáme vědomě, jsme permanentně ovlivňováni svými sklony, návyky a automatismy a tedy jaksi „přednastavení“ k určitému chování. Současně jsme však (v různé míře) vybaveni také svědomím a vnitřními morálními pravidly, jež nás na naše omyly upozorňují. Hřích bychom tedy z psychologického pohledu mohli chápat jako vědomé (ať již v tu chvíli nebo zpětně) přestoupení superega, jež následně vyvolává pocity viny.

3.3.Hřích v enneagramu

Křesťanská morálka přináší obraz hříchu především na úrovni jednání, to je však zakořeněno v nějaké nezvládnuté a více či méně vědomé vášni, která náš svobodný život limituje. K dosažení větší svobody je třeba tyto návyky, vášně a další nevědomé obsahy psýché poznat a naučit se s nimi zacházet. To je také podstatou enneagramového učení. Z pohledu enneagramu je tedy hřích/neřest nevědomou vášní, hnacím motorem našeho jednání, který determinuje naše prožívání, kognitivní funkce i jednání. Podle Risa a Hudsona (Riso & Hudson, 1999, str. 23) pochopíme myšlenku smrtelných hříchů nejlépe, když o nich nepřemýšlíme jako o něčem špatném, zlém a hříšném, ale jako o sklonech nějakým způsobem „minout cíl“. V enneagramu představují devět hlavních způsobů, jak ztrácíme svůj střed a vychylujeme své myšlení, emoce a chování určitým směrem, k opakujícím se tématům daného typu.

4. POPISY ENNEAGRAMOVÝCH TYPŮ

Nyní si představíme jednotlivé typy. Budeme při tom vycházet z dostupné literatury o enneagramu i odkazů na souvislosti v odborných psychologických zdrojích. U každého typu si popíšeme jeho kognitivně – emocionální strukturu (emoční fixaci neboli vášeň a mentální fixaci), osobnostní charakteristiku (další příznačné rysy), sebeobraz a idealizaci a obranný mechanismus.

4.1. Typ 1 – Perfekcionista

4.1.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: hněv

Prvotním základem a obecným emočním podkladem této charakterové struktury je hněv. Tak jako „vášně“ ostatních typů hněv není vnímán vědomě, prostupuje však celou charakterovou strukturu tohoto typu a je dynamickým základem jeho povahových rysů, jako perfekcionismus, kritičnost a sebekritičnost, náročnost, dominance, přehnaná sebekontrola a disciplinovanost (Naranjo, 1994). Zlost není vyjadřována otevřeně, ale spíše formou rozmrzelosti, navenek patrného napětí a strohosti, projevuje se podrážděností, výčitkami a záští. Objevuje se především v situacích vnímané nespravedlnosti v souvislosti se snahou a námahou dělat věci správně, jež jedinec vynakládá ve větší míře než druzí. To se pojí se zvýšenou kritičností druhých, pokud nevykazují dostatečné úsilí. K otevřenému projevu hněvu dojde teprve ve chvíli, kdy je vnímán jako oprávněný, a spravedlivé rozhořčení tak zdánlivě vychází ze ctnostného a morálního podkladu. Perfekcionismus tak slouží jako obrana proti uvědomování si vzteku: vznikem ‚morálně správného‘ oprávnění může dojít k vyjádření nevědomé zlosti. Současně se mohou ‚legálně‘ projevit rysy dominance, kritičnosti a náročnosti, které jindy jedinec potlačuje v zájmu uchování sebeobrazu dobrého, ctnostného a morálního člověka (Naranjo, 1994). „Já se namáhám a brzdím stále. Svě podněty si uvědomuji, ale pak je potlačím... Hněv nechci dávat najevo... nějak si ho vymlouvám. Navíc je tady ještě vnitřní kritik, který jednoduše řekne: ‚Ne, navenek ne... takhle to

nesmíš. Navenek bych se... chtěla jevit jako dobrák... a k tomu se zlost pochopitelně nehodí“ (Gündel, 2001, str. 76).

V dětství byli tito lidé často tvrdě kritizováni a trestáni. Naučili se proto pečlivě a přísně pozorovat sami sebe, aby se vyvarovali všech pochybení, dělali věci správně a zasloužili si tak lásku. Rozhodli se, že budou hodní a vyhnou se tak problémům. Osvojili si dovednost dokonalého sebeovládání tím, že v sobě zvnitřnili (přehnaně) kritický hlas rodičů. Popisují, že mnohdy přebírali zodpovědnost náležející dospělým. Jejich námaha, obětování a správné chování však nebylo odměňováno, byli pouze kritizováni za chyby. Radost z odměny tak byla nahrazena potěšením ze sebeovládání. „Uznání se mi dostalo vždy, když jsem byla hodná, když jsem...přinesla dobré známky, udělala, co si rodiče přáli... Když dělám, co se ode mne vyžaduje...co je obvyklé“ (Gündel, 2001, str. 76).

V MKN-10 lze některé rysy tohoto charakteru nalézt v popisu anankastické poruchy osobnosti (F60.5): nadměrné zabývání se detaily, pravidly, pořádkem, organizací nebo plánem; perfekcionismus, který je na úkor splnění úkolu; nadměrná svědomitost, skrupulantství, nevhodné zabývání se produktivností na úkor radostí a interpersonálních vztahů; puntičkářství a sociální konvenčnost; rigidita a paličatost (MKN-10, 2008).

Mentální fixace: dokonalost/perfekcionismus

Perfekcionismus, zaměření na dokonalost a snaha vyhnout se chybám jsou kognitivní odpovědí na ranou emoční frustraci. Vlivem své dětské zkušenosti získali tito lidé přesvědčení, že jsou milováni pouze tehdy, jsou-li bezchybní, hodní a chovají se správně (Naranjo, 1994). Vybudovali si tak v sobě systém stálého dohledu, mocného vnitřního kritika, jenž neustále automaticky monitoruje a posuzuje jejich myšlenky, slova a činy v termínech dobrý/správný – špatný/chybný (Palmer & Braun, 1997). „...vlastní myšlenky je soudí, když se zlobí, nebo když cítí sexuální impulzy a jakmile vnitřní hlas začne být přísně kritický, zmocní se jich hluboký odpor k těm, kdo překračují pravidla bez známky výčitek svědomí.“ Sami jsou pak mimořádně citliví na sebemenší kritiku zvenčí. Investují velké úsilí do snahy udělat ze sebe lepšího člověka, vnitřně na sobě pracovat a ve všech ohledech se zlepšovat (Palmer, 2000). Vytvářejí image

seriózních a důstojných lidí, uvnitř se však nedokážou přijmout, neustále se kritizují a znevažují, což je zdrojem chronické emoční frustrace (i nevědomé zlosti) a usilovné snahy získat hodnotu (Naranjo, 1994).

4.1.2. Osobnostní charakteristika

Silné zaujetí zásadami, morálkou a ideály není jen vyjádřením podřízenosti nárokům superega, ale ve vztazích s druhými také nástrojem manipulace a dominance, neboť dodržování těchto norem nutí i ostatním, a současně tak odvádí pozornost od svých vlastních přání a nároků. Místo toho se pozornost zaměřuje na chyby, nedostatky, co je potřeba zlepšit a opravit tak, aby to bylo správné (Naranjo, 1994).

Výrazným rysem této charakterové struktury je náročnost, projevující se vysokou disciplinovaností ve smyslu přísné, puritánské sebekontroly a potlačení spontaneity, přirozených impulzů a radosti („ctnostná přísnost“), tvrdou prací a vynikajícími výkony, vše v duchu neustálého zlepšování sebe i světa. Striktně se řídí mottem: nejdřív práce, potom zábava, přičemž pro další a další povinnosti se potěšení odkládá a k zábavě dojde málokdy (Palmer & Braun, 1997) (Naranjo, 1994). „Dříve jsem nebyla schopna odjet na dovolenou, zdálo se mi, že to je ztráta času, kdy nic nevzniká... dopřála jsem si oddechu, až když byla všechna práce hotová... což nebylo skoro nikdy, protože povinností je přece taková hromada“ (Gündel, 2001, str. 78). Přehnaná sebekontrola jde ruku v ruce s rigiditou, pocitem neobratnosti a nedostatkem nenucenosti. To má za následek problémy v nestrukturovaných situacích, kde je zapotřebí improvizace a tvořivosti, vede k nevyjadřování pocitů a odcizení se emoční zkušenosti (Naranjo, 1994).

4.1.3. Sebeobraz a idealizace

V kontextu zaměření pozornosti na vylepšování světa, okolních lidí i sebe sama si člověk tohoto typu vybudoval přesvědčení, že má pravdu a ví, jak věci dělat správně. „Jsem dobrý, zodpovědný a uvědomělý, chovám se v souladu se svou vysoko nastavenou laťkou a podle pravidel“ (Daniels, 2000, str. 23). Věří,

že je schopen rychle odhalit, když je něco nesprávně a nejlépe ví, jak to napravit. Z toho vyplývá také pocit, že je nenahraditelný a že by jej druzí měli milovat za to, že přijímá tolik zodpovědnosti a snaží se zlepšit svět (Jakob & Hubber, 2001).

4.1.4. Obranný mechanismus – vytváření reakce

U této charakterové struktury se uplatňuje vzorec dělání něčeho dobrého jako kompenzace za něco, co bylo pocíťováno jako špatné. S tím se pojí mechanismus reaktivní formace. Freud (podle Naranjo, 1994) jej popsal jako vznik protikladných psychických sil za účelem potlačení nepříjemných pocitů pomocí mobilizace zhnusení, ctnosti a morálky. U obsesivní osobnosti typu 1 reakční formace nejen překrývá určité pocity opačnými, ale odvádí pozornost od jistých impulzů (především sexuálních a agresivních) tím, že jedinec vyvíjí protikladnou aktivitu. Tato aktivita pak slouží k udržení nepříjemných emocí a impulzů mimo dosah vědomí. Jedná se tedy o mentální operaci, díky níž je energie vzteku přeměněna do nutkavého popudu k akci. Proces reakční formace také poukazuje na přeměnu nenasytnosti ve vztek. Nenasytnost, hltavost je postoj, jemuž se Perfekcionista nejvíce vyhýbá, naopak tíhne k přísnému odříkání. Dochází tak k potlačování orálně pasivních potřeb a jejich transformaci ve zlost jako alternativní způsob, jak dojít k naplnění potřeby lásky. Při vyjádření hněvu jsou očekávání asertivně schválena a současně racionalizována jako legitimní nároky. Reakční formace tak vztek nejen vytváří, ale současně buduje i obranu proti jeho rozpoznání (Naranjo, 1994).

4.2. Typ 2: Dárce

4.2.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: pýcha

V křesťanství je pýcha pokládána za nejzávažnější ze všech smrtelných hříchů, nicméně v enneagramu není žádná z vášní považována za lepší či horší než ostatní. Základním rysem této charakterové struktury je strategie dávání druhým pomocí svádění a povyšování, vyzdvihování vlastní osoby, nafouknutí

svého sebeobrazu (Naranjo, 1994). Charakter ovládaný pýchou v sobě zahrnuje lichocení (flattery) a mělkost ega (ego-flat), ve smyslu lichocení druhým, ale i sám sobě k posílení dojmu vlastní velikosti. Tak jako ostatní typy srdeční oblasti i Dárce vnímá sám sebe skrz to, jak jej vidí a oceňují druzí, jeho hodnota je tedy do značné míry závislá na okolí (Naranjo, 1994). V hloubce tohoto charakteru leží nevědomé přesvědčení jedince, že druhé zachrání svou láskou, která se pro ně stane nepostradatelnou, a tudíž se bez něj neobejdou (Rohr, 1997). Příмым projevem pýchy je dle Naranja (1994) vyzdvihování své sebehodnoty a atraktivity, hraní princeznovské role, vyžadování zvláštních výsad, vychloubání se a potřeba být středem pozornosti. Paralelu tohoto charakterového typu nachází v hysterické či histriónké osobnosti (Naranjo, 1994).

Zástupci typu 2 uvádějí, že si jako děti získali pochvalu, lásku a bezpečí tím, že uspokojovali potřeby svých blízkých. „Vytvořili si tak dokonalý osobní radar k odhalování nálad a preferencí druhých“ (Palmer, 2000, str. 125). Bud' si svou citlivost k emočním stavům a potřebám ostatních vybudovali proto, že museli rodičům poskytovat emoční oporu, nebo byli rodiče jinak nedostupní a věnovali dětem pozornost, jen pokud projevovaly vlastnosti, které byly žádoucí a oceňované. Někteří říkají, že se rozpoznali, že stanou-li se pro druhé nepostradatelnými, budou je milovat, a tak se naučili využívat své schopnosti svádět a manipulovat, aby získali to, co potřebují (Palmer, 2000).

V MKN-10 najdeme podobnosti s charakterovými rysy typu 2 v histriónské osobnosti (F60.4): „sebedramatizace, teatrálnost, přehnaný projev emocí; sugestibilita snadno ovlivnitelná jinými lidmi nebo okolnostmi; mělká a labilní emotivita; trvalé vyhledávání vzrušení a ocenění druhými a činnostmi, při kterých je středem pozornosti; nepatřičná svůdnost ve zjevu nebo chování; nadměrné soustředění na fyzickou přitažlivost; s přidruženými rysy egocentričnosti, trvalé touhy po ocenění, snadno zranitelných citů a manipulativního chování k dosažení vlastních potřeb“ (MKN-10, 2008, str. 198).

Mentální fixace: zdánlivý přebytek/falešná láska

Myšlenkový vzorec zdánlivého přebytku ve smyslu „Já to mám, a když ne, tak to pro tebe nějak zajistím... já nic nepotřebuji, já se umím uskromnit a

potlačit své potřeby, to vy nedokážete“ (Velechovská & Byrtus, 2006, str. 19), se vytvořil jako kognitivní podpora vášně – pýchy. „Dvojky potlačují své potřeby v zájmu zalíbení se druhým, mají tendenci stát se nepostradatelnými... pro lidi, kteří mají moc, a tím si zajišťují konečné uspokojení opomíjených potřeb.“ Dávají tedy proto, aby samy získaly (Palmer, 2000, str. 132).

Pocit vlastní hodnoty závisí u těchto lidí na ocenění druhých, takže pokud cítí, že jsou pro druhé potřební a nepostradatelní (a jsou za to náležitě oceňováni), jejich sebehodnota roste. Dochází k potlačení vlastních potřeb a identifikaci s potřebami druhých, ke kompulzivní snaze druhé potěšit, zavděčit se, což doprovází hrdost (pýcha) na to, že daný jedinec sám nikoho nepotřebuje, zatímco všichni potřebují jeho (Naranjo, 1994). Tito lidé jsou přitahováni k moci, úspěšným vůdcům, vítězům, dokážou dobře rozpoznat jejich potenciál a všemi způsoby je podporovat v růstu a úspěchu. „Když přijdu do nějaké nové skupiny, hned si zařazuju lidi. Kdo stojí za to, abych s ním byl, a s kým bych jen ztrácel čas?“ (Palmer, 2000, str. 140). Zůstávají rezervovaní, dokud nevysledují, co daný člověk má a nemá rád, aby se tomu mohli přizpůsobit a oslovit ho v pravou chvíli. Nepřipustí však, že by některou z autorit potřebovaly. Vyhýbají se pocitu podrobení se něčí moci a obecně mají vzdorovitý postoj vůči autoritám, vyjadřovaný však pouze nepřímou, často humorným způsobem. Pokud jim významní lidé nevěnují pozornost, ztrácí svou důležitou pozici, jako by „splaskli“ (Palmer, 2000) (Naranjo, 1994).

4.2.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost tohoto typu je zaměřena ven, směrem k druhým, především na to, jak se jim zalíbit, čímž je současně odvedena od vlastních přání a potřeb k problémům, přáním a potřebám vybraných významných osob. Vlastní naléhavé záležitosti jsou odsouvány, dokud nejsou uspokojeny potřeby ostatních (Palmer, 2000) (Gündel, 2001).

Na povrchu se jeví jako nápomocní, starostliví a velkorysí lidé, kteří naplňují potřeby druhých a sami žádné nemají (resp. nepřipouští si je). Za svou pomoc vyžadují pozornost, náklonnost a ocenění druhých, což ale nevysloví

přímo, takže se pro jejich získání mnohdy uchylují k manipulaci. Významným rysem Dárců je snaha být atraktivní a svůdný. Ke svádění dochází pomocí různých prostředků, ať již erotických či sociálních (na rozdíl od typu 7, jenž svádí pomocí intelektu), především lichocením, vřelým a podporujícím přístupem, empatií, které se nicméně mohou druhým jevit jako povrchní a přelétavé. Intenzivní potřeba lásky bývá často překryta nezávislostí, především při pocitech frustrace a pokořené pýchy. Výrazné je jejich romantické zaměření provázené (jako u hysterického charakteru) sněním o ideálním partnerovi a častými deziluzemi a nespokojeností s tím současným. Ve svých romantických fantaziích se žena tohoto typu často vidí jako femme fatale, neodolatelná diva, jež zvítězí nad ostatními ženami a svede toho nejžádanějšího muže (Palmer, 2000) (Gündel, 2001) (Naranjo, 1994).

Dalším charakteristickým znakem bývá dominance a asertivita, projevovaná kombinací líbeznosti a útočnosti, již dobře vystihuje motto „make love and war“ (Naranjo, 1994, str. 177). Hlavní strategií tohoto typu je falešná (předstíraná) láska a vlastní spokojenost, image šťastného, milujícího a láskyplného člověka, s nímž se identifikuje (Naranjo, 1994).

4.2.3. Sebeobraz a idealizace

Tento typ si v průběhu vývoje vybudoval sebeobraz dárce spíše než příjemce, štědrého člověka, který snadno rozdává ze svého, neboť sám překypuje spokojeností. Považuje se za milého, vřelého, přátelského a empatického, identifikuje se s obrazem pozitivního, láskyplného a nezávislého člověka (Naranjo, 1994). Nevědomě je přesvědčen, že druzí jsou závislí na jeho pomoci a očekávají od něj zvláštní schopnost porozumění, idealizace zde spočívá v tom, že lásku druhých si zaslouží, pokud bude milý, štědrý a vždy ochotný pomoci druhým (Palmer, 2000) (Rohr, 1997).

4.2.4. Obranný mechanismus – vytěsnění

Hlavním mechanismem tohoto typu je vytěsnění nepříjemných impulzů mimo oblast vědomí. Jedinec tak následuje tyto impulzy, aniž by si je

uvědomoval, jedná se tedy o nevědomé „nechtění vědět,“ na základě dávného rozhodnutí oklamat nejen okolní svět, ale i sám sebe. K tomu může dojít pouze díky jistému otupení intelektu, zamlžení jasného a přesného úsudku, což jde ruku v ruce s podhodnocením kognitivní oblasti. Dochází k potlačování vlastních potřeb a přání, neboť přiznat si je by znamenalo ohrožení vlastního sebeobrazu nezištného dárce a ztrátu možnosti druhé svádět a manipulovat jimi skrz dávání (Naranjo, 1994).

4.3. Typ 3: Herec/Vítěz

4.3.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: ješitnost, marnivost

Marnivost je „vášnivým zaujetím vlastní image... žitím pro oči druhých“. Zájem jedince se nesoustředí na vlastní zkušenost, ale na svou představu toho, co očekávají druzí (Naranjo, 1994, str. 199), jak v jejich pohledu vypadá. Svou energii vkládá do vytvoření image úspěšného, atraktivního a výkonného člověka v dobré formě ve snaze objektivně dokázat druhým (a tím i sobě) svou hodnotu. Zástupci tohoto typu popisují, že byli v dětství oceňováni za to, čeho dosáhli, za dobrý výkon, naplňování očekávání a ideálů rodičů, pouze pak byli dostatečně vidět či slyšet a dostalo se jim pozornosti a lásky. Získali tak přesvědčení, že lidé jsou posuzováni nikoliv podle toho, jací jsou, ale čeho dosáhli, ať se jedná o společenský status, úspěch v práci nebo atraktivní vzhled, a že musí tvrdě pracovat, brát na sebe role vůdce a vyhrávat. Jinými slovy, být atraktivní a úspěšný znamená být milován. Motivací je strach ze selhání: „Milovali by mě jen pro to, kdo jsem, kdybych nebyl tak úspěšný, bohatý, přitažlivý atd.“ (Naranjo, 1994, str. 209)

Je zajímavé, že tento typ je v enneagramu jediný, pro nějž neexistuje analogie v DSM, což může souviset s faktem, že tito lidé jsou se sebou často spokojeni vlivem záměny vlastního sebeobrazu s tím, kým skutečně jsou (Naranjo, 1994). Podobnost lze částečně nalézt v charakteristice narcismu dle Horneyové (Horney, 2000) ve smyslu zamilovanosti do svého idealizovaného

sebeobrazu, přesněji řečeno v tom, že jedinec se tímto idealizovaným self stává a zbožňuje ho. Díky tomu má pak zdánlivě dostatek sebedůvěry, optimismu a životní energie a žádné (vědomé) pochybnosti.

MKN-10 uvádí v popisu narcistické poruchy osobnosti (F60.8) některé společné rysy s typem 3: projevy velikášství, přehnaná pozornost věnovaná sebehodnocení, udržování odstupů ve vztazích a snaha vyvolat v druhých lidech iluzi, že jsou soběstační, zatímco se je snaží využít k vlastnímu posílení (Praško, 2003). Novalis (tamtéž) dodává, že „často kráčejí po visutém laně úspěchu se strachem, že pokud uklouznou, skončí to tragicky“ (podle Praško, 2003, str. 321). Na selhání a neúspěch nedokážou reagovat adaptivně, mají sklon jejich význam zpracovávat katatymně. K jejich problémům patří prázdnota, osamělost a nedostatek empatie. „Někdy dlouhé chvíle sní o své velkoleposti a svých úspěších“ (Praško, 2003, str. 322).

Mentální fixace: Klam

Kognitivní defekt lži (klamu, podvodu) se projevuje jak v klamání druhých, tak sebe samého. Jedinec se identifikuje se svou maskou, věří, že je tím, co „prodává“, dokonale se ztotožní s rolí, kterou hraje pro druhé, což se pojí se zmatením mezi potvrzováním zvenku a skutečnou vnitřní hodnotou (Naranjo, 1994). „Klam je pro mě... strategií umožňující přežít. Kdybych ji neměla... musela bych se doopravdy poddat obrovskému strachu, že ve skutečnosti nedostačuji... strach a pocit méněcennosti tak zůstávají mimo hru... Nacházelo-li se v prostoru něco, co mě ohrožovalo či útočilo, hovořila jsem prostě o něčem jiném nebo obrátila pozornost na jiné dění“ (Gündel, 2001, str. 43).

Aby si získal potřebné ocenění, umí se Herec jako chameleon snadno přizpůsobit jakékoliv skupině, stát se tím, čím ho druzí chtějí mít, prototypem normy, která se cení – charismatickým vůdcem, výkonným manažerem, golfistou s nejdražším vybavením, supermatkou či ideálním partnerem. Tomu odpovídá Frommův popis „marketingového zaměření“, jehož základem je zaujetí svou sebe prezentací na „osobním trhu“, kde člověk musí držet krok s módou a mít přehled, jaký druh osobnosti je zrovna nejžádanější (podle Naranjo, 1994, str. 202).

4.3.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost tohoto typu je z celého enneagramu nejvíce zaměřena na druhé, neustálé zkoumání okolí jako referenčního bodu pro jeho myšlení, pocity a činy. Dokáže snadno změnit své postoje či vzhled v závislosti na tom, co je zrovna v módě a co vylepší jeho image. Navenek tito lidé působí jako optimisté a skutečně budí dojem úspěchu. Velmi dbají na svůj mladistvý a atraktivní vzhled udržovaný sportem, často se oblékají do značkových oděvů a mají šarmantní a kultivované vystupování (Naranjo, 1994) (Palmer, 2000).

Usilují o úspěch, dosažení bohatství a uznávaného postavení, k čemuž jim pomáhá několik charakteristických rysů. Mají schopnost rychle se rozhodovat i s omezeným množstvím informací, dělat věci v rychlém tempu a současně precizně, a na svou efektivitu jsou náležitě hrdí (zároveň jim umožňuje vynikat nad ostatními). Bývají systematičtí a zdatní v organizování činností, orientováni na racionální a praktický způsob života. Mají tendenci pohlížet svrchu na lidi, kteří jsou méně efektivní a jejichž myšlení není dostatečně logicko-deduktivní. Druzí je mohou vnímat jako chladné, vypočítavé a využívající ostatní jako schůdků na cestě k dosažení vlastních cílů. Dalšími typickými rysy jsou potřeba moci, dominance, kontroly nad druhými a soutěživost. Charakteristická je rovněž neustálá potřeba činnosti až hyperaktivita. Nepřetržitá zaneprázdněnost přináší trvalou produkci výsledků a pohlcuje volný čas, při němž by mohly vyvstat pocity úzkosti z potenciálního neúspěchu. Je tedy určitou strategií, jak se vyhnout kontaktu s vlastními emocemi, především s pocitem prázdnoty ležícím pod všemi těmi rolemi a maskami (Naranjo, 1994) (Palmer, 2000).

Práce je oblastí, kde se mohou Trojky dobře zviditelnit, dosáhnout úspěchu a uznání. Často se jí zcela odevzdají, ztotožní se s projektem, prestižním názvem firmy a to, zda je daná činnost naplňuje, je vedlejší. Zaměří se na splnění úkolu a své emoce zcela potlačí (Palmer, 2000). „Pro mne je důležité něco dělat. Cítím se tak být živá, pociťuji kousek ze sebe, když se angažuji v nějakém projektu... své právo na existenci získávám jednoduše tím, že něco dělám...“ (Gündel, 2001, str. 39). Netolerují překážky na cestě cíli, např. v podobě vlastní nemoci, pracovníků, kteří nepodávají dostatečný výkon nebo se dají ovlivňovat

při práci svými pocity. „Měla jsem vždycky dojem, že emoce nejdou dohromady s tím, že musím dělat svou práci. Můžete buď sedět a rozplývat se v citech, nebo pracovat. Následkem toho mi mnoho lidí řeklo, že po nich šlapu, že mě zajímá jen to, co produkují, a ne jejich pocity“ (Palmer, 2000, str. 177).

4.3.3. Sebeobraz a idealizace

Herec/Vítěz se identifikuje s rolí úspěšného, věří, že se mu daří ve všem, do čeho se pustí. Vnímá se jako kompetentní, efektivní a aktivní člověk, který si nedovolí jen tak sedět a plýtvat časem. Obdiv si zaslouží pouze za dobré výkony, za to, co dokázal, a proto se ztotožňuje s tím, co dělá. „Mám vnímavost, intuici, cit pro to, co by mohlo přinést úspěch... pokaždé zvolím to, s čím pochodím“ (Gündel, 2001, str. 40) (Daniels, 2000).

4.3.4. Obranný mechanismus – identifikace

Ústředním mechanismem je identifikace se svým ideálním sebeobrazem vystavěným v reakci na očekávání druhých, v raném dětství tedy nejspíše na přání, hodnoty a naděje rodičů. V procesu identifikace jedinec přejímá charakteristiky někoho jiného a přetváří se tak podle vnějšího modelu. Dalším užívaným mechanismem je racionalizace a ještě častěji negace, popření i zjevného faktu, který je druhému zřejmý, prohlášením, že tak to není. Ve smyslu francouzského přísloví „Qui s'excuse, s'accuse“ (kdo se omlouvá, ten se prozrazuje), je tato taktika úzce spojena s udržením sebeobrazu (Naranjo, 1994, str. 215).

4.4. Typ 4: Tragický romantik

4.4.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: závist

Podstatu závisti chápe Naranjo (1994) jako nadměrně intenzivní touhu po inkorporaci „dobré matky“, v konceptu psychoanalýzy „kanibalistické impulzy“ projevující se nejen hladem po lásce, ale zobecněnou chtivostí a lačností. Tato lačnost je dle Kleinové (Klein, 2005) prudkým a neukojitelným bažením přesahujícím to, co jedinec potřebuje a co mu objekt (matka) může dát – matčin prs není dostupný neustále, což dítě frustruje a vyvolává v něm destruktivní impulzy vůči matce. Soudí, že závist brání utvoření dobrého objektního vztahu (Klein, 2005). Závist však není vědomě pociťována vůči matce, ale např. vůči upřednostňovanému sourozenci, jedinec se pak snaží být jako on, aby si získal rodičovskou lásku. Závist v sobě obsahuje bolestný pocit nedostatku a žádostivosti po tom, co jedinec pociťuje jako nepřítomné. Vnímá, že to ‚dobré‘ je někde venku, mimo něj, a je třeba to do sebe začlenit. Přestože je pochopitelnou reakcí na ranou frustraci a deprivaci, závist vytváří sebe-frustrující faktor: nadměrná touha po lásce nikdy nevyřeší vnitřní pocit nedostatku a špatnosti, naopak podnítlí další frustraci a bolest (Naranjo, 1994). Závist jedince živí přesvědčení, že druhým se dostává toho, co jemu bylo upřeno. „Vidím někoho, kdo má něco, co mi chybí. To něco mám možná také, ale nevnímám to. Pomyslím si: „... chtěla bych být taky taková, proč jenom taková nejsem?“ (Gündel, 2001, str. 88) „Provází mě neustále pocit, že mi něco chybí. ‚Všechno, co tu je – to je všechno?‘“ (Palmer, 2000, str. 223)

Závist se může týkat v podstatě čekoholiv, často se však projevuje v sociální oblasti a to idealizací vyšších společenských tříd a silnou touhu získat vysoký sociální status. Významná je rovněž všudypřítomná honba za vším neobvyklým, výjimečným a intenzivním doprovázená nespokojeností s tím, co je obyčejné a ne dost dramatické (Naranjo, 1994). „Hledám si někoho výjimečného, ale pak trpím tím, že ona osoba má nebo zdá se mít něco, co mi očividně chybí“ (Gündel, 2001, str. 88).

Společným prvkem v dětství lidí typu 4 je prožitek ztráty, opuštění. Popisují, že je v prvních letech života opustila velmi důležitá osoba, ať již fyzicky (rozvodem, smrtí) nebo byla často nepřítomná či jinak nedostupná. Častou vzpomínkou je mnoho momentů zklamání a deziluze z chování rodiče, zjištění, že tam pro dítě skutečně nebyl. Dítě se také může identifikovat s neštěstím někoho blízkého a být za to oceňováno (Naranjo, 1994) (Palmer, 2000). Je zde patrný vztah mezi nespokojeností v dospělosti a dětskou frustrací spojenou s mateřskou náklonností v pozdějším období, po navázání rané vazby a fázi znovusbližování. Následkem je dojem „ztraceného ráje“, jenž lidé typu 4 na emoční úrovni prožívají (Naranjo, 1994).

Některé z charakterových rysů typu 4 odpovídají v MKN-10 definici emočně nestabilní poruchy osobnosti – hraničního typu (F60.31): „emoční nestálost; nejasné nebo narušené představy o sobě samém, svých cílech a vnitřních preferencích; chronické pocity prázdnoty; náchylnost k angažovanosti v intenzivních a nestálých interpersonálních vztazích může být příčinou opakovaných emočních krizí a může být sdružena s excesivními pokusy vyhnout se opuštěnosti“ (MKN-10, 2008, str. 198).

Mentální fixace: zdánlivý nedostatek/nespokojenost

Ústředním tématem tohoto charakteru je ztráta a následné snížení pocíťované sebehodnoty: „Opustili by mě, kdybych měl větší cenu?“ (Palmer, 2000, str. 200) Lidé tohoto typu jsou přesvědčeni, že kdysi existoval zdroj lásky, o který přišli. Jako vysvětlení toho, proč jsou odmítáni a nedostává se jim uspokojení jejich potřeby lásky, si vytvořili řadu přesvědčení o své nízké hodnotě. Často si připadají oškliví, odpudiví, nedostateční, směšní, bezcenní, hloupí, mají sklon cítit se provinile (Palmer, 2000).

Zastánci teorie objektních vztahů vidí ve vytvoření takového negativního sebeobrazu následek zvnitřnění „špatného objektu“ (matky). Toto očerňování a degradace sebe sama vytváří uvnitř jedince hlubokou propast, z níž vyvěrá závist projevující se lpěním, vyžadováním a domáháním se, sarkasmem, závislostí a nadměrným připoutáním k blízké osobě (Naranjo, 1994). „První reakcí je pověsit se na ni: ‚Nemůžeš mě opustit, nemůžeš a nesmíš to teď‘

udělat... pocit 100% závislosti na oné osobě. Přimknutí se... být situaci vydaná na pospas, jako naprosto bezbranná oběť.“ (Gündel, 2001, str. 85) Silná dychtivost po lásce je sycena touhou po uznání, jež si jedinec není schopen dát sám. Závislost se projevuje nejen v lpění na frustrujících vztazích, ale i v přilnavosti, zvýšené potřebě kontaktu v předvídané obraně nebo oddálení předem očekávané separace. S touhou po péči druhého souvisí také bezmocnost a neschopnost se o sebe postarat, jež lze chápat jako nevědomé strategie přilákání pozornosti (Naranjo, 1994).

V kompenzaci k pocitům nedostatečnosti si jedinec vytváří postoj nadřazenosti. I když se utápí v sebeodsuzování a nenávisti k sobě, vnějšímu světu ukazuje tvář „prima-donny“, prezentuje se jako zvláštní a výjimečný. Pokud je však jeho nárok na zvláštnost nějak zmařen, vstoupí do role oběti v podobě nepochopeného génia (Naranjo, 1994, str. 116).

4.4.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost se zaměřuje na utrpení a na to, co mu v životě chybí, co je vzdálené a těžko dosažitelné, zatímco to, co je současně k dispozici, se zdá být nudné a bezcenné. Časté je zaobírání se minulostí a ustrnutí ve fázi smutku. „Stále se zabývám rozvodem, k němuž došlo před 18 lety, protože... jsem udělal nenapravitelnou chybu... je to pocit, že jste promarnili svou jedinou šanci na štěstí... Takže to probíráte znovu a znovu...což způsobuje, že se natolik zaobírám chybami, že jsem propásl několik skutečně slibných milostných vztahů.“ (Palmer, 2000, str. 206). Masochistické tendence se projevují nejen v trápení vycházejícího ze špatného vnímání sebe sama, ale jedinec také využívá bolest k ospravedlnování a nevědomě doufá, že si prostřednictvím utrpení získá lásku. Naučil se, že si získá pozornost a péči tím, že trpí a své utrpení dává dramatickým způsobem najevo. K základním emočním dispozicím tohoto typu patří citlivost, intenzita a vášeň, sklony k romantismu, utrpení z pocitů osamělosti, a celkový tragický životní pocit. Bývá často pesimisticky naladěný, zatrpklý a někdy cynický, ovládaný hlubokou touhou nostalgické povahy. S tím souvisí rysy jako sklíčenost, sebelítost, stěžování si a naříkání. (Naranjo, 1994).

Lidé typu 4 bývají druhými vnímáni jako starostliví, chápací, srdeční a obětaví, se sklonem pečovat o druhé a empaticky se identifikovat s jejich potřebami. To může být chápáno jako způsob „dávání, aby sami dostali“ nebo svádění ve službě vlastní intenzivní potřeby druhého. Péče o ostatní může masochisticky přerůst v sebezotročování a přispívat k další sebefrustraci a bolesti. (Naranjo, 1994).

Emocionalita tohoto typu je velmi intenzivní, se sklonem k melancholii a dramatičnosti nejen ve vztahu k romantickým pocitům a utrpení, ale také k vyjádření hněvu – nenávist pociťuje velmi silně (Naranjo, 1994). Jeho hněv se projevuje jízlivostí, potřebou srazit druhého k zemi, a získat tak satisfakci za vlastní zranění. Časté jsou také značné výkyvy nálad. „Romantici žijí v krajnostech emočního života. Mají tendenci kolísat mezi depresí jako jedním extrémem a hyperaktivitou jako extrémem druhým (Palmer, 2000, str. 209).

Tito jedinci jsou z celého enneagramu nejvíce závislí na lásce (love addicted), jejich touha po ní je sycena potřebou uznání, které si nejsou sami schopni dát (Palmer, 2000). Se zaměřením pozornosti na nedostupné, vzdálené a nespokojenost s tím, co je tady a teď, souvisí mechanismus „push – pull“, projevující se především ve vztazích. Odstrkuje od sebe to, co je dosažitelné a přitahuje k sobě to, co je obtížné získat. Pozornost se přesouvá k lepším stránkám toho, co momentálně chybí. Když tak odežene partnera do bezpečné vzdálenosti, začne jej opět postrádat. „Mé nejlepší vztahy byly na dálku... celou bytostí se těšíte na setkání... cítíte, jak to bude skvělé a mimořádné... když k němu dojde, netrvá dlouho a začnu cítit napětí. Začínají mi na něm vadit maličkosti. Abych ho opět milovala, stačí si jen představit, jak je pryč...“ „Celou věc obrátím v trosky a ona je poté zase vzdálená a vypadá nádherně a já ji musím získávat zpátky... je to jako guma, ona se stahuje a já jdu vpřed (Palmer, 2000, str. 213, 215). Vztah na způsob gumy dostává člověka do situace, kdy může být opět opuštěn, tentokrát ale kontrolovaným způsobem. Když začne mít strach z přílišné blízkosti, oddělí se od něj pomocí hádek, zdálky pak začne vnímat znovu jeho lepší vlastnosti a chce jej zpět. Možnost milovat je pro něj natolik spojená s možností opuštění, že je bezpečnější odmítnout, než riskovat další ztrátu (Palmer, 2000).

Velmi charakteristické jsou sklony k umění a tvořivému vyjadřování bolestných pocitů. Skrze umění může být bolest idealizována a přeměněna v něco esteticky krásného (Naranjo, 1994, Palmer, 2000). Kráse a estetičnosti přiřkládají stejnou hodnotu jako tragické povaze bytí (Salmon, 2001).

4.4.3. Sebeobraz a idealizace

Lidé typu 4 se vnímají jako citlivé osoby s hlubokými emocemi, které jsou jiné, výjimečné a často druhými nepochopené, a mají vytríbený vkus smysl pro krásu. „Jsem dobrý, když jsem originální, citlivý a kultivovaný (Rohr, 1997, str. 6 - příloha).

4.4.4. Obranný mechanismus – introjekce

Dominantním obranným mechanismem je zřetelně introjekce. Špatný sebeobraz tohoto typu je přímým vyjádřením zvnitřněných odmítajících rodičů a závistivá potřeba vychází z chronické sebe-nenávisti zapříčiněné tímto introjektem. Silná potřeba uznání a lásky zvenku je kompenzací neschopnosti jedince mít rád sám sebe. Koncept introjekce představený Ferenczim a rozpracovaný Freudem (podle Naranjo, 1994) popisuje zvnitřnění „dobrého objektu“, Kleinová (tamtéž) pak zdůrazňuje důležitost špatných introjektů. Jakoby člověk poháněný nadměrnou potřebou lásky, chtěl za každou cenu (až masochisticky) vnést rodičovskou postavu do svého self.

4.5. Typ 5: Pozorovatel

4.5.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: lakota, chamtivost

Projevem emoční vášně lakoty nebo také chtivosti a chamtivosti je zadržování. Bázlivé stažení se a chamtivost vychází z obavy, že puštění se a odevzdání by způsobilo katastrofální vyčerpání (Naranjo, 1994). V pozadí stojí strach, že se k člověku dostanou lidé příliš blízko a on přijde i o to málo, co má, že angažovaností s druhými bude muset obětovat svou nezávislost (Palmer,

2000). Lidé tohoto typu rezignovali na naplnění potřeb lásky a kontaktu s druhými, kompenzují je pocitem výhradního vlastnictví svého vnitřního života a úsporným zacházením s časem, vynaloženým úsilím a dalšími zdroji. Snaží se minimalizovat své potřeby a požadavky, být zcela soběstační a nezávislí na druhých tak, aby s nimi nemuseli vstupovat do kontaktu. Zakázání si vlastních potřeb (nejen uspokojování, ale vůbec jejich rozpoznání) pak nutně přispívá k ochuzení života a vyčerpanosti, což opět podporuje nutkání hromadit a držet (Naranjo, 1994). „Je to pocit, že mám celkově příliš málo energie, času a zdrojů... jako bych měl snad jen 30% energie ostatních... lidé mi ubírají... je důležité zacházet s těmito zdroji úsporně“ (Gündel, 2001, str. 118). Dominantním aspektem strategie přístupu ke světu je odstup a vzdání se vztahů s lidmi, odpojení, stažení se, v extrémnější formě autistické a schizoidní rysy (Naranjo, 1994). Lakota a zadržování se neprojevuje jen v záležitostech peněz, energie a času, ale také v držení se právě probíhajících myšlenkových obsahů, ulpívání na myšlení. „Jakoby z myšlenek chtěli vyždímat i poslední kapku významu“, jde typickou křečovitou mentální funkce, rigiditu znemožňující jedinci otevřenost ke stimulům z okolí (Naranjo, 1994 str. 82).

Jedinci typu 5 popisují, že se v dětství necítili bezpečně, ale v ohrožení, že je rodiče svou dotěrností převálcují (Riso & Hudson, 1999). Další variantou je, že se cítili zcela opuštěni (Palmer, 2000). V obou případech se naučili stáhnout do bezpečí svého vnitřního světa a odvracet pozornost od emočních potřeb na „objektivní“ věci. Jako děti často vynikali v určitých oblastech (matematika, chemie), zatímco zcela odmítali jiné, převážně sociální aktivity. Aby si zachovali své nerušené soukromí, naučili se od druhých nic neočekávat, chtějí být ponecháni o samotě a nerušení požadavky a (především emočními) potřebami druhých. Nezávislost, nebo lépe řečeno nedotírání vnímají jako způsob dosažení bezpečí a pocitu, že mají nad svým životem kontrolu (Riso & Hudson, 1999).

V MKN-10 najdeme podobnosti s typem 5 v deskripci schizoidní poruchy osobnosti (F60.1): „málo činností skýtá potěšení; emoční chlad, odstup nebo oploštělá afektivita; omezená schopnost vyjadřovat vřelé, něžné city nebo zlobu vůči jiným lidem; téměř neměnná přednost samotářským činnostem; nadměrné

zaměstnávání se fantazií a introspekci; nedostatek blízkých přátel a nedostatek touhy po takových vztazích (MKN-10, 2008, str. 197)

Mentální fixace: oddělenost/odpojení

Nutkání nedávat (vzniklé pravděpodobně následkem rané zkušenosti, že nelze přežít, když člověk více dává, než přijímá) nemůže být udrženo jinak, než na úkor vztahu. Jakoby si člověk říkal: „Pokud jediný způsob, jak si udržet to málo, co mám, je vzdálit se od ostatních, jejich potřeb a požadavků, tak to udělám“ (Naranjo, 1994, str. 83). Odpojení je kognitivní podporou emoční fixace lakoty a projevuje se v přesvědčení, že svět od člověka mnoho očekává, ale málo nabízí, proto je třeba zachovat si bezpečný odstup a soukromí.

Příznačným rysem je samotářství, preference činností nezahrnujících druhé lidi, avšak bez pocitů osamělosti. Izolace od společnosti nutně vyžaduje emoční odpojení a potlačení potřeb sdružování se. S tím souvisí potíže těchto lidí v navazování vztahů a nedostatek motivace ke sblížení (Naranjo, 1994). „Samota, něco dělat sám, to byla pro mě vždycky ta nejlepší volba... Své přátele si ponechávám v hlavě prakticky věčně a denně s nimi rozmlouvám. Mám ovšem onu naivní představu, že to stačí“ (Gündel, 2001, str. 119, 123).

4.5.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost typu 5 se zaměřuje pryč od všeho emocionálního na oblast intelektu, objektivní fakta a mentalizaci emočních pochodů, od aktivní účasti v okolním dění na nerušené pozorování (Palmer & Braun, 1997). To se výrazně projevuje ve stresu, emotivních nebo nepředvídatelných situacích, které vyžadují spontánní odezvu, kdy jedinec reaguje stažením a zafixováním pozornosti na bodě mimo své tělo. Oddělením se od emocí a vnějšího světa je zabráněno vzniku silných pocitů a umožněno nerušené pozorování (Palmer, 2000). „Je tu drobek pocitu a ten je zmražen, kontrolován... když je situace za mnou, mohu jej zase rozehřát, ale pak jako by se ten pocit ztratil“ (Gündel, 2001). Člověk typu 5 se vyhýbá vyjadřování pocitů i aktivnímu jednání. Jeví se jako lhostejný, chladný, necitlivý, apatický. Častým rysem je anhedonie a snížená

schopnost prožívat potěšení, které je odkládáno v zájmu naléhavějších motivů, jako udržet si bezpečnou vzdálenost, soběstačnost a nezávislost. Typická těchto jedinců souvisí s nemožností uspokojit své potřeby a touhy skrz druhé. Proto se zaměřují na hromadění zdrojů uvnitř své pomyslné nedobytné věže. Autonomie je současně idealizována, což dále posiluje potlačování tužeb a přirozených potřeb, tito lidé dokáží žít velmi asketicky (Naranjo, 1994). „Pokouším se vyjít s málem, abych se nemusel zabývat světem (Gündel, 2001, str. 122).

Dalším znakem charakterové struktury tohoto typu je vyhýbání se závazkům, což je také vyjádřením nedávání, neboť závazek je příslibem něco dát v budoucnu. Je tu však ještě jeden aspekt a tím je potřeba být zcela volný, ničím nsvázaný a neomezovaný, plně vlastníkem sebe samého. To je rys složený z lakoty a zvýšené citlivosti na pohlcení druhými. Vyhnoutí se závazku slouží jako obrana proti obávanému nedostatku. Vnímání požadavků druhých jako svazujících se pojí s vnitřním vzdorem tohoto typu vůči všemu, co by měl, s rozhodnutím nedat druhému to, co požaduje nebo očekává (Naranjo, 1994). „Je u toho také zlostný element, jakési ‚a taky ti to nechci dát‘, i kdybych věděl, jak to udělat. Takové hněvivé stažení se: ‚Já nechci‘ (Gündel, 2001, str. 121).

Typ 5 bývá nejen introvertní, ale také intelektuálně založený. Je převážně kognitivně zaměřený, s rozvinutým abstraktním myšlením. Mívá pozitivní vztah k vědě a získávání (hromadění) vědomostí. S tím souvisí také aspekt „přípravy na život“ – nikdy se necítí dost připraven. Chystá-li se jednat, rozběhne se abstraktní myšlenková aktivita klasifikace a organizace jevů do kategorií a třídění zkušeností. Snaží se porozumět fungování světa a lidskému chování, avšak zůstává při tom nestranným pozorovatelem, který nahrazuje prožívání života za jeho pochopení (Naranjo, 1994, str. 86). „Mám dojem, že musím vědět ještě mnohem víc, než toho budu znát dost, abych mohl ve světě jednat... hromadím vědění, myšlenky, duchovní systémy“ (Gündel, 2001, str. 126).

Dalším rysem této charakterové struktury je silné superego a s ním spojený sklon cítit se provinile. Ten se projevuje pocity méněcennosti, neohrabanosti, trapnosti a snahou o neviditelnost a je výsledkem vysokých nároků superega. To je podobné jako u typu 1 – Perfekcionisty, zde je však perfekcionismus obrácen pouze dovnitř, nikoliv navenek (Naranjo,

1994). „Působíme domýšlivě, arogantně nebo kriticky... ve skutečnosti se cítíme nedorostlí světu, vnímáme se menší... nejsme nijak zvlášť zaměřeni na hledání chyb... ale dokážeme vyslovit něco kritického, protože chceme partnera udržet v odstupu“ (Gündel, 2001, str. 123). Necitovost, odpojení se od emocí tohoto typu je obranou proti hypersenzitivitě, pocitu slabosti a zranitelnost v jednání se světem. Potlačováním pocitů, vyhýbáním se emočním situacím a aktivním činnostem vznikají pocity sterility, prázdnoty a bezvýznamnosti. V kompenzaci se jedinec uzavírá do světa intelektu a stává se zívavým a/nebo kritickým outsiderem (Naranjo, 1994).

4.5.3. Sebeobraz a idealizace

Sebeobraz tohoto typu spočívá v přesvědčení, že do všeho vidí, má o situaci přehled a může se tak vyhnout všemu nečekanému a nepředpokládanému. Věří, že tento přehled mu umožňuje vyvarovat se příliš silným emocím, které mohou být zraňující. Tímto způsobem si může „dávkovat“ přísun lásky – připustit jí jen tolik, kolik unese (Jakob & Hubber, 2001, str. 12). Automatické odpojení, odštěpení jedinec zaměňuje s postojem neulpívání. Jeho zidealizovaná představa spočívá v tom, že si myslí, že „je moudrý, odvrácený od světa a osvícený“ (Gündel, 2001, str. 125).

4.5.4. Obranný mechanismus – izolace

Obranný mechanismus izolace spočívá v odštěpení těžko snesitelného psychického obsahu od emoce, která ho provází. Kognitivní obsah zůstane zachován a je možné jej věcně vyjádřit, zatímco emoční prožitek je vynechán (Müller & Müller, 2006). U typu 5 se izolace projevuje nejen fyzickým oddělením od společnosti, ale také přerušením vztahů s druhými, se sebou i s mentálními reprezentacemi druhých ve vnitřním světě. Souvisejícím mechanismem je štěpení ega, kdy protichůdné myšlenky, role nebo postoje koexistují ve vědomé psyché bez toho, aby si jedinec jejich rozpor uvědomoval. To vysvětluje jak simultánní existenci grandiózních i podřadných pocitů, tak současně pozitivní i negativní vnímání druhých (Naranjo, 1994).

4.6. Typ 6: Loajální skeptik/Ďáblův advokát

4.6.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: strach

V Ichazově pojetí (podle Naranjo, 1994) je emoční vášní tohoto typu zbabělost, bázlivost, již lze chápat jako úzkostné váhání, zábranu v jednání při přítomnosti strachu, což je velmi podobné strachu, který považuje za ústřední motivaci Naranjo. Tento strach se však nemusí přímo manifestovat v chování, naopak může dojít k projevům přehnané kompenzace vědomého postoje do „hrdinského úsilí“ (Naranjo, 1994, str. 223). U tohoto typu rozlišujeme dva způsoby reakce na stálou přítomnost strachu, reakci fobickou (útek) a kontrafobickou (útok). Pro obě varianty jsou typické pochybnosti, podezřívavost a nastraženost ohledně úmyslů a motivů druhých. Jedinec s fobickým postojem se zaměřuje na vyhýbání se potenciálnímu ohrožení, nebezpečí a rizikům, zatímco člověk s kontrafobickým zaměřením těmto ohrožením přímo čelí, pohrdá bezpečím a pouští se do riskantních situací a přímo je vyhledává (Daniels, 2000).

Zástupci tohoto typu uvádějí, že v dětství měli kolem sebe nevyzpytatelné dospělé, jimž se nedalo důvěřovat, že byli trestáni, aniž věděli proč. Naučili se tak být ostražití, a pečlivě zkoumat signály nebezpečí, aby je nezastihlo nepřipravené, zjistit, co má autorita v úmyslu dříve, než sami zaujmou nějaký postoj (Palmer, 2000).

Definici typu 6 v užším pojetí odpovídá v MKN-10 paranoidní porucha osobnosti (F60.0) vyznačující se: celoživotní nedůvěřivostí k druhým lidem, hypersenzitivitou a rigiditou (Praško, 2003). Dle Smolíka (tamtéž) jedinci „často věnují enormní množství času a energie hledání důkazů, které by potvrdily jejich podezření. Za důkazy považují často detaily, které je možné vysvětlit celou řadou jiných možností... neustále hledají skryté motivy a čekají, že se k nim ostatní budou chovat nefér... V zátěžové situaci a neznámém prostředí se zvyšuje nedůvěra, přecitlivělost na odmítnutí... obavy ze závislosti... pocity studu a zranitelnosti“ (podle Praško, 2003, str. 201-202).

Fobická forma typu 6 v některých rysech koresponduje s vyhybavou (úzkostnou) poruchou osobnosti (F60.6): trvalé a pronikavé pocity napětí a obav; přesvědčení o vlastní sociální nešikovnosti, nedostatku osobní přitažlivosti nebo podřazenosti; přehnané zabývání se možnou kritikou nebo odmítnutím v sociálních situacích; omezení v životním stylu kvůli potřebě fyzické jistoty, s přidruženými rysy přecitlivělosti na odmítnutí a kritiku (MKN-10, 2008). Další společné charakteristiky zahrnuje závislá porucha osobnosti (F60.7): dovolování druhým, aby přebírali odpovědnost za důležitá životní rozhodnutí; podřizování svých potřeb těm, na nichž je závislý; nadměrné vyhovování jejich přáním; obavy, že bude opuštěn blízkou osobou a nebude se o sebe schopen postarat; omezená schopnost rozhodování bez porady nebo schválení druhým (Praško, 2003). Nutkavější styl bývá diagnostikován jako smíšená porucha osobnosti s rysy paranoidními a obsesivními (Naranjo, 1994).

Mentální fixace: pochybnost/obviňování

Jedinec typu 6 se naučil bránit strachu zvenku (od vnějšího nepřítele) tím, že se „stal nepřítelem sám sobě“, vybudoval si postoj zneschopňování, oponování a obviňování sebe samého. Pochybnosti o sobě i o motivech druhých jsou způsobem vyrovnávání se s úzkostí (Naranjo, 1994). „Mám obavy, že udělám něco ukvapeného a přitom se něco nedobrého přihodí. Nebyl jsem dostatečně pozorný... zpochybňuji i své vlastní vzpomínky...“ „Byli to... ti druzí, kteří se mi jeví jako nedůvěryhodní a nespolehliví. Bylo mi ‚jasné‘, že uvnitř nejsou takoví, jací se zdají být navenek... možná ne úmyslně, ale proto, že se dostatečně sami neznají“ (Gündel, 2001, str. 62). Jedním ze způsobů, jak čelit úzkosti, který si jedinec osvojil, je nadměrná ostražitost a hypervigilance zaměřená na skryté významy a vše neobvyklé, nastraženost vůči potenciálním nebezpečím, která vede k přehnanému přemýšlení místo spontánního počínání. Jednání je tak nahrazováno myšlením, neboť pozornost se přesouvá od impulzu uskutečnit nápad k intenzivnímu zpochybňování tohoto nápadu z pohledu těch, kteří by s ním mohli nesouhlasit. Živá představivost a potřeba předvídat chování druhých vede k zaměření pozornosti na nejhorší možné scénáře, jak věc může dopadnout a plánování způsobů, jak se na ně připravit. Imaginace je tak

výrazná, že se jeví velmi reálně a je jedincem pokládána za hodnověrný zdroj správných informací. Bez ní by se opět ve vědomí objevil strach, že člověka něco zaskočí, když přestane dávat pozor. Představivost je tedy formou obrany pomocí udržování pozornosti (Naranjo, 1994) (Palmer, 2000).

4.6.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost tohoto typu se zaměřuje na permanentní monitorování okolí za účelem zachycení náznaků, které by vysvětlily vnitřní pocit ohrožení. K jeho silným stránkám patří velmi přesná pozorovací schopnost, již je však často využíváno zaujatě, k odhalení záporných vlastností druhých (především autorit) a zkoumání jejich skrytých motivů (Palmer, 2000).

Nejtypičtějším rysem je výše zmiňovaná úzkost, resp. strach z nebezpečí, které již nehrozí, ale v mysli je stále přítomno. Jeho oblast je velmi široká, zahrnuje strach ze změny, neznámého, chybování, nechání volného průběhu událostem (letting go), nezvládnutí, nepřežití, nepřátelství a podvodu, samoty, opuštění a také strach z lásky. Dle Freuda je paranoidní zášť obranou proti lásce, což lze chápat ve smyslu obrany proti pokušení lásky prostřednictvím odevzdání se, jež v dítěti vzbuzuje strach (podle Naranjo, 1994, str. 225). S uvedeným strachem souvisí další vlastnosti projevující se v chování: nejistota, váhavost, nerozhodnost (ze strachu z uděláním chyby), ochromení pochybnostmi, přehnaná obezřetnost, tendence věci několikrát kontrolovat a potíže s nestrukturovanými situacemi (Naranjo, 1994).

Lidé této charakterové struktury (náležející do centra hlavy) si velmi cení intelektu, jsou výbornými tazateli a hledači důvodů, často jen pro důvody samotné. Rádi prozkoumávají slabá místa problémů a v diskusi mohou zastávat opačný názor než protějšek jen proto, aby se situace vyjasnila (role Ďáblova advokáta). Intelektu nejen užívají k řešení problémů, ale vlivem paranoidního zaměření tíhnou i k jejich vyhledávání, jež představuje způsob, jak se cítit bezpečně. Jejich abstraktní a teoretické myšlení jim poskytuje útočiště, má ale také za následek bázlivé váhání (Naranjo, 1994) (Salmon, 2001).

Strategií zvládnutí úzkosti se zde uplatňuje několik. Vřelost k druhým může být chápána jako jedna z nich. Freudova interpretace přátelství jako „paranoidního spolčení se vůči společnému nepříteli“ se sice může jevit přehnaná, nicméně kompulzivní vyhledávání ochrany bázlivými lidmi do této kategorie spadá. Podobně smýšlející skupina umí jedince zbavit paranoidního tlaku, protože díky ní jasně ví, kde stojí. K projevům chování patří často vlídnost, vřelost, štědrost, ale i přemrštěná věrnost a loajálnost k lidem či případům, především těm, co se jeví jako předem prohrané. Se servilností a srdečností souvisí potřeba sdružit se se silnějším partnerem (Naranjo, 1994) (Palmer, 2000).

Výrazným znakem je také schopnost přizpůsobení, silný smysl pro zodpovědnost, plnění povinností a závazků dle požadavků vnějších autorit, dodržování pravidel, respekt k zákonům a institucím. Strach z autorit a z děláním chyb způsobuje potřebu jasně daných směrnic a pokynů rozlišujících správné od chybného, nejednoznačnost je zúzkostňující (Naranjo, 1994) (Rohr, 1997).

S vyrovnáváním se s úzkostí je spojena skupina rysů, již lze nazvat „útočné zastrašování“, pomocí nichž dítě původně soupeří s rodičovskou autoritou. Strach jedince, že bude druhými zneužit (blokující ho v jednání), vede k tendenci přeceňovat ty, kteří jednají a postupují vpřed. To se projeví buď v hledání silného vůdce, nebo v podezíravosti, skepticizmu, cynismu, prověřování a kritizování autorit. Pochybnosti o vlastní moci ústí v projikování této moci do osobnosti vůdce, který se pak jeví nepřiměřeně silný, a jedinec jej tak může oddaně následovat, dokud jej vnímá jako spravedlivého. „Loajální skeptici“ mají nejambivalentnější postoj k autoritám v celém enneagramu, strach je vede k poslušnosti a submisivitě nebo ke vzdoru a rebelství, obvykle však k obojímu (Palmer, 2000) (Rohr, 1997) (Naranjo, 1994).

4.6.3. Sebeobraz a idealizace

Vnímají se jako spolehliví, zodpovědní a loajální lidé, kteří konají svou povinnost. Soudí, že své živé představivosti vděčí za důvtip, nekonvenční smysl pro humor a schopnost předvídat nebezpečí a chyby. Uvědomují si svou

tendenci nedůvěřovat druhým i ambivalentní vztah k autoritám. Věří, že jsou dobří, když jsou milí, poslušní, loajální a chovají se správně (Daniels, 2000) (Gündel, 2001).

4.6.4. Obranný mechanismus – projekce

Jako hlavní obranný mechanismus zde působí projekce, „neuvědomované přenášení subjektivních, případně podvědomých přání, motivů a pocitů na jiné osoby či situace“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 447). Někdy dochází také k projekci super-ega, kdy je sebeobviňování popřeno a přeneseno do podoby trestající zlé vůle z vnějšího světa, od druhých lidí (to je nejzjevnější ve vyhraněné podobě persekčních bludů u psychotiků). Součástí podezíravosti tohoto typu jsou pocity sledování a posuzování druhými, jež lze vnímat jako projevy externalizace, „mechanismu přesunu intrapersonálních jevů do mezilidských vztahů.“ Při projekci id jsou ostatním přisuzovány vlastní nevhodné, nepřijatelné pudy a impulzy, takže sebeodsuzování se mění na obviňování druhých. Účelem projekce je ve všech případech zproštění vlastní viny nebo vyhnutí se obvinění, tento mechanismus je tedy jakýmsi „únikovým ventilem přílišné viny“ (Naranjo, 1994, str. 238).

4.7. Typ 7: Požitkář

4.7.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: požívačnost, nestřídmost

V křesťanství je hřích obžerství (gluttony), obvykle chápán ve vztahu k jídlu, v širším významu pak jako touha po potěšení, požitcích, která v sobě zahrnuje hedonismus a sklon podléhat pokušením všeho druhu. Dle Chaucera (podle Naranjo, 1994, str. 152) „Kdo propadl obžerství, nedokáže odolat ani ostatním hříchům.“ Hltavost po všem novém, zajímavém a příjemném je strategií, jak se vyhnout bolesti nebo nepříjemným omezením. V dětství, kdy tyto lidé museli čelit věcem, které je děsily, se naučili svůj strach rozpouštět ve svých fantaziích o příjemných možnostech, utíkat se do krásných událostí. Často své

dětství zpětně popisují zkresleně jako velmi spokojené. Ve chvíli, kdy se objeví jakékoliv negativní pocity, pozornost je odvedena jinam, často pomocí mentálních obrazů něčeho příjemného. Přičemž pozitivního není nikdy dost, neexistují hranice, kvůli potěšení se dá vždy zajít ještě dál, vždy lze získat ještě víc. Honba za zážitky jim umožňuje dostat se z „neuspokojivého tady ke slibnému tam“. Tato nenasytnost je před vědomím skryta pod zdánlivou spokojeností. Neustálé nadšení, s nímž se Požitkáři vrhají do nových věcí, ve skutečnosti zakrývá frustraci a udržuje ji v bezpečné vzdálenosti od světla vědomí (Naranjo, 1994). V terminologii DSM je typ 7 nazýván narcistním, Schneider (podle Naranjo, 1994) jej popisuje jako snadno ovlivnitelný vnějším světem, vyhledávající novost, rozmanitost a dobrodružství, lehce nasytitelný a brzy znuděný věcmi kolem, se sklonem k sebeanalýze. V psychoanalýze bývá označován jako orálně-receptivní, což Abraham (podle Naranjo, 1994) popisuje jako nadměrný optimismus nezmenšený reálnými prožitky, štědrost, družné společenské chování, přístupnost novým myšlenkám a ambice spojené s nadějnými očekáváními.

Některé charakterové rysy typu 7 najdeme v MKN-10 u narcistické poruchy osobnosti (F60.8): „Mají zvýšené nároky na ostatní a cítí oprávněnost ke všemu... špatně snášejí kritiku... věří, že jsou výjimeční... odmítají se podrobit pravidlům, o nichž věří, že pro ně neplatí“ (Höschl, Libiger, & Švestka, 2002, str. 541). Cloninger a Svrakič (tamtéž) uvádějí, že „hodně narcistických osob je neobvykle talentovaných, dobře vypadajících a vysoce inteligentních“. Příznačná je „představa o zvláštní privilegovanosti, neoprávněné očekávání... automatického splnění jeho přání a očekávání“ (Praško, 2003, str. 323).

Mentální fixace: sebepodvádění

S hedonistickým zaměřením osobnosti a vyhýbáním se bolesti se pojí shovívavost a benevolentní, „laissez-faire“ postoj k druhým i k sobě samému. Patrný je sklon k „rozmazlování se“ a pocitu oprávněnosti k uspokojování svých potřeb jakýmkoliv způsobem. Jako ochranu před frustrací a bolestí si tento typ vybudoval přehnaně optimistický přístup, díky kterému vnímá pozitivně sebe i druhé a celý svět se mu jeví jako dobré a bezpečné místo pro život. Výstižným

výrazem pro to je „cosmic okayness“, díky níž ve vnímání okolního světa neexistuje zlo, vina, povinnosti, a není třeba o nic usilovat, stačí si život jen užívat (Naranjo, 1994, str. 162).

Sebeklam pak spočívá ve ztotožnění se s optimistickou stránkou osobnosti a popřením té odvrácené, stinné, stejně tak jako v popírání a přerámovávání všeho nepříjemného, negativního či omezujícího v okolním světě. K útěku před bolestí a nudou slouží také strategie mnoha otevřených možností, z nichž se dá vybírat podle nálady. Ve chvíli, kdy člověka některá z činností omrzí, vždy je v záloze několik dalších, do nichž se s nadšením pustí, poháněn touhou nenechat si ujít nic zajímavého. „Jde o to mít hodně možností otevřených... nejlepší na tom je, že je máte všechny k dispozici zároveň. Vyberete si tu, která vás táhne nejvíc, a věnujete se jí tak dlouho, dokud se vás nezmocní touha pustit se do jiné.“ „Když něco nevyjde, přichází v úvahu druhá řada možností...“ (Palmer, 2000, str. 322).

4.7.2. Osobnostní charakteristika

Pozornost se zaměřuje na pozitivní aspekty života, především na budoucí možnosti, zatímco vše negativní, neslučitelné s pozitivním pohledem je redukováno na mlhavou součást okolí. Identifikace s budoucími plány a ideály způsobuje, že tento typ žije spíše ve svých představách a fantaziích než s nohama na zemi (Palmer, 2000).

Pozornost se snadno přenesení z nápadu či myšlenky na mentální asociace, jež myšlenka vyvolala a vyústí v množství možných výstupů. Palmerová (Palmer & Braun, 1997) hovoří o mrštné „opičí mysli“ s velkým rozsahem a dobrou schopností syntézy známých myšlenek do nových, sjednocujících systémů, nicméně často roztržité a snadno vyrušitelné mnoha objekty jejího zájmu. Stejně tak ve chvílích strachu, úzkosti, ohrožení či nudy se pozornost ihned přesune na cokoli příjemného v okolí, nebo se mysl začne zabývat představami a plánováním něčeho, co může přinést radost a potěšení (Palmer, 2000).

Charakteristickým rysem je podobně jako u Dárců svádění, spíše však na intelektuální než sexuální úrovni. Prožitky potěšení dávají Sedmičkám pocit, že

jsou milovány, a snaží se obšťastnit i ty, které chtějí svést. Dovedou být nesmírně přitažlivé, ochotné, vstřícné, vyzařují radostnou spokojenost a bezproblémový přístup. Jeví se jako přátelské, zábavné, laskavé, štědré a ochotné druhým nezištně pomoci, jsou proto vyhledávanými společníky. Štědrost je součástí svádění a může být způsobem, jak si koupit lásku druhých, pod ní se skrývá tendence druhé využívat. Na odiv dávaný pocit štěstí je však do určité míry svádívý a rozhodně kompulzivní, slouží totiž k potlačení a vyhnutí se bolesti, a vede k ochuzení prožitku (Naranjo, 1994).

Typickým znakem tohoto charakteru je nedostatek disciplíny, nestálost, povrchnost až diletantství a malý smysl pro povinnost. Požitkáři se s nadšením věnují činnostem, které je baví, pokud je však začnou vnímat jako závazek, snadno je opouštějí pro jiné, které jim zajistí nové potěšení, které nedokážou lehce odložit. Osvojili si „play-boy“ přístup ke světu, jenž odráží jejich hedonismus a vyhýbání se závazkům, které je později omezují. Časté je také rebelství, odbojný a nekonvenční postoj, obvykle ale nezaměřený přímo vůči autoritám. Většinou si z dětství nesou přesvědčení, že žádná dobrá autorita neexistuje, vztah k ní mají tedy spíše diplomatický než opoziční, zastávají rovnostářský přístup ke všem lidem (Naranjo, 1994).

Požitkáři mají často velmi širokou oblast zájmů zahrnující vše, co je nějakým způsobem neobvyklé, nevšední a zajímavé, často také vzdálené – ať již geograficky nebo kulturně, jsou sběrateli střípků vědomostí z různých oblastí (Naranjo, 1994). „... Sedmičky jsou hrdé na to, že jsou tak mnohostranné, ze všeho umí trochu, ale nic pořádně, jsou to takoví ti generalisté... mám ponětí o mnoha oblastech a jsem schopen je mezi sebou propojovat... ale není to uspokojivé, protože... chybí hloubka“ (Gündel, 2001, str. 135).

4.7.3. Sebeobraz a idealizace

Tento typ investuje svou snahu do vytvoření image bezstarostného, šťastného, optimistického, přátelského a zábavného člověka, a s tímto obrazem se ztotožňuje. Idealizací je přesvědčení, že je dobrý, pokud je optimistický, veselý a roztomilý (Palmer, 2000).

4.7.4. Obranný mechanismus – racionalizace

Hlavním obranným mechanismem je racionalizace, která dobře slouží k ospravedlňování jejich požitků i požadavků „dobrymi důvody“. Jde o vymyšlení důvodů pro postoje nebo činnosti, jejichž skutečný motiv si člověk neuvědomuje. Pozornost se tak přesouvá ze „skutečných důvodů“ na postoje a činnosti, které se pak jeví jako dobré a šlechetné, což uspokojuje nároky superega (podle Naranjo, 1994, str. 167). Tento typ je zdatný v přesvědčování a užívání vhodných argumentů, což mu slouží k obcházení překážek na cestě k potěšení. Složitějším obranným mechanismem je idealizace, resp. sebeidealizace spojená s odmítáním viny a narcistickými postoji a nároky. Uplatňuje se zde rovněž mechanismus sublimace spočívající ve „zjemnění, přenesení pudové energie na sociálně uznávané činnosti,“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 560) přičemž typ 7 na své vlastní zájmy dává nálepky altruistické motivace (Naranjo, 1994).

4.8. Typ 8: Bojovník, šéf

4.8.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: nestydatost, exces

Ústřední emoční fixace tohoto typu bývá nazývána rozdílnými autory různě, např. žádostivost, neovladatelná (excesivní) touha, slast, chlípnost, výstřednost, neznalost míry. Dle Naranja (1994), který užívá pojmu „lust“, vyjadřuje zaujetí pro nemírnost, nadměrnost (excess), vyhledávání intenzity, nejen prostřednictvím sexu, ale všech způsobů stimulace: činností, vysokou rychlostí, zálibou v hlasité hudbě, výrazným kořeněním jídel atd. (Naranjo, 1994, str. 127). Nestřídmost je způsobem, jak zahnat nudu a uvolnit přebytečnou energii, již tento typ často pociťuje, vyčerpat se. Může k tomu dojít vyčerpávající prací, celonočním flámováním, sportem nebo pomocí návykových látek, přejedení se apod. Pro jedince tohoto typu je obtížné odchýlit pozornost zachycenou na slastném požitku, což vede k přemíře konzumování čokoliv, nemožnosti s činností přestat, dokud „neodpadne“ (Palmer, 2000, str. 351).

Zkušenost, kterou si tito lidé pamatují z dětství je, že se doma hodně bojovalo a respektováni byli pouze silní. Zažívali často pocit bezmoci a nespravedlnosti a vypěstovali si tak silnou citlivost na negativní úmysly druhých, naučili se chránit, zachovat si převahu (Palmer, 2000). Častým jevem je (ať již skutečný či vnímaný) nedostatek péče a „domácího ovzduší“, rovněž násilí se v původní rodině těchto jedinců vyskytuje častěji než u jiných typů. To může hrát významnou roli v rozvoji charakteristické necitlivosti, cynismu a tvrdosti (Naranjo, 1994, str. 147).

Emoční fixace excesivní touhy je navenek dobře viditelná v energičnosti, a prudkosti, kontaktnosti s druhými nebo třeba v lásce k jídlu. S nadměrnou žádostivostí se pojí i další rysy: hedonismus, rychlé podléhání nudě při nedostatku podnětů, bažení po vzrušení všeho druhu, netrpělivost, impulzivita a vznětlivost. Touha se netýká jen potěšení jako takového, nýbrž také potěšení ze zakázaného, z prosazování uspokojení svých nutkání, a obzvláště bojování pro zábavu a z toho plynoucí sklon vyvolávat konflikty (Naranjo, 1994).

Osobnost typu 8 odpovídá popisu „výbušných psychopatů“ dle Schneidera (podle Naranjo, 1994) co do vyzývavosti, tendence k porušování pravidel, provokativních až násilnických reakcí bez předchozího uvážení, jež lze nazvat „zkratkovitými“. V MKN-10 najdeme korespondující projevy chování pod disociální poruchou osobnosti (F60.2), charakterizovanou mj. „nelítostným nezájmem o city druhých; postojem nezodpovědnosti vůči společenským normám, pravidlům a závazkům; nízká tolerance k frustraci a nízký práh pro uvolnění agrese, včetně násilí; neschopnost poučit se ze zkušenosti; výrazné tendence ke svádění viny na jiné“ (MKN-10, 2008, str. 197). Ve Frommově charakterologii nalezneme tento typ pod označením „vykořisťovatelské zaměření“ (exploitative orientation), kde převládajícím postojem je směs nepřátelství a manipulace, podezíravosti a cynismu, závisti a žárlivosti, kdy jedinec „neočekává, že od druhých něco dostane darem, ale bere si to násilím nebo lstí“ (podle Naranjo, 1994, str. 131).

Mentální fixace: zastrašování, trestání

Typ 8 leží na enneagramu v ‚triádě těla‘, je tedy predisponován k užívání smyslů jako primární funkce či hnací síly, a k převaze činnosti nad myšlením a cítěním. Je silně orientován na přítomnost, řídí se momentálními impulzy a tělesnými vjemy, jedná instinktivně. Za skutečné považuje pouze to, co je pro něj zjevné a co bezprostředně stimuluje jeho smysly, tyto impulzy následuje bez zvažování možných následků (Naranjo, 1994). „...Přijde nějaký impulz a ty jej následuješ, aniž by ses přesvědčil, zda je to opravdu nutné. A přitom využíváš celého svého okolí“ (Gündel, 2001, str. 108).

Jako ochranu před bezmocí, zranitelností a závislostí pociťovanými v dětství se jedinci tohoto typu zatvrdili a zaměřili na získání síly, pocitu kontroly a moci nad druhými, což se projevuje jejich dominancí, necitlivostí až arogancí k okolí, soutěživostí a potřebou vítězit. Mají sklon ke konfrontačnímu, zastrašujícímu a bezohlednému jednání, jež se neslučuje se strachem, slabostí, citlivostí či lítostí, a tudíž jim umožňuje tyto emoce nepociťovat, a u ostatních jimi pohrdají (Naranjo, 1994). „Dnes si to spojuji s bezmocí, kterou jsem zažila jako dítě. Se stavem, kdy je člověk vydán na milost a nemilost a pocitem totální slabosti. Tuto slabost jsme my osmičky převrátily a předstíráme sílu“ (Gündel, 2001, str. 110).

Ústředním tématem je tedy kontrola a moc, s tím související obvinění a touha potrestat křivdu, jež jedinci umožní chopit se moci legitimně v zájmu spravedlnosti a ochrany nevinných. Pocit nespravedlnosti velmi rychle mobilizuje hněv, díky němuž se jedinec cítí silný, neboť překryje strach ze zranitelnosti, zneužití či zrady autoritou (pocházející z dětství) (Naranjo, 1994).

4.8.2. Osobnostní charakteristika

Fokus pozornosti jedinců typu 8 je namířen na témata síly, spravedlnosti, dominance a kontroly okolí, vnímání světa je černobílé, zúžené na polarity „všechno nebo nic“ (Palmer & Braun, 1997). „Druzí vypadají buď jako silní, nebo jako slabí, spravedliví, nebo nespravedliví, a nic mezi tím neexistuje“ (Palmer, 2000, str. 352).

Tito lidé se zaměřují na udržení moci nad vším, co může mít vliv na jejich život. S tím se pojí vysoká citlivost vůči ne/spravedlivému jednání druhých, zaměření pozornosti na náznaky neférových úmyslů a odhalování pravdy, tedy skutečných postojů a motivů druhých. Ty lze nejlépe odhalit v konfrontaci. Obvyklou strategií typu 8 je „tlačit na citlivá místa druhých a sledovat, jak zareagují“, potřebuje jasně vědět, kdo stojí na jeho straně a kdo proti němu, zastrašování v konfliktu je tedy způsobem, jak přimět druhého k sebeodhalení a k větší důvěrnosti (Palmer, 2000, str. 350). „Nikdy jsem neměla pocit, že by hádka byla něco nepřístojného. Taky zvýšit hlas, dostat se do střetu, to pro mě vždycky bylo v pořádku. ...když je ten druhý upřímný, můžu se zčásti vzdát své kontroly. Jinak mě kontrola neustále zaměstnává“ (Gündel, 2001, str. 111, 113).

Typ 8 se ze všech bodů enneagramu nejméně obává hněvu a také ho nejčastěji a nejotevřeněji vyjadřuje, a často se zaobírá myšlenkami na pomstu. Ty slouží k potlačení úzkosti z pocitů bezmoci, ponížení nebo ohrožení z možné prohry s protivníkem. „Jen tak sedět a nechat si něco líbit mě přivádí k zuřivosti. Myslíte stále na to, že vás někdo napálil, a čekáte na vhodnou chvíli, kdy budete moci jednat“ (Palmer, 2000, str. 360). Hněv není vnímán negativně, ale jako hnací síla, nástroj jak se dostat k pravdě, rovněž slouží jako prostředek proti nudě. „Když jsem si v práci nepřišla na své... neměla slastný pocit uspokojení... pokaždé jsem znovu vyprovokovala hádku“ (Gündel, 2001, str. 113). Příznačný je rovněž zvyk obviňovat z problémů druhé a nerespektování názorů druhé strany. Především v konfliktu se pozornost zúží pouze na vlastní hledisko, jedinec není schopen zvažovat nové informace (které by mohly jeho stanovisko oslabit), ani reflektovat svůj postup, popírá důkazy a zaměřuje se jen na slabiny protivníka. Význačnou charakteristikou tohoto typu je samostatnost a soběstačnost, související s odmítáním závislosti a veškerých pasivních vlastností jak u sebe, tak u druhých. Respekt a důvěru získají ti, kteří z konfrontace s ním vyšli jako silní, udrželi si v boji svou pozici (Palmer, 2000).

4.8.3. Sebeobraz a idealizace

Jedinci typu 8 se identifikují s rolí vykonavatelů spravedlnosti a obránců slabších, považují se za upřímné a spravedlivé. Idealizace „jsem dobrý, když jsem spravedlivý, silný a mám převahu“ vychází z přesvědčení, že respektování jsou pouze silní, zatímco slabí budou zneužiti (Palmer, 2000).

4.8.4. Obranný mechanismus – popření

Dle Naranja (1994) odpovídá tento typ Reichově falicko-narcistní osobnosti, jejíž životní orientace je celkově defenzivního charakteru, zaměřená proti závislosti a pasivitě. Typ 8 bývá výrazně maskulinní, svou přílišnou asertivitou až agresí se snaží vyhnout pozici femininní bezmocnosti, jež v sobě zahrnuje podřízenost společenským omezením a potlačení pudové složky. Potlačování sexuality nacházíme u většiny ennea-typů (s výjimkou typu 2 a 7) a utlumení agrese je ještě častější, u typu 8 je však patrné neutlumení, nepotlačování (non-inhibition) těchto složek a naopak silná impulzivita, spontánnost (Naranjo, 1994).

Jako kompenzaci pocitů viny, studu a nicotnosti vyvolaných přehlížením a pohrdáním druhými používá jedinec mechanismus popření viny a (v širším významu slova) vytěsnění superega spíše než vytěsnění id. Pro tento mechanismus anti-inhibice pudové složky osobnosti (resp. popření nepudových složek) neexistuje psychologický název, je mu však blízký termín popření ve smyslu odmítání (popírání) internalizované autority a jejích hodnot. Naranjo (1994) navrhuje užití termínu „kontra-popření“ (counter-repression) nebo „kontra-identifikace“ (counter-identification), neboť vzpurné, rebelské rysy tohoto charakteru lze chápat jako inverzní identifikaci s chováním a postoji očekávanými společností a rodiči (Naranjo, 1994, str. 146).

Mechanismus vytěsnění se projevuje také v zacházení s bolestí, konkrétně v jejím vytěsňování mimo zónu vědomí. To se projevuje jak na fyzické úrovni, např. neuvědomováním si horečky či jiných příznaků onemocnění, tak v nízké senzitivě k psychickému nepohodlí, které zahrnuje necitlivost k pocitům zahanbení a viny (Naranjo, 1994). Informace a témata,

kteřá jsou jedinci nepřijemná, jsou jednoduše přehlíženy, přestanou existovat. Nejedná se o přesunutí pozornosti na něco příjemného (jako u typu 7), nýbrž přeslechnutí, přehlédnutí, popření, resp. propouštění pouze bezpečných informací, které potvrzují správnost vlastní pozice (Palmer, 2000).

4.9. Typ 9: Smiřovatel

4.9.1. Kognitivně – emocionální struktura

Emoční fixace: lenost

Původním výrazem pro vášeň tohoto typu byla *acedia*, která v sobě zahrnuje mnoho aspektů, od ztráty motivace a chuti k činnosti, přes nadměrný spánek nebo útky do hyperaktivity, po pocity prázdnoty a nesmyslnosti a další (viz 2.2. Původ devíti typů). Naranjo (1994) v souvislosti s vášní typu 9 zdůrazňuje v *acedii* obsažené prvky duchovní lenosti, neschopnosti zaměření do vlastního nitra, odmítání vidět a odporu ke změně. Jde o duševní nečinnost, flegmatický nedostatek ohně a vášně, jež Horneyová (podle Naranjo, 1994, str. 255) nazývá „nedostatkem vnitřních prožitků.“ Tato ztráta spojení s vnitřním světem, ohluchnutí vůči vnitřnímu hlasu se na úrovni intelektu projevuje snížením bystrosti a důvtipu, na emocionální úrovni umrtvováním pocitů. Nechuť věci vidět, být ve spojení s vlastními prožitky a vnitřním pozorovatelem jsou vyjádřením „kognitivní lenosti.“ Pro lidi tohoto typu je charakteristická zemitost a zaměření na praktické záležitosti související s přežitím na úkor zabývání se tématy na duchovní úrovni (Naranjo, 1994, str. 255).

Společným znakem dětství jedinců tohoto typu je to, že se cítili být přehlíženi, jejich názory a potřeby nebyly důležité (Palmer, 2000). Vyrůstli s přesvědčením, že mít potřeby a prosazovat se, nebo se rozzlobit či jinak způsobovat rodičům problémy není dovoleno. Často uvádějí přítomnost konfliktů nebo jiných dysfunkcí v rodině (alkoholismus, psychická onemocnění). Od ohrožujících a traumatických situací se naučili oddělovat tím, že na sebe vzali roli mírotvůrce, mediátora rodinných konfliktů. Zjistili, že nejlepším způsobem, jak udržet v rodině harmonii je nedělat potíže a nebýt vidět. „Když se

zviditelním a prosadím, způsobím jen další problémy, takže pokud budu stát stranou, rodina zůstane pohromadě“ (Riso & Hudson, 1999, str. 318). Jedinci typu 9 si osvojili strategii „hraní mrtvého brouka“, aby zůstali naživu. Vzdali se sami sebe a rezignovali na prožívání života. Lenost se tak projevuje i ve vztahu k uspokojování vlastních potřeb nebo postavení se za svá vlastní práva (Naranjo, 1994).

Některé rysy tohoto charakterového typu najdeme v MKN-10 v popisu závislé poruchy osobnosti (F60.7): povzbuzování jiných lidí nebo dovolování jim, aby přebírali odpovědnost za důležitá životní rozhodnutí; podřizování vlastních potřeb jiným osobám a přílišné vyhovování jejich přáním; vnímání sebe sama jako nekompetentního, bez životní síly (MKN-10, 2008).

Mentální fixace: přílišná přizpůsobivost/sebezapomnění

Pozornost typu 9 se v reakci na pocit přehlížení a nedůležitosti odvrátila od jeho skutečných přání a priorit k potřebám druhých, naučil se znečitlivět a zapomenout na sebe (Palmer, 2000). Již v dětství se přestal ptát sám sebe, co vlastně chce, potřebuje nebo co si myslí a naučil se přizpůsobovat všemu, co od něj očekávalo okolí. Následkem toho mu činí velké potíže se k těmto zjištěním dostat (Riso & Hudson, 1999). „Fokus mé pozornosti spočívá takovou měrou na tom, co chtějí ostatní, že prostě nenacházím žádnou odpověď, když jsem dotázána, co bych chtěla já; uvnitř je tak absolutní prázdno... prostě tam nic není“ (Gündel, 2001, str. 50).

V mezilidských vztazích jedinec používá strategii přílišné přizpůsobivosti. S ní souvisí sebezapření, opomíjení a nevšímavost k vlastním potřebám a nadměrná sebekontrola, bez nichž by nebylo přizpůsobování možné. Jako kompenzace nenaplňování citových potřeb zde bývá typické požitkářské holdování jídlu a sklony k alkoholismu (Naranjo, 1994). Člověk typu 9 zapomíná na svou citovou frustraci tím, že se zaobírá drobnými útěchami a náhražkami lásky, odvádí pozornost od důležitých věcí k nepodstatným záležitostem. „Zapomínáš na své vlastní priority. Ráno se chceš pustit do nějaké záležitosti, a pak tě něco rozptýlí a ty se tím začneš zabývat, a večer zjistíš, že jsi naprosto zapomněl, cos chtěl dělat původně“ (Gündel, 2001, str. 53).

4.9.2. Osobnostní charakteristika

Vzhledem k životní strategii přizpůsobování se a splývání s ostatními se pozornost zaměřuje na zájmy, požadavky a přání druhých a také na jakékoliv podněty z okolí, jimiž se jedinec dá snadno vyrušit (Daniels, 2000). Jedním z dominantních rysů tohoto typu je těkavost a obtížná koncentrace pozornosti. Ta je sycena záměrným hledáním různých druhů rozptýlení a jakoby poháněna touhou nevidět a neprožívat, otupit se, uspat (Naranjo, 1994). Tomuto účelu dobře slouží např. několikahodinové sledování televize, čtení nebo hraní počítačových her, tedy především pasivní formy zábavy, nebo obecně jakákoliv činnost. „Činnost, která mě nechává upadnout do jakési pohodlnosti je... jako vítr, táhne mě k sobě... listování v knihách nebo sezení před obrazovkou... mohla bych si číst celé hodiny... a zapomenout tak na všechny své priority... i na svého partnera“ (Gündel, 2001, str. 54). „Vzdát se nepodstatné náhražky jako je jídlo nebo závislost na televizi pro Devítku představuje vzdát se předvídatelného a pohodlného způsobu odvracení pozornosti od nutnosti mít na paměti to, co opravdu od života chce“ (Palmer, 2000, str. 398).

Velký význam v životě Smiřovatele mají zvyky, pravidelnost, rutina a předvídatelnost, je nadměrně zaměřený na udržování své rovnováhy. V důsledku toho má sklony ke konzervatismu, tradicionalismu až rigiditě (Naranjo, 1994). Vyhledává klid, pohodlí a způsoby, jak věci dělat s vynaložením co nejmenšího úsilí. S touhou po zachování harmonie se pojí vyhýbání se konfliktu, problém říci „ne“ a velké těžkosti s rozhodováním. Člověk typu 9 má tendenci vidět každou věc z mnoha úhlů pohledu. Jeho rozhodování provází úzkost, že se přijetím vlastního postoje nebo příkloněním se k názoru někoho jiného druhému odcizí a bude opuštěn. „...když se vyskytnou dvě odlišná mínění, nechci zranit ničí city... chci vidět spokojené všechny“ (Gündel, 2001, str. 53). Mnoho vyjádření a rozhodnutí tak odkládá a čeká, jak se situace vyvine, nebo že se problém vyřeší sám. Úzkosti spojené s nutností učinit rozhodnutí se vyhýbá rutinou, zavedenými zvyky a automatickým jednáním, opakováním známých způsobů řešení (Palmer, 2000). „Neumím pospíchat. Proto mám tolik svých

zvyků. Celý můj den je dopředu zorganizován tak, abych se nemusel honit. Čím více mi říkají ‚pospěš si‘, tím méně mohu jednat“ (Salmon, 2001, str. 184).

Zvyk Smiřovatelů souhlasit s tím, co skutečně nechtějí, jim pomáhá vyhnout se nesouhlasu a konfliktu. Přijetí závazku, který vnitřně odmítají, vede k pasivně-agresivnímu vzdoru, kdy s daným požadavkem sice navenek souhlasí, ale pak jej neudělají (Riso & Hudson, 1999). Mají sklon nevyjadřovat a zadržovat svůj hněv, což je způsobem, jak se vnitřně nepřizpůsobit a prosadit svou bez nutnosti otevřeného konfliktu. Jinou, nepřímou formou vyjádření zloby je vzdorovitost, zpomalování, když druzí spěchají, zanedbání nebo zapomenutí něčeho důležitého. „Pokud na ně někdo tlačí, zarytě stojí na místě a odmítají se z něj hnout“ (Palmer, 2000, str. 393). „Podobá se to jízdě na surfu: jedna noha na plynu a druhá na brzdě. Na jednu stranu ve mně existuje nějaká vnitřní zlost, na druhou stranu ji neumím vypustit. Často ji sama nepocituji, ale ostatní ji postřehnou...“ (Salmon, 2001, str. 172).

Lidé tohoto typu bývají vlídní, laskaví, nápomocní, ochotní odpouštět a přátelsky pohostinní. Jsou dobrými a účastnými posluchači, kteří dovedou druhého utěšit. Často jsou popisováni jako nenároční, s nízkým sebepojetím. Vzdali se ambice v něčem excelovat a zazářit, získat uznání. Jejich pocit hodnoty i samotný pocit, že existují, je uspokojován zástupně tím, že žijí skrz druhé: svou ztracenou identitu nalézají v symbióze s druhými, ať již s partnerem, rodinou, sportovním týmem nebo jinou skupinou. „...umím se zcela ztratit v tom, co vnímám jako naše spojení... když mne vybízí k tomu, abych zaujala nějaký postoj, zvláště pak v okamžiku, kdy cítím splynutí, mám pocit, že chce, abych řekla něco, co mne od něho oddělí, a já toto spojení přerušit nechci“ (Palmer, 2000, str. 409).

4.9.3. Sebeobraz a idealizace

Jedinci typu 9 se vnímají jako milí, přátelští, vnímaví a mírumilovní lidé, kteří mají rádi druhé (Gündel, 2001), a jde jim pouze o to vést klidný, harmonický a nekonfliktní život (Daniels, 2000). „Myslela jsem si, že jsem prostě dobrá posluchačka a že se ostatním líbí, jak jsem milá a jak umím naslouchat“

(Gündel, 2001, str. 51). „Jsem dobrý, když jsem mírný, harmonický a vyrovnaný“ (Rohr, 1997, str. 6 - příloha).

4.9.4. Obranný mechanismus – narkotizace

Pro popis způsobu, jakým se typ 9 odděluje od vnitřních prožitků a zaměřuje pozornost na vnější svět, použil Naranjo (1994) termínu Horneyové „narkotizace“. Jeho význam je nejen ztráta vědomí (awareness), ale také „uložení se ke spánku“ prostřednictvím pohroužení se do práce, vnějších podnětů nebo sledování televize. Termín „deflexe“ popsany gestalt terapeuti tento manévr také částečně vystihuje: neurotický mechanismus odvracení se od přímého kontaktu s jinou osobou jako způsob „ochlazení“ skutečného kontaktu. To se děje rozvláchným, nadměrným a abstraktním vyjadřováním, nahrazováním přímosti zdvořilostí, „chozením kolem horké kaše“, snižováním významu právě vysloveného a dalšími způsoby, které „rozmělnují a rozředují život“ (Naranjo, 1994, str. 259). S tím souvisí také sebe-rozptylování (self-distraktion), odvracení pozornosti od skutečně důležitých témat na okrajová, nedůležitá, jež lze považovat za základ generalizované „obrané extroverze“ (Naranjo, 1994, str. 260). „Splývání“ (confluence) popisované jako „porucha hranic“ lze rovněž považovat za obranný mechanismus, neboť je způsobuje snahu vytlačit z vědomí skutečnost oddělenosti, osamělosti a samostatné individuality (Naranjo, 1994).

Tím jsme si shrnuli pojetí systému, jak jej představuje enneagramová literatura. Přestože mnohé aspekty enneagramu lze označit za psychologické (částečně i užívanou terminologii), neznamená to, že o něm proto můžeme hovořit jako o vědecky ověřeném konstrukt. Empirická zkoumání se však realizují také, a to v různých oblastech psychologie. V následující kapitole přinášíme přehled studií a empirických výzkumů porovnávajících enneagram s několika psychologickými koncepty.

5. PROPOJENÍ ENNEAGRAMU S PSYCHOLOGICKÝMI KONCEPTY

5.1. Psychoanalytické směry

Pro odpovědi na otázky po vzniku a rozvoji enneagramového typu osobnosti se někteří výzkumníci vydávají do oblasti raného dětství a srovnávají koncept psycho-spirituálního učení enneagramu s psychoanalytickými vývojovými teoriemi. Oba systémy pohlížejí na osobnost jako na falešné self vytvořené v důsledku interakce vrozených dispozic a vlivů prostředí. Zatímco psychoanalýza se zaměřuje na proměnlivost vztahů v dětství a jejich vliv na vývoj jedince, enneagram mapuje výsledné osobnostní vzorce, které se projevují v dospělosti v myšlení, chování a emočním prožívání. Pod psychoanalytickými směry rozumíme teoretické větve, které mají původ ve Freudově teorii, ale v některém pohledu se s ní rozcházejí.

5.1.1. Teorie objektních vztahů a self psychologie

Podle těchto teorií hrají zásadní úlohu ve vývoji osobnosti rané vztahy dítěte s nejbližšími osobami. Teorie objektních vztahů popisuje, jak je raná zkušenost se vztahy k rodičům a sourozencům internalizována a vytváří očekávání, jež pak jedinec automaticky a nevědomě přenáší do dalších vztahů v životě (Greenberg & Mitchell, 1983). Představitelé teorie objektních vztahů, např. Kleinová, Mahlerová, Spitz, Winnicott (podle Mahler, 2006) vycházejí z rozsáhlých empirických studií a odklánějí se od Freudovy představy, že centrem vývoje jedince je pouze libidinózní či agresivní obsazení objektů¹¹, a zdůrazňují význam vytvoření vztahu k mateřské (pečující) osobě a dostatečně dobrého prostředí pro zdravý socioemocionální vývoj dítěte (Mahler, 2006). K tomu je třeba, aby dítě splnilo dva zásadní úkoly: vytvoření vazby a oddělení se od druhých. Mahlerová (Mahler, 2006) hovoří o intrapsychickém procesu

¹¹ Objektem zde rozumíme vztahové osoby, které o dítě pečují, jsou s ním v emocionálním dialogu a (primárním) vztahu.

zrodu individua jako o „separačně individuačním procesu: ustavení pocitu oddělenosti a vztahu ke světu reality, zvláště vzhledem ke zkušenosti vlastního těla k... primárnímu objektu lásky“ (Mahler, 2006, str. 17). Pokud tento proces neprobíhá hladce (např. matka je emočně nedostupná, dítě vnímá hrozbu její ztráty apod.), konflikt spojený se separací může přetrvávat po celý život. Vlastnímu procesu předcházejí dvě fáze: **Normální autistická** fáze v novorozeneckém období, kdy převažuje spánek nad bdělým stavem a relativní absence vnímání vnějších stimulů a **sybiotická fáze**, v níž dítě zatím nerozlišuje vnější a vnitřní, prožívá duální jednotu s matkou, která je v jeho světě nejvíce obsazeným objektem, vytváří se „paměťové ostrůvky“ slastných a nepříjemných percepí a zkušeností. Separačně individuační proces pak sestává ze čtyř subfází: **diferenciace a vývoj představy** těla začíná ve 4. – 5. měsíci, pozornost dítěte se obrací ven, začíná zkoumat matčino tělo, reagovat na okolní podněty, na konci fáze rozlišuje známé od neznámého a objevuje se úzkost z cizího a separační úzkost; **praktikování**, kolem 10. měsíce dochází k fyzickému odlučování od matky (lezení, plazení, později chůze) a exploraci vzdálenějšího okolí, praktikování dovedností a autonomních schopností, dítě je „okouzleno světem a svou vlastní grandiozitou a onnipotencí“, objevuje se efekt elastického pouta (vzdalování se a návrat k matce) a relativní nedostatek zájmu o matčinu přítomnost; **znovusbližování**, se začátkem kolem 16-18 měsíce, dítě si stále více zkouší svou fyzickou separovanost, klesá odolnost vůči frustraci a opět se zvyšuje separační úzkost, neboť roste vědomí oddělenosti od matky a s ní aktivní přibližovací chování dítěte, vzrůstá diferenciací emocí a ambivalence vůči matce, dítě se začíná ohrazovat proti zásahům do jeho autonomie („ne!“), setkáváme se s jevy „stínování“ a „odbíhání“; **ustálení individuality a počátky emocionální stálosti objektu**, s počátkem kolem 25. měsíce a ukončením cca při dovršení 3 let, dochází k dosažení objektní stálosti¹² (vytvoření mentální reprezentace matky v mysli, když není přítomná),

¹² Termín „objektní stálost“ zde užíváme ve významu Mahlerové, kdy „objektem“ je myšlena matka jako prostředek k dosahování pudového uspokojení. Nejedná se tedy o Piagetovu „objektní trvalost“ nastupující mezi 18. – 20. měsícem a vztahující se k neživým objektům.

individuality a stabilního pocitu entity (hranic self), rovněž se ustanovuje primitivní pohlavní identita (Mahler, 2006).

Podle studie Chestnutové (Chestnut, 2008) odpovídají vývojové úkoly, s nimiž je dítě konfrontováno v kritických stádiích růstu dle Mahlerové, hlavním emocím centrálního trojúhelníku enneagramu, tedy tří emočních center: hněvu, strachu a smutku. Ústředním bodem centra těla je typ 9, nejvíce zaměřený na splynutí, spojení (symbiózu), a rovněž témata spojená s diferenciací odpovídají problémům typů tělesné triády (9, 1, 8). Témata, jež dítě řeší v praktikující fázi, korespondují s těmi, jež jsou hlavní pro typy hlavy (6, 5, 7), a analogie znovusbližovací fáze lze nalézt u typů srdce (3, 2, 4) (Chestnut, 2008). Nyní se podíváme blíže na jednotlivé souvislosti zjištěné v této studii.

Subfáze diferenciaci a triáda těla/zlosti

Přestože se témata diferenciaci subfáze u jednotlivých typů z triády těla projevují odlišně, je diferenciaci jejich společným jmenovatelem. Ačkoliv stadiem oddělování se od symbiotického spojení s matkou prochází všechny děti, u jedinců typu těla s převládající funkcí smyslového vnímání světa přežívá téma fyzické separace a spojení s druhým do dospělosti jako klíčové. Zaměření pozornosti **typu 1** na potřebu struktury a lpění na pravidlech odráží neuspokojené potřeby držení a pevné struktury (holding structure)¹³. **Typ 8** kompenzuje neuspokojenou potřebu pevného, bezpečného držení tím, že se proti světu a druhým zatvrdí. **Typ 9** má tendenci kuváznutí ve splynutí s druhými na úrovni bytí, nebo stažení se v reakci na prožitek přílišného splývání. Jeho základním tématem je odpor vůči opuštění symbiotického splynutí, vytvořil si návyk s druhými splývat a nevědomě popírá, „zapomíná“, že je od světa a ostatních oddělen. Představuje pasivní protest proti rané separaci.

¹³ V Pessu Boyden psychomotorické terapii odpovídá „potřebě opory“, uspokojované držním a nošením v náruči, později možností jedince opřít se o silnější osobu, aby nespádl, rovněž být povzbuzován. Pokud člověk tuto podporu hojně dostává, dovede si ji v dospělosti i zajistit, má dostatek energie, necítí se slabý a bezmocně vydaný na pospas okolnostem. Zdroj: www.pbsp.cz

Subfáze procvičování a triáda hlavy/strachu

Popis procvičovací subfáze odpovídá klíčovým tématům při formování osobnosti typů triády hlavy. Jejich určujícím charakterovým rysem je specifická odpověď na strach pociťovaný v dětství. V této subfázi dochází k expanzi do vnějšího světa, nadšení z objevování nového, ze vznikající nezávislosti, pocitu grandiozity a omnipotence. Vzdalování se od matky je provázeno radostnou náladou nejen z rozšiřujících se možností, ale také z úniku před pohlčením matkou. Významnou charakteristikou tohoto období je však také úzkost, strach. **Typ 7** se naučil bránit strachu (který vědomě nepociťuje) únikem do pocitu nezávislosti a magické omnipotence, útekem před přílišnou blízkostí (s pohlující matkou) do světa svobody a nekonečných možností, pomocí přerámování reality a všech prožitků na pozitivní. **Bod 6** představuje jádro strachu. Při objevování světa může být dítě najednou zaplaveno nepřekonatelným strachem, např. vzdálí-li se od matky příliš a cítí se osamoceno. Prožívání strachu a oddělenosti se zesiluje ke konci procvičovací subfáze a při postupu na enneagramu k bodu 6, 5 a 4. S postupným rozvojem kognitivních schopností začíná dítě vnímat oddělenost sebe od objektu (matky). Na konci subfáze dochází k poznání ekvivalentnímu s tématem **typu 5**, že se musí se světem vyrovnat samo a může se vnímat jako malé, bezmocné a oddělené individuum, neschopné dosáhnout úlevy pouhým pocítěním potřeb, jako tomu bylo dříve v prožitku omnipotence (Chestnut, 2008).

Subfáze znovusbližování a triáda srdce/smutku

V centru pozornosti typů srdeční triády je napětí mezi potřebou přizpůsobit se kvůli zachování důležitého vztahu a potřebou dosažení a udržení vlastní identity. Hlavním tématem je konflikt mezi prosazením vlastních potřeb a přizpůsobením se potřebám a představám druhých jako způsob získání jejich lásky. V období znovusbližování již dítě projevuje širší paletu emocí, větší zájem o společnost a začíná si budovat vlastní identitu, k čemuž potřebuje matčinu podporu a emoční dostupnost. Má zvýšenou potřebu sdílení s matkou a zrcadlení jako potvrzení významu vlastního já. Potřebuje získat jistotu, že je milováno, i když je nezávislé a projevuje negativní emoce. Nedostatek emoční

podpory a zrcadlení způsobuje, že se jedinci srdečního typu necítí milováni takoví, jací jsou: **typ 3** se snaží získat lásku dosahováním výsledků, vytvářením dojmu úspěšného a atraktivního člověka, **typ 2** tím, že se zaměří na potřeby druhých a přizpůsobí se tomu, co očekávají a **typ 4** svou odlišností, originalitou a jedinečností, vystoupením z davu. V charakteristikách této fáze najdeme mnoho témat srdeční triády, především radost z nezávislosti (separace od druhých), bolest spojenou se ztrátou blízkosti (konflikt mezi autonomií a blízkostí), rychlé změny nálad, ambivalentní postoj k autoritám, široký rozsah projevovaných emocí se zvýšeným výskytem smutku, zklamání, viny a depresivní nálady, zvýšenou potřebu a potěšení ze sociálních interakcí a velkou citlivost na pochvalu a kritiku (Chestnut, 2008).

Autorka zmiňované studie vyzdvihuje význam raných zkušeností a vztahů ve formování osobnosti. V odpovědi na raná psychická traumata způsobená reakcemi okolí si jedinec vytváří účinné obrany, které se v průběhu času stávají fixovanými, rigidními a omezujícími jeho potenciál a růst. Osobnostní typ podle ní vzniká v závislosti na „problémovém bodě“, zaseknutí v určitém vývojovém stádiu, a vytváří tak osobnostní charakter, enneagramový typ. (Chestnut, 2008) Nicméně ve své práci se zabývá pouze třemi fázemi separačně-individuačního procesu, poslední opomíjí, u některých typů nejsou souvislosti s ennea-typy zcela jasně popsány nebo chybí úplně. Podobný názor zastávají také další autoři (podle Hall, 2009), podle nichž je tento model poněkud mlhavý a rozdělení podle tří center neshledávají nejvhodnějším. Další výhrady směřují proti názoru, že typ vzniká na základě dětských zkušeností, neboť různé výzkumy již prokázaly, že typ se vyvíjí v úzkém vztahu k vrozeným dispozicím. Hall (2009) rovněž soudí, že ennea-typ je vrozený, tedy nikoliv vytvořený působením separačně-individuačního procesu. Vyrůstá z živné půdy temperamentu daného typu a způsobuje jedincovu predispozici selektivně reagovat na určité vývojové zkušenosti více než na jiné, zažívat v odpovídajícím vývojovém stádiu intenzivněji jejich vštípení (imprint). Hall se ve své studii se nezaměřuje na shodu modelu Mahlerové s enneagramem ve smyslu jeho validizace, nýbrž na dynamiku procesu lidského vývoje. Jednotlivé fáze

separačně individuálního procesu Mahlerové uspořádal po směru kruhu, počínaje i konče bodem 9¹⁴ (Hall D., 2009).

Významným příspěvkem k psychoanalytickým teoriím o raném vývoji byl model navržený Kleinovou (podle Chestnut, 2008). Popisuje v něm dvě základní pozice: paranoidně – schizoidní a depresivní¹⁵, které představují dovršení raných vývojových úkolů a charakteristické způsoby prožívání. K nim později Ogden přidává autismu blízkou pozici. Každá z těchto pozic tvoří celý svět jevů charakterizovaný rozdílnými objektními vztahy, úzkostmi, obranami a subjektivními zkušenostmi. Studie Chestnutové (Chestnut, 2008) propojuje jevy těchto raných pozic s hlavními tématy enneagramové triády těla, hlavy a srdce.

Autismu blízká pozice je prvotní lidskou zkušeností, v níž novorozenec vnímá sensorické podněty, které pak tvoří základ pro chápání hranic povrchu (jeho těla). Velký význam v tomto období má fyzické držení dítěte (holding), doteky a kolébání, které mu umožňují prožít kontakt s nediferencovaným vnějším světem, a potvrzuje mu pocit fyzického bytí. Dominuje zde vnímání smyslových podnětů, rytmu a počitků na kůži, které jsou důležité pro pozdější vytvoření objektního vztahu, a s jejichž pomocí si nemluvně začíná uvědomovat hranice svého těla. Zde lze vidět souvislost s enneagramovou triádou těla, kde jsou prožitky formovány prostřednictvím splynutí, diferenciací opozice, rytmu, sensorických vjemů na povrchu těla. **Typ 9** má sklon s druhými harmonicky splývat, pro **typ 1** má zásadní význam rytmus každodenní rutiny, struktury a pravidel, a **typ 8** má ve zvyku přistupovat k druhým velmi blízko, zasahovat do jejich intimní zóny tak, aby cítil, kde jsou jejich hranice.

Paranoidně – schizoidní pozici dominuje zkušenost raného strachu a obranných mechanismů pro jeho zvládnutí. Nezralá psychika dítěte ještě nedokáže rozpoznat povahu hrozby a racionálně se jí bránit, osvojuje si tak primitivní obrany, aby se chránila. Je to především oddělování ohroženého od ohrožujícího pomocí mechanismu rozštěpení a projekce. V tomto období není

¹⁴ Enneagram koncipuje vývoj jedince jako spirálovitý, typ 9 tedy představuje alfu i omegu jednoho vývojového cyklu, resp. v terminologii enneagramu začátek i konec každé další oktávy.

¹⁵ Přestože tyto termíny znějí patologicky, jedná se pouze o klinickou terminologii používanou v postfreudovské britské psychoanalytické komunitě mezi lety 1920 – 1960 k popisu vnitřních psychologických stavů a prožívání, nejedná se o skutečnou patologii.

dítě schopno pojmout ambivalentní pocity, že je něco současně dobré i špatné. Pokud tedy milovaná osoba (matka) dělá něco, co v něm vzbuzuje ohrožení a strach, pociťovalo by nesnesitelnou úzkost. Nemůže ji současně milovat i nenávidět, vnímat jako dobrou, když jej něčím vystrašila (Chestnut, 2008). Ogden (1989) říká, že „vždy, když je dítě dobrým objektem zklamáno, už jej nevnímá jako dobrý, ale jako špatný objekt, který se za dobrý vydával“. Vnímáním druhého (matky) jako celé špatné může dítě odsunout pocit hrozby pomocí omnipotentního myšlení, popření a vytvoření diskontinuitní zkušenosti (rozštěpení). Místo prožitku ambivalence (dobré a špatné existuje společně) prožívá zkušenost odhalení pravdy. V paranoidně-schizoidním modu dochází ke kolapsu času: jedinec vnímá pouze současné ohrožení či úzkost a promítá je do minulosti, která je tak neustále měněna, přepisována. Chybí vědomí minulosti, kdy matka byla – a stále je – dobrá, existuje pouze přítomná hrozba, na jejíž zvládnutí je zaměřena veškerá pozornost (Ogden, 1989). Tyto prožitky a obrany odpovídají tématům enneagramového **typu 6**, centra triády hlavy. Fokusem tohoto stylu je zvládnání hrozeb a rizik, psychologické obrany se zaměřují na zajištění bezpečí a zahrnují projektivní identifikaci, popření, introjekci, omnipotentní kontrolu a idealizaci. Přestože všichni můžeme prožívat aspekty paranoidně – schizoidního modu, typy triády hlavy je zakoušejí častěji než jiné typy (Chestnut, 2008). O společných prvcích typu 5 a 7 s tímto modem se autorka ve své studii nezmiňuje.

Depresivní pozice zahrnuje ranou reakci dítěte na možnou ztrátu. Od vnímání světa jako plného objektů přechází k prožívání sebe i druhých jako subjektů s nezávislou existencí. Učí se ambivalenci, již chápe, že dobré a zlé mohou existovat v jedné osobě. Nové prožitky jsou připojovány k předchozím bez toho, aby docházelo k negaci minulé zkušenosti (Chestnut, 2008). Jedinec již má vědomí minulosti, kterou vnímá jako nezměnitelnou, což přináší smutek, že minulost nebude nikdy taková, jakou by si přál (např. rané vztahy s rodiči), současně toto zakořenění v minulosti přináší i stabilitu prožitku vlastního já (self). Zatímco objekty předchozí fáze mohou být poškozeny nebo využity, subjekty zde mohou být zraněny, jsou již vnímány jako skuteční, emočně ovlivnitelní lidé. S tím se pojí ústřední rys depresivní pozice: vina. Vynořuje se

nová podoba úzkosti z toho, že jedincův hněv nebo špatné chování milovanou osobu zažene, nebo ji zraní. Objevuje se tak celá řada dalších pocitů jako smutek, lítost, závist, touha po ocenění, osamělost, prožitek ztráty a postrádání blízkého, truchlení (Ogden, 1989). Zde autorka studie spatřuje analogii s enneagramovou srdeční triádou, ale souvislost s jednotlivými typy nerozvádí (Chestnut, 2008).

5.1.2. Interpersonální psychoanalýza

Východiskem interpersonální analýzy je, stejně jako u teorie objektivních vztahů, psychoanalytická tradice. Horneyová rovněž hledala rozhodující vlivy na vývoj osobnosti ve zkušenostech z raného dětství, velký důraz však kladla na kulturní hledisko a význam raných sociálních vztahů (Horney, 1966). Pokud se dítě v rodině cítí nejisté a zranitelné, převládá u něj základní úzkost, pocit osamocení a bezmocnosti vůči potenciálně nepřátelskému světu. Proti této úzkosti si buduje obrany, které přetrvávají až do dospělosti a projevují se jako neurotické postoje ve vztahu k lidem a světu. Tři hlavní typy těchto postojů, resp. interpersonálních stylů jsou: pohyb 1. *k lidem (poddajnost, vyhovění)*, 2. *od lidí (stažení)*, 3. *proti lidem (agrese)* (Horney, 1966). Tyto taktiky jsou analogií k základním obranným mechanismům ve zvířecí říši: podrobení se (submise), boj, útěk. Zdravý člověk užívá v případě potřeby kteroukoliv z nich, avšak jedna ze strategií se v průběhu vývoje stává používanější a dominantní (Wagner J., 2010).

Horneyová sama se systémem enneagramu nepracovala, byl jí však představen Naranjem, jenž využil některých konstruktů z její teorie, např. „idealizovaný sebeobraz“ k vytvoření struktury ennea-typů (Wagner J., 2010). Několik dalších autorů se následně zabývalo podobnostmi mezi 3 směry pohybu a devíti typy enneagramu. Dunne (podle Wagner J., 2010) soudí, že devět vědomí ega v enneagramu vzniká kombinací tří různých sebepojetí: 1. jsem větší než svět, 2. přizpůsobuji se světu (adjust to the world), 3. jsem menší než svět a tří různých preferovaných stylů chování dle Horneyové: 1. pohyb k lidem/světu (závislost), 2. pohyb od lidí/světa (stažení se), 3. pohyb proti lidem/světu (agrese). Typy vzniklé vzájemnou kombinací znázorňuje Tabulka 3 (Wagner J., 2010).

Tabulka 3 – Ennea-typy z pohledu kombinace sebepojetí a interpersonálních stylů

Sebepojetí Styl chování	Jsem větší než svět	Přizpůsobuji se světu	Jsem menší než svět
Agresivní (Proti lidem)	8	3	1
Závislý (K lidem)	2	6	7
Stažený (Od lidí)	5	9	4

U typů s převažující agresí (8, 3, 1) je dominantním stylem chování pohyb proti lidem jako strategie k obraně pocitu sebehodnoty. **Typ 8** s přesvědčením, že je větší než svět, jde proti lidem s instinktivní silou. **Typ 3**, jenž věří, že se do světa musí vejít (přizpůsobit se), směřuje své agresivní chování do dosažení úspěchu. **Typ 1** vyjadřuje agresivitu v sebekritice, kritice a vylepšování okolí. Závislé typy (2, 6, 7) preferují pohyb směrem k lidem. Obranu své sebehodnoty si zajišťují pomocí závislosti na druhých skrze vytváření vztahů. **Typ 2** ve svém smýšlení, že je větší než svět, přebírá iniciativu v navazování vztahů. **Typ 6** věří, že se na svět musí adaptovat, aby měl hodnotu, a tak přikládá velkou váhu přizpůsobení se nastaveným pravidlům a normám a vhodnému chování. **Typ 7** se cítí menší než svět a pro pocit živosti potřebuje mít v okolí dostatek příjemných zážitků a veselí. Stahujícím se typům (5, 9, 4) pomáhá k pozvednutí sebehodnoty pohyb směrem od lidí. **Typ 5**, vnímající se větší než svět, se ve svém stažení stává intelektuálním pozorovatelem všeho. **Typ 9** se ze světa stahuje proto, aby se mu mohl přizpůsobit, neboť svět mu mnoho nenabízí jako ocenění za jeho lásku. **Typ 4** v souladu s přesvědčením, že je menší než svět, vyjadřuje své stažení tím, že se cítí nepochopen a snaží se vyjádřit co nejoriginálněji a nejautentičtěji (Wagner J., 2010).

Vědomí ega je charakterizováno falešným pocitem reality, zkreslenou představou světa. Typy, jež se vnímají větší než svět (8, 2, 5) vidí život jako „vnitřní uspořádání“, jako soustředěný na ně. Ti s přesvědčením, že se musí světu přizpůsobit (2, 6, 7) chápou život jako začlenění se, soulad mezi sebou a

vnějším světem. A konečně smýšlení „jsem menší než svět“ způsobuje vidění života a jeho naplnění vně sebe sama (Wagner J., 2010).

Riso a Hudson (1996) rozšířili pojetí Horneyové z pohledu přístupu nejen k lidem, ale i dalším aspektům prostředí, vnějším i vnitřním. Roztřídili tyto tři tendence do enneagramových triád a zabývají se také srovnáním ennea-typů s klinickými pozorováními Horneyové (Riso & Hudson, 1996). Integrovali rovněž sociální styly Horneyové s Fairbairnovou triádou *dominantních afektů*, které jedinec pociťuje k primárnímu objektu, tedy pečující osobě, viz Tabulka 4 (podle Hall, 2009). Oproti Wagnerovu pojetí je zde za dominantní tendenci typu 7 považován pohyb proti lidem a typu 1 k lidem. Hall soudí, že hlavní vývojový vtisk (imprint) **typu 7** pochází z frustrace ohledně pečující osoby. Emoční vášeň nenasytnosti se vytváří v reakci na nemožnost trvalého uspokojení ze strany této osoby. Dítě bojuje o dosažení stálosti objektu (matky) ve strachu, že to, co nezíská teď hned, už tu později nemusí být. Hledá si tak „přechodové“ objekty a aktivity (panenka, láhev s mlékem, židle, na níž seděla matka, požívání sladkostí) k zaplnění nepřítomnosti matky. Vyhledávání a shromažďování takových objektů pak přetrvává i do dospělosti. Pro uspokojení pociťované frustrace se tedy neorientuje nutně na druhé lidi, ale na náhradní objekty a aktivity. Jedinec **typu 1** zaměřuje svou pozornost na vyhledávání a rozlišování dobrého (správného) od špatného (nedokonalého), přičemž sám se snaží být dokonalý ve snaze získat lásku druhých. Proto dbá na dodržování daných pravidel, správných postupů a zásad stanovených společností, snaží se svět a druhé lidi napravovat, ale otevřeně proti nim nevystupuje (Hall D., 2009).

Tabulka 4 – Ennea-typy z pohledu dominantního afektu a interpersonálního stylu

Dominantní afekt Styl chování	ODMÍTNUTÍ (odmítající objekt)	ATTACHMENT (ideální objekt)	FRUSTRACE (vzrušující objekt)
ASERTIVNÍ (Proti lidem)	8	3	7
ODDANÝ, POSLUŠNÝ (K lidem)	2	6	1
STAŽENÝ (Od lidí)	5	9	4

5.1.3. Teorie attachmentu

Teorie citové vazby se utvářela v těsném vztahu s psychoanalýzou, ale současně se proti některým jejím principům vymezila. Bowlby (1973) nahradil Freudův model psychické pudové energie konceptem regulovaných systémů chování. Značný význam pro vývoj emoční regulace a adaptace jedince přikládá podpoře a emocionální přístupnosti primární osoby (osob) v raném dětství (Bowlby, 1973). Prožitek uspokojení základních potřeb nemluvněte je důležitý, ale jeho význam je především v odezvě okolí. Stav naplnění a uspokojení, stejně jako strádání a frustrace jsou aspekty zpětné vazby, kterou dostává z okolí. Zaměřit se pouze na uspokojení/frustraci a opomínat přitom interakci organismu s prostředím by bylo příliš zjednodušující, neboť dítě zaujímá ve vytváření vztahu s rodiči aktivní a angažovanou roli (Ainsworth, 1967).

Na základě rozsáhlých empirických studií pomocí „Strange Situation Procedure“ byly popsány tři vzorce interakce matky s dítětem, neboli vazby: 1. *jistá*, 2. *nejistá – vyhýbavá*, 3. *nejistá – ambivalentní* (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). Každý z typů připoutání obsahuje dvě základní dimenze: *vyhýbavost* (znepokojení z blízkosti a závislosti) a *úzkost* (pláč, zanechání explorační v nepřítomnosti matky, projevy zloby vůči ní po návratu) (Brennan, Clark, & Shaver, 1998). **Dimenze vyhýbavosti** se pojí se strategií, jíž užívá dítě, které se cítí rodičem fyzicky či emočně zahlcováno, nebo je naopak trvale ignorováno, (Ainsworth et al., 1978; Siegel, 1999). Dítě se naučí věnovat více pozornosti jiným objektům než matce, což mu umožňuje udržet si alespoň minimální kontakt s rodičem, aniž by bylo přemoženo emocemi (Siegel, 1999). Dochází tak k „deaktivaci“ systému attachmentu (Magai, 1999). **Úzkostná dimenze** souvisí se strategií osvojenou dítětem, jehož rodič není konzistentní v reakcích na jeho potřeby (Ainsworth et al., 1978; Siegel, 1999), někdy zpozoruje, že dítě potřebuje pozornost, jindy je k jeho potřebám nevěšmavý, nebo se snaží dítěti pomáhat, když o to zrovna vůbec nestojí. Dítě je tak udržováno v neustálé úzkosti, a vyžaduje odezvu a projevy náklonnosti bez ohledu na to, zda něco potřebuje nebo ne (Siegel, 1999). Tato strategie zahrnuje

„hyperaktivitu“ systému attachmentu, která dává dítěti naději, že se mu dostane pozornosti, až ji bude potřebovat (Siegel, 1999) (Magai, 1999).

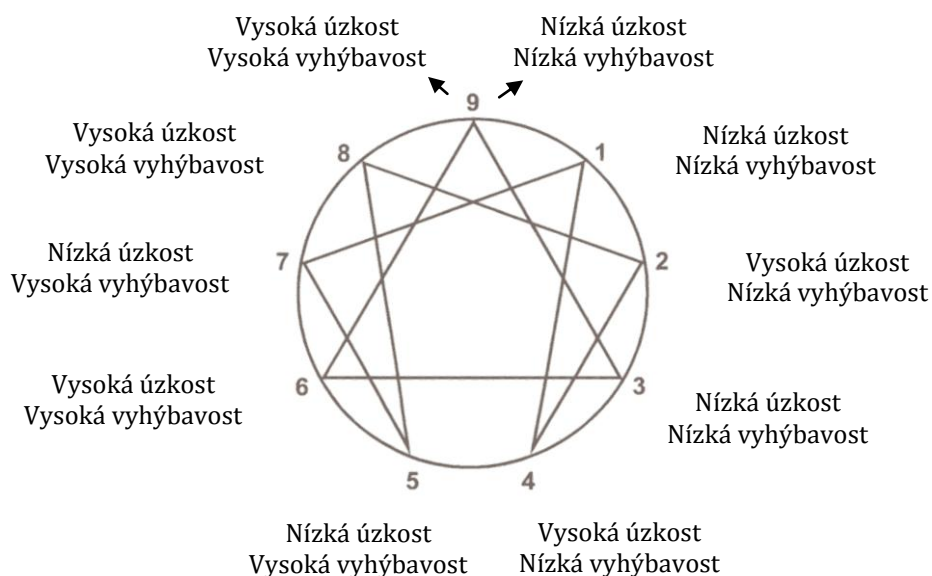
Styly připoutání (attachmentu) a enneagramová typologie mají společného jmenovatele: téma organizace pozornosti. Jednotlivé ennea-typy se dle Palmerové (Palmer & Braun, 1997) formují v raném dětství kolem ohnisek pozornosti a odpovídajících „slepých skvrn“ za účelem regulace emocí strachu, hněvu a smutku, jež dítě prožívá ve vztazích s pečujícími osobami. Zaměření pozornosti pak slouží k filtrování a utváření informací, potažmo subjektivní reality k tomu, aby tyto emoce mohly být regulovány, tedy zůstaly pod kontrolou. Podobně teorie attachmentu se zaměřuje na rozdíly ve způsobech zacházení s pozorností k regulaci emocí v kontextu raných vztahů (Arthur & Allen, 2010). Dle Ainsworthové (Ainsworth, 1967) vzniká attachment z několika typických modelů chování, z nichž některé se projevují již při narození a další se rozvinou krátce po něm. Attachment se manifestuje ve vzorcích chování, ty jej však samy o sobě nevytvářejí. Můžeme jej pojímat jako postupně zabudovávaný do nervového systému během interakce nemluvněte s nejbližšími osobami, a současně jako následek zkušeností s těmito interakcemi (reakcemi okolí). Internalizací pocitů, vzpomínek, přání, očekávání a záměrů vzniká program vestavěný do vnitřního mechanismu (shodný s funkcemi nervové soustavy). Ten pak slouží jako percepční filtr, interpretuje prožitky a zkušenosti s druhými a formuje povahu reakce pozorovatelné zvenku (Ainsworth, 1967).

Studie Arthurové a Allenové (Arthur & Allen, 2010) prověřuje koncept ennea-typů jako vyjádření citové vazby. Srovnává zaměření pozornosti jednotlivých typů s dimenzemi úzkosti (anxiety) a vyhýbavosti (avoidance). Dimenze **úzkosti** je koncipována jako intenzita pozornosti, již jedinec vynakládá na sledování a hodnocení smyslu a závažnosti informací týkajících se vazby (zda je objekt vazby nablízku, dosažitelný, zda reaguje), je tedy *funkcí intenzity*. Prostřednictvím metody ECR-R¹⁶ měřící úzkostnou a vyhýbavou vazbu u dospělých byla podpořena hypotéza, že jedinci enneagramových typů 2, 4, 6, 8 a

¹⁶ Experiences in Close Relationships-Revised (autoři Fraley, Waller & Brennan, 2000)

9/8¹⁷ jsou náchylnější k úzkostné vazbě, jak ukazuje Obrázek 6. Dimenze **vyhýbavosti** se pojí se směrem pohybu pozornosti „k“, nebo „od“ informací spojených s vazbou, vyjadřuje *funkci pohybu* (Arthur & Allen, 2010). Killen (2009) spojuje pohyb „směrem od“ s triádou strachu (typy 5, 6, 7), pohyb „směrem k“ s panickou trojicí (2, 3, 4) a „usnutí“ s triádou hněvu (8, 9, 1). Zde se potvrdil předpoklad, že typy nacházející se na pravé straně enneagramu (1, 2, 3, 4, 9/1¹⁸) mají nižší míru vyhýbavosti, tj. převažuje „směr k“, než typy na levé straně (5, 6, 7, 8, 9/8) s dominujícím „směrem od“ (Arthur & Allen, 2010).

Obrázek 6 – Integrace systému enneagramu a stylů attachmentu

Výzkum se věnuje podobnostem v zaměřování pozornosti jednotlivých typů v kontextu úzkostného a vyhýbavého chování v souvislosti s tématem attachmentu, nesrovnává však přímo jednotlivé typy vazby popsané Ainsworthovou. Batholomew a Horowitz (1991) vyvinuli v rámci zkoumání vazby u dospělých model čtyř vzorců připoutání, který je využíván i dalšími výzkumníky v oblasti attachmentu. Kombinací sebeobrazu a vnímaného obrazu druhých v dichotomii *pozitivní/negativní* (jsem/nejsem hoděn lásky a podpory, resp. druzí jsou důvěryhodní a přístupní/nespolehliví a odmítaví) vzniká

¹⁷ Typ 9 s dominantním křídlem typu 8

¹⁸ Typ 9 s dominantním křídlem typu 1

koncept čtyř základních vzorců připoutání, které se projevují u různých typů v odlišné intenzitě, viz Tabulka 5 (Bartholomew & Horowitz, 1991).

Tabulka 5 - Model 4 typů připoutání v dospělosti

	VNÍMÁNÍ SEBE SAMA (ZÁVISLOST)	
VNÍMÁNÍ DRUHÝCH (VYHÝBAVOST)	Pozitivní (nízká)	Negativní (vysoká)
Pozitivní (nízká)	JISTÝ (secure) Jistý vztah k intimitě a autonomii	USTARANÝ, PŘEDPOJATÝ (preoccupied) Zaobírání se vztahy
Negativní (vysoká)	ODMÍTAVÝ (dismissing) Odmítání intimity Anti-závislost	BOJÁCNÝ (fearful) Strach z intimity Sociální vyhýbavost

Tabulka 6 shrnuje podobnosti mezi tímto modelem a odpovídajícími enneagramovými typy osobnosti popsanými Palmerovou (Palmer, 2000).

Tabulka 6 - Srovnání modelu typů připoutání a enneagramu

STYL PŘIPOUTÁNÍ (Bartholomew & Horowitz, 1991)	STYL POZORNOSTI DLE ENNEAGRAMU (Palmer, 1988)
Odmítavý vyhýbavý	Pozorovatel (typ 5)
Cítím se dobře bez blízkých citových vztahů. Je pro mě velmi důležité důležité cítit se nezávisle a soběstačně, dávám přednost nezávislosti na druhých i jejich nezávislosti na mně.	Odpojení od lásky a emocí. Potřebují soukromí k tomu, aby zjistili, co cítí. Na veřejnosti se izolují od lidí, pocity prožívají, až když jsou o samotě. K minimalizaci kontaktu s druhými užívají strategii odpojení (detachment).
Ustaraný	Dárce (typ 2)
Chtěl bych žít v naprosté citové blízkosti s druhými, ale ti často odmítají takovou intimitu, jakou bych si přál. Necítím se dobře bez blízkých vztahů, ale někdy se trápím tím, že mě druzí neoceňují tolik, jako já je.	Jdou směrem k lidem, jako by hledali odpověď na vnitřní otázku: „Budu se jim líbit?“ Mají výraznou potřebu pozornosti, citové náklonnosti a uznání druhých; chtějí být milováni, ochraňováni a cítit se důležití v životě druhých.
Úzkostný vyhýbavý	Loajální skeptik (typ 6)
Cítím se poněkud nepříjemně, když se mám druhým přiblížit. Chci mít citově blízké vztahy, ale je pro mě těžké druhým důvěřovat plně nebo se na ně spolehnout. Někdy se obávám, že budu zraněn, pokud si dovolím být k druhým příliš blízko.	Jako dítě ztratili důvěru v autoritu. Vzpomínají si, že se báli těch, kteří nad nimi měli moc a toho, že nebudou moct jednat sami za sebe. Tyto vzpomínky si nesou do dospělosti ve formě podezíravosti k motivům druhých.

Chybějící srovnání ostatních ennea-typů by mohlo působit dojmem, že s danými kategoriemi nekorespondují a vytvořili si tedy jisté připoutání, skutečnost je ale spíše taková, že do současné doby nebylo provedeno dostatek výzkumů na toto téma.

5.1.4. Archetypy

Zabýváme-li se souvislostmi enneagramu s psychoanalýzou a z ní vycházejících směrů, je vhodné uvést alespoň krátký pohled objektivem hlubinné psychologie. Konkrétně se zaměříme na analogii s archetypy, jádrem analytické psychologie o představě člověka navržené Jungem. Ten chápe archetypy jako univerzální vzory a predispozice, které strukturují a utvářejí lidskou zkušenost (Jung, 1997), „možnosti a potenciály prožívání a chování, které jsou vlastní podstatě člověka... duševní obrazy, sílu a energii“ (podle Müller & Müller, 2006, str. 29). Tyto pravzory se nacházejí v říši kolektivního nevědomí a jsou zdrojem silných (nevědomých) impulzů k činům a fantaziím jednotlivců i společnosti. Fungují autonomně, bez vědomé kontroly mysli (Jung, 1997).

Pojítkem mezi archetypy a ennea-typy je fakt, že obojí funguje jako „percepční čočka“ filtrující a strukturující lidské prožívání a utvářející strategie zvládnání nejzákladnějších životních zkušeností. Společným rysem je působení mimo oblast vědomí i napříč kulturami a koherentní psychologická struktura. Vzorec archetypu je tvořen z jádra, kolem něž se shromažďují odpovídající obrazy, chování a emoce. Podobně v enneagramové teorii je jádrem typu dominantní rys, který ovlivňuje myšlenky, pocity i chování jedince, a to tím víc, čím je nevědomější a automatictější (Thomas, 2010).

Archetyp je tedy obsažen jak v hlavním rysu osobnostního ennea-typu, tak v jeho stínovém aspektu nazývaném v terminologii enneagramu vášní. Rhodesová (Rhodes, 2009b, 2010a) ve svém díle pojímá enneagramové typy jako devět dynamických archetypů, jež nám pomáhají v seberealizaci. Zabývá se také jednotlivými podtypy (sebezáchovný, vztahový, sociální), přičemž vzniklých 27 osobnostních profilů popisuje jako cesty k individuaci a uvádí do kontextu s Jungovými archetypy. Ke každému podtypu přiřazuje analogie

filmové tvorby a literárních postav. Thomasová (Thomas, 2010) zkoumala obrazce, symboly a metafory charakteristické pro ennea-typy ústředního trojúhelníku (3, 6, 9) prostřednictvím diskusí se zástupci jednotlivých typů a rozboru témat objevujících se v jejich kresbách. Dominantní témata objevující se v metaforách a kresbách jednotlivých typů souvisela s jejich mentální fixací a vášní: *typ 3* (klam/ješitnost) – uspořádání chaosu, zapínač/vypínač, společenské lži; *typ 6* (strach/pochybnost) – pád, mlha a temná mračna, bitva, bzukot v hlavě, *typ 9* (lenost/sebezapomnění) – rezistence vůči překypující energii, stažení se, izolace, neviditelnost, tenze protikladů (Thomas, 2010).

Rozsáhlejší a pregnantnější výzkum archetypálních symbolů charakteristických pro jednotlivé typy a objevujících se například ve snech, literární či výtvarné tvorbě zatím nebyl publikován.

5.2. Kognitivní teorie

Kognitivní teorie je nepochybně jedním z rozhodujících paradigmat v současné psychologii i psychiatrii. Jejím centrálním tématem je způsob, jakým lidé zpracovávají (třídí, porovnávají, kombinují, transformují) informace o sobě a okolním světě (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, & Hoeksma, 2003). Kelly (podle Atkinson et al., 2003) vnímá všechny lidi jako intuitivní vědce, kteří „...pozorují svět, formulují hypotézy o něm a ověřují je, vytvářejí si teorie o světě.“ (Atkinson et al., 2003, str. 473) Vývoj obsahů zkušenosti člověka vede k vytvoření stereotypizovaných představ o sobě i světě, k typickému způsobu nazírání a jednání, a vytvořené představy pak determinují jeho prožívání a chování. Tedy „...osoba, která si jednou vytvořila určitý pohled na skutečnost, se bude chovat v souladu se svým obrazem světa, jakmile je odpovídající vjem vyvolán nějakou nápoděví z prostředí“ (Smékal, 2002, str. 330).

Devět osobnostních typů enneagramu je rovněž chápáno jako devět různých pohledů na svět, neboli devět **kognitivně/percepčních filtrů**, které hrají ústřední roli v tom, jak vnímáme realitu (Rhodes, 2009a). Tyto filtry jsou pak zodpovědné za „programy“, které běží na pozadí našeho „mentálního počítače“ a které rozhodují o tom, jaké informace budou vpuštěny do systému,

jakým způsobem budou zpracovány a jaká odpověď bude vygenerována pro jejich vyřešení (Wagner J., 2008). Nejen tedy, že způsobují omezenost našeho vnímání, nýbrž také podstatně zkreslují přijímané vjemy způsobem specifickým pro daný typ. Devět ennea-typů je tak charakterizováno devíti způsoby zkresleného, resp. fixovaného myšlení. Tato omezení jsou však nevyhnutelná a mají své pozitivní aspekty, neboť nám umožňují přijímat informace, aniž by došlo k senzoričkému přetížení. Pokud tyto filtry chybí, např. při vyčerpání nebo pod vlivem drog, můžeme se cítit přehlčeni, zdrceni a méně schopní zvládat život (Rhodes, 2009a).

5.2.1. Enneagramové typy a maladaptivní schémata

Z perspektivy enneagramu představuje tedy devět osobnostních typů různá schémata pohledu na svět. Beck, jeden ze zakladatelů kognitivní terapie charakterizuje schéma jako kognitivní strukturu pro třídění, kódování a hodnocení podnětů, které zasahují organismus. Schéma umožňuje jedinci orientovat se v čase a prostoru a smysluplně kategorizovat a interpretovat své zkušenosti (Beck, 1970). Schémata mohou být **adaptivní**, pokud přesně odrážejí realitu a přizpůsobují se jí, nebo **maladaptivní**, když skutečnost zkreslují a přizpůsobují ji svým již existujícím úsudkům. Young a Klosko (1993) popsali 11 maladaptivních schémat neboli „životních pastí“ (life traps), jež jsou výsledkem kombinace vrozeného temperamentu a dysfunkčních raných zkušeností s rodiči. Jedinec si může osvojit i několik z nich a to v různé intenzitě. Wagner (2008) zkoumal souvislost těchto schémat s enneagramovými styly pomocí škály WEPSS a Lifetraps Questionnaire¹⁹ (Wagner J., 2008). Níže shrnujeme stručný popis životních pastí a odpovídajících ennea-typů dle závěrů studie. K výsledkům ještě dodáváme, že s danými schématy korelovaly více negativní škály ennea-typů (neboli fixace) než jejich pozitivní aspekty (Wagner J., 2008).

¹⁹ Wagner Enneagram Personality Style Scales obsahuje 22 položek na škálu a měří jak adaptivní, tak maladaptivní dimenzi každého stylu. Lifetraps Questionnaire je inventář vyvinutý Youngem a sestává z 10 položek pro každou životní past.

I. Schémata související s nedostatkem bezpečí v rodině dítěte

- 1. Opuštění** – spočívá v pocitu, že lidi, které člověk miluje, ho opustí a on skončí navždy osamocen a citově izolován. I běžná odloučení ho zneklidňují či rozčilují. Kvůli tomuto přesvědčení může k blízkému člověku přehnaně přilnout a paradoxně tak způsobit, že ho od sebe odežene. S tímto schématem se identifikují typy **2, 4** a (v negativních aspektech) typ **6**. Opuštění je hlavním strachem typu 4, který se mu snaží vyhnout svou výjimečností, prvotní zranění typu 2 je možné odmítnutí, jemuž předchází pomáháním a péčí o druhé. Typ 6 svému strachu z opuštění čelí svou loajalitou a prospěšností pro ostatní.
- 2. Nedůvěra a zneužití** – jde o očekávání, že druzí člověka nějakým způsobem zraní či zneužijí, budou mu lhát, podvedou jej, poníží, zmanipulují, fyzicky mu ublíží nebo ho jinak využijí. Jedinec s tímto přesvědčením se schovává za obranným valem nedůvěry a pochybností, a brání tak lidem dostat se k němu příliš blízko. Je podezřívavý k úmyslům druhých a má tendenci očekávat to nejhorší. Buď se úplně vyhýbá blízkým vztahům, utváří povrchní vztahy, v nichž se druhým skutečně neotevívá, nebo navazuje vztahy s lidmi, kteří se k němu chovají špatně a následně je zlostný a mstivý. Toto schéma koreluje s negativními aspekty typů **1, 2 a 4**. Zneužití a zranění druhými se vyhýbají tím, že se snaží být dokonalí, nepostradatelní a nenahraditelní. (Wagner J., 2008).

II. Schémata související s pevností citových pout k druhým

- 3. Citová deprivace** – zakládá se na přesvědčení, že jedincova potřeba lásky nebude druhými nikdy náležitě uspokojena. Má pocit, že se nikdo skutečně nezajímá a ani nerozumí tomu, jak se cítí. Přitahují jej chladní, na sebe zaměřeni lidé anebo je sám takovým, což vede k navazování vztahů, jež se nevyhnutelně projeví jako neuspokojivé. Cítí se podveden a osciluje mezi pocity zlosti a osamění, zranění. Paradoxně tento vztek odežene druhé ještě dále, což způsobí pokračující deprivaci. Korelace se vyskytují u negativních aspektů typů **1, 2, 4, 5 a 6**, naopak záporná korelace u pozitivních aspektů typu **9**. Emoční odpovědí jedince na maladaptivní přesvědčení, že jeho

citové potřeby nebudou naplněny, může být zloba a pocit nedokonalosti (1), pocit zranění a odmítnutí (2), pocit nepochopení a osamění (4), zdrženlivost a odpojení (5), pocit podvedení a nechráněnosti (6). U typu 9 může v situaci, kdy převažují jeho zdravé (pozitivní) stránky vzniknout dojem, že jeho potřeby budou naplněny, v kontrastu k pocitům zanedbávání a přehlížení zažívanými pod vlivem fixace. Také je možné, že se jedná o projev otupení, emočního znečitlivění vůči citovému nedostatku z okolí.

- 4. Sociální vyloučení** – týká se styku s přáteli/skupinami a pocitů izolace od zbytku světa, pocitů odlišnosti. Jako dítě se jedinec pravděpodobně cítil vyloučen vrstevníky, nepatřil do žádné party, možná pro nějaké své neobvyklé rysy, kvůli nimž se cítil jiný, sociálně nepříjemný. V dospělosti si může připadat ošklivý, sexuálně nepřitažlivý, konverzačně neobratný, nudný či jinak nedostatečný. Toto schéma si udržuje prostřednictvím vyhýbání se společenskému styku a navazování přátelství. V partnerském vztahu může být sociálně zdatný, neboť schéma se nemusí projevit ve vztazích jeden k jednomu. Toto schéma koreluje s typy **4, 5, 6** v jejich negativních aspektech, přičemž typy 5 a 6 mají pozoruhodně strach ze sociální exkluze i v případě, že převažují jejich „zdravé“ aspekty. Typy **3 a 7** korelují se schématem sociálního vyloučení negativně. Zatímco typy 4, 5 a 6 se cítí být ve skupině venku ze hry, nebo jen na jejím okraji, typy 3 a 7 se vrhají do centra dění, doprostřed davu. (Wagner J., 2008)

III. Schémata související se schopností nezávislého fungování ve světě

- 5. Závislost** – člověk s tímto schématem se necítí schopen kompetentně zvládat svůj každodenní život bez značné pomoci druhých. Závisí na druhých a potřebuje neustálou podporu. Když se snažil v dětství prosadit svou nezávislost, přiměli ho cítit se nekompetentně. V dospělosti pak vyhledává silné postavy, na nichž se může stát závislým a nechá je řídit svůj život. Rovněž v práci se vyhýbá samostatnému jednání. Se schématem závislosti se identifikují typy **2, 4, 5, 6, 9**. Naopak typy **3 a 8** koreluje negativně. S tímto schématem jedinec potřebuje druhé k posílení vlastní sebehodnoty a pociťuje úzkost, když zůstane sám. Lidé typu 2 potřebují

pozornost druhých k tomu, aby se cítili dobře, mají strach, že zůstanou-li sami, nikoho uvnitř sebe nenajdou. Typ 4 věří, že je hodnotný, jen pokud je milován, i když může působit lhostejně a odměřeně. Typ 5 usiluje o nezávislost a soběstačnost, jeho samostatný a izolovaný život však může být obranným manévrem proti pocitu, že něco skutečně potřebuje. Typ 6 se může obracet k autoritám, aby získal jejich ochranu, typ 9 splyne se silnou osobou, která mu dodá energii. Naopak typy 3 a 8 jsou vesměs proaktivní, asertivní, kompetentní, s tendencí přebírat vedení, a závislejší lidé se o ně opírají.

6. **Zranitelnost** – jedinec žije ve strachu, že se mu přihodí nějaká pohroma, ať již přírodní, zdravotní, finanční či kriminální povahy. Jako dítě pravděpodobně vnímal svět jako nebezpečné místo, mohl být nadměrně ochraňován rodiči, kteří se obávali o jeho bezpečnost. Strach je zde přehnaný a nerealistický a ovládá jedincův život, mnoho energie věnuje ověřování a zajišťování svého bezpečí. S „pastí“ zranitelnosti se ztotožňují typy **2, 4 a 6**. První dva mají strach z možného zahanbení, ostudy, typ 6 se obává čehokoliv.
7. **Vadnost, defektnost** – jedinec s tímto schématem se vnitřně cítí být v něčem vadný, nedokonalý. Věří, že když se mu někdo přiblíží a skutečně ho pozná, odhalí tuto defektnost a zjistí, že není hoden lásky. Jako dítě se necítil respektován za to, kým je, ale byl kritizován za svoje nedostatky. Naučil se tak obviňovat sám sebe. V dospělosti se obává lásky a je pro něj těžké věřit, že ho blízcí lidé ocení, očekává tak jejich odmítnutí. S tímto schématem pozitivně korelují typy **1, 4 a 6**, naopak typy **7 a 9** se za defektní nepovažují. Přesvědčení jedince, že by ho druzí odmítli, kdyby ho lépe poznali, vede ke zvýšenému uvědomování si vlastních chyb a nedokonalostí (1), nedostatků (4) a nepřiměřeností (6). Typy 7 a 9 se cítí být v pořádku tak, jak jsou a buď se zaměřují na světlejší stránky života, nebo zkrátka to, co nechtějí, neslyší. (Wagner J., 2008)

8. Selhání – vychází z přesvědčení nedostatečnosti v oblasti podávání výkonů a dosahování úspěchů, jako např. ve škole, práci, sportu. Takový člověk věří, že ve srovnání s vrstevníky selhává. V dětství mu dávali najevo, že je horší než druzí, kteří měli vždy lepší výsledky, a mohlo se mu dostávat označení hloupý, netaentovaný nebo líný. V dospělosti si udržuje toto schéma přeháněním míry svého selhání a jednáním, které mu zajistí opětovný neúspěch. Se selháním se identifikuje pouze pochybující typ **6**, který věří, že není v pořádku. Naopak typy **3** a **8** věří, že „jsou ok“. Téma selhání je ovšem jedním z hlavních témat, jimiž se typ **3** zabývá (a snaží se mu za každou cenu vyhnout), neboť úspěch ztotožňuje s vlastní hodnotou. (Wagner J., 2008)

V. Schémata související se sebevyjádřením, schopností vyjádřit své skutečné potřeby a dosáhnout jejich naplnění

9. Podmanění, podřízení – s touto „pastí“ jedinec obětuje svá přání a potřeby na oltář potěšení druhých a naplnění jejich potřeb. Nechává je, aby řídili jeho život. Dělá tak buď z pocitu viny, aby druhé nezranil tím, že postaví sám sebe na první místo, nebo ze strachu z trestu či opuštění, pokud neuposlechne. V dětství byl pravděpodobně podmaněn dominantním dospělým. V dospělosti pak opakovaně navazuje vztahy s dominantními, kontrolujícími partnery, kterým se podřizuje, nebo s potřebnými lidmi, kteří jsou příliš poškozeni na to, aby nejen brali, ale i dávali. S tímto schématem korelují pozitivně typy **2**, **6** a **9**, negativně typ **8** a **7**. Typ **2** staví na první místo potřeby druhých proto, aby je potěšil a získal tak jejich ocenění a lásku, typ **6** ze strachu před potrestáním, typ **9** aby nenarušil vesmírnou harmonii. Typ **7** vyznává rovnostářský přístup a autoritám se příliš nepodrobuje, typ **8** má tendenci podmaňovat si druhé.

10. Striktní zásady – schéma vychází ze snahy naplnit extrémně vysoká očekávání, která jsou na jedince kladena. V dětství se od něj očekávalo, že bude nejlepší a cokoliv méně dobrého bylo nedostačující a považováno za selhání. Naučil se tak, že cokoliv dělá, není dost dobré. Klade nadměrný důraz na úspěch, společenské postavení, peníze, pořádek na úkor potěšení,

štěstí, zdraví a uspokojivých vztahů. Své rigidní normy uplatňuje i na druhé a přísně je posuzuje. Toto schéma si osvojily typy **1, 2, 3, 4, 5, 6 a 8**, tedy sedm z devíti typů, přičemž pouze typ 9 s ním koreluje negativně. Dle očekávání se s ním nejvíce identifikuje typ 1. Všechny typy s idealizovaným sebeobrazem se snaží chovat podle norem svého ego-typu a jsou tyranizovány svými specifickými „měl bys“. Uvolněný typ 9 toto schéma nesdílí, pravděpodobně z důvodu podřízení se svým anti-normám uvolněnosti, bezstarostnosti, neusilování a nerušenosti. (Wagner J., 2008)

VI. Schéma související s přijetím realistických životních omezení

11. Oprávnění – člověk s tímto schématem se cítí být mimořádný a neobyčejný.

Trvá na tom, že bude říkat, dělat nebo že dostane vše, co chce hned teď, v daném okamžiku. Je lhostejný k tomu, co považují za rozumné druzí a co je to bude stát, i k tomu, co je reálně možné, nedbá na čas a trpělivost, jež dosažení dané věci vyžaduje. Má problém se sebedisciplínou, v dětství po něm pravděpodobně nechtěli, projevování sebekontroly a nemusel přijímat omezení kladená na ostatní děti. Následkem toho se v dospělosti velmi rozzlobí, když nedostane, co chce.

Se schématem oprávnění se identifikují typy **2, 3, 4 a 7**, zatímco typy **5 a 9** s ním korelují negativně. Typ 2 cítí oprávnění za to, co dělá pro druhé, typ 3 za vše, čeho dosáhl, typ 4 má nárok na zvláštní zacházení za to, že je neobyčejný a typ 7 má zkrátka právo se bavit. Typ 5 oprávnění necítí zřejmě proto, že svět vnímá jako deprimující a neočekává, že od něj něco dostane, a typ 9 vidí svět jako lhostejný a nečeká žádné zvláštní zacházení. (Wagner J., 2008)

Korelace mezi enneagramovými styly a maladaptivním schématy jsou sice nízké, ale významné a potvrzují konstruktovou validitu obou systémů (Wagner J., 2008). Jistým omezením výzkumu je nepříliš vysoký počet respondentů jednotlivých ennea-typů (autor uvádí pouze jejich celkový počet 125, tj. průměrně 13 osob/typ). Rozsáhlejší srovnání těchto konstruktů by jistě přineslo hlubší a obsírnější vhled do obou systémů.

5.2.2. Enneagramové typy a styly řešení problémů

Dalším okruhem zájmu výzkumníků v oblasti kognitivní psychologie jsou styly řešení problémů. Nathans a Van der Meer (2009) se ve své studii pokouší o vědeckou validizaci popisů ennea-typů pomocí KAI inventáře²⁰, měřícího kognitivní styl a založeného na Kirtonově adaptačně – inovativní teorii (Nathans & Van der Meer, 2009). Ta tvrdí, že každý člověk má preferovaný kognitivní styl, který ovlivňuje jeho způsob identifikace a řešení problémů, rozhodování a kreativitu. KAI umísťuje člověka podle dosaženého skóru na kontinuum mezi dvěma protilehlými konci, označovanými jako adaptivní a inovativní kognitivní styl (Kirton, 1976).

Jedinci s převažujícím *adaptivním stylem* preferují vylepšování již existujících metod a systémů. K tomu jim jako startovní bod postačují dané předpoklady, konvence, teorie a postupy systému, v němž se nacházejí. Omezení a hranice současných přístupů je nechávají v klidu, uznávají je a pracuje se jim v nich dobře. Mají rádi jasné a strukturované situace a dávají přednost jistotě práce v již zavedeném a fungujícím systému. Obvykle iniciují a podporují změny v rámci daného přístupu a tvořivost se snaží spojit s kontinuitou, efektivností a spolehlivostí. Oproti tomu osoby s dominantním *inovativním stylem* upřednostňují radikální změny. Nemusí si uvědomovat hranice současného přístupu, anebo prostě ignorují. Nevěnují příliš pozornosti omezením, která spočívají v děláním příliš mnoha změn v zavedených metodách, postupech a zvycích, a mohou tak do systému vnést mnoho zásadních změn. Inovátoři dávají přednost méně strukturovaným situacím, bývají netrpěliví a nesnášenliví vůči existujícím zábránám (Kirton, Bailey, & Glendinning, 1991).

Výzkumníci ve zmíněné studii vycházeli z popisů typů v literatuře. Formulovali hypotézy o korelaci ennea-typů s odpovídajícím schématem, resp. třemi faktory inventáře KAI: **SO** (styl, originalita) – preferovaný způsob zacházení s originálními představami a myšlenkami, **E** (efektivita – preciznost, spolehlivost, disciplinovanost) – preferovaná metoda řešení problému,

²⁰ Kirton Adaptation Innovation Inventory, má 32 položek, jejichž rozptyl vykazuje normální rozložení.

R (konformita) – obratnost zacházení se společenskými strukturami při řešení problémů, respekt k pravidlům a autoritám. Výzkum potvrdil korelaci mezi ennea-typy a kognitivními styly, jeho výsledky shrnuje Tabulka 7 (podpořené hypotézy jsou zvýrazněny tučně).

Tabulka 7 – Srovnání enneagramových typů s kognitivními styly

ENNEAGRAMOVÝ TYP	KOGNITIVNÍ STYL	PŮVODNÍ HYPOTÉZA
Typ 1 Perfekcionista	Adaptivní styl	Adaptivní styl
Typ 2 Dárce	Průměr	Bez hypotézy ²¹
Typ 3 Herec/vítěz	Inovativní styl	Adaptivní styl
Typ 4 Tragický romantik	Inovativní styl	Inovativní styl
Typ 5 Pozorovatel	Průměr	Průměr
Typ 6 Loajální skeptik	Různorodé styly	Průměr
Typ 7 Požitkář	Inovativní styl	Inovativní styl
Typ 8 Bojovník/šéf	Inovativní styl	Nízká konformita
Typ 9 Smiřovatel	Průměr	Adaptivní styl

Typ 1 tíhne k adaptivnímu stylu. Na škále originality vykazoval nejnižší průměrný skór, v efektivnosti nejvyšší skór mezi ostatními inovativními typy (3, 4, 7, 9), a byl nejvíce konformním typem. **Typ 2** se pohyboval v pásmu průměru, není výrazně adaptivní ani inovativní. **Typ 3** má sklon k inovativnímu stylu, ve vzorku se neobjevil žádný adaptor. Jedinci **typu 4** byli ve vzorku rovněž pouze inovativní. Jsou signifikantně méně konformní než typy 1, 2, 5 a 9. **Typ 5** tíhne k průměru, objevili se zde adaptoři, ale žádní inovátoři. **Typ 6** vykazoval největší variabilitu stylů. **Typ 7** je inovativní bez jediného adaptoru ve vzorku, a vykazuje vyšší originalitu než typy 2, 5, 9 a 1. Ani mezi zástupci **typu 8** se

²¹ Autoři v literatuře nenalezli popis stylu řešení problémů pro typ 2.

nenášli adaptoři, převládá mezi nimi inovativnost a jsou nejméně konformními typy. **Typ 9** má sklon k průměru, s výraznými adaptory i extrémními inovátory (Nathans & Van der Meer, 2009).

Kladem této studie je fakt, že dotazovaní již s enneagramem delší dobu pracovali a znali svůj typ, což však může být i jistým omezením z důvodu možnosti stylizace, především u typů s hlavním mentálním tématem „image“ (2, 3, 4). Přestože výzkum potvrzuje vztah mezi enneagramovou typologií a adaptivními/inovativními styly, jeho podstatným nedostatkem je nízký počet respondentů v jednotlivých kategoriích (např. pouze 8 zástupců typu 3, maximálně 20 typu 1 a 6). Nabízí se tak otázka, zda lze závěry vůbec generalizovat a přenést na širší populaci, nebo se týkají spíše dané skupiny respondentů. Pro podrobnější analýzu by bylo vhodné provést rozsáhlejší výzkum.

5.3. Neurobiologický pohled

Různé psychologické směry zastávají protichůdná stanoviska v otázce, zda je osobnost vrozená či získaná, a mezi enneagramovými odborníky je tomu podobně. Existují názory, že dítě se rodí jako „tabula rasa“ a ennea-typ se vyvíjí následkem raných zkušeností. Proti nim pak stojí neurobiologický konstrukt, dle něž jsou emoční a mentální návyky typu zakořeněny v primárním emočním systému člověka a ovlivňují tak jeho prožívání světa již od narození.

Killen (2009) předkládá vývojový model, podle něž typ enneagramu vzniká ze základních emocí savců. Struktura každého z devíti typů je vystavěna kolem konkrétního vzorce vrozené emoční regulace, jenž ovládá primární emoce strachu, zlosti a paniky. Náš mozek má již při narození danou emoční kapacitu a sklon k určitému temperamentu, který však musí být dále „vyladován“ životními zkušenostmi, až vznikne více či méně stabilní a funkční emoční systém (Killen, 2009).

Emoce jsou buď pozitivní, nebo negativní povahy. Pozitivní nás motivují, pohánějí směrem k určitému chování, negativní slouží jako signál, že je zde problém, jenž vyžaduje naši pozornost. Za primární negativní emoce u lidí

označuje autor strach, zlost a sociální úzkost. V živočišné říši je **strach** pravděpodobně jedním z evolučně nejstarších emočních systémů, slouží k rychlé orientaci v situaci hrozícího nebezpečí, mobilizaci smyslů, obranných fyziologických reakcí a chování (včetně útěku, boje a ztuhnutí). **Vztek** (zlost, zuřivost) živočicha posiluje a energetizuje agresivní, obranné nebo útočné chování k osvobození se (např. od predátora) nebo dosažení potřeb či přání (proti soupeři). Systémy vzteku a strachu spolu úzce souvisí, neboť jednou z funkcí vzteku je vzbudit v protivníkovi strach, a strach naopak zmenšuje dopady zuřivého chování ze strany hrozivých soupeřů. Systém **paniky** slouží především k zajištění ochranného a pečujícího spojení mezi mlád'aty/děťmi a pečovateli. Vytváří poplašné signály, jež dítě varují, že je samo a potřebuje péči a projevuje se zoufalým pláčem nemluvněte separovaného od rodičů. Systém je zodpovědný také za pocity pohodlí, když je péče poskytnuta. Mezi panikou a péčí je tedy reciproční vztah. (Panksepp, 1998) Systém péče je důležitou součástí rozvoje a udržování dalších sociálních vazeb v životě (Killen, 2009).

Mlád'ata pod ochranou rodičů rozvíjejí pomocí zkušenosti dovednost emoční regulace, neboli procesu, jak mozek zpracovává vyvstávající pocity. Emoce může být buď **prožita a vyjádřena** (sustain and manifest), **potlačena a skryta** (contain and conceal), nebo **přerámována** do jiné emoce **změnou pozornosti** (reframe and shift), postoje nebo pozice. To se děje nejen prostřednictvím vrozených emočních systémů, ale i vytvářením jejich spojení s neokortexem, kde se emoce uchovávají ve formě vzpomínek. Při každé nové zkušenosti pak mozek vyhledá podobnou předchozí zkušenost a aktivuje emoční systém spojený s touto vzpomínkou. Jakmile jsou nervové sítě jednou ustaveny, mohou začít fungovat jako defaultní, zaběhané dráhy – nová zkušenost mnohem pravděpodobněji proběhne již dříve aktivovanou drahou zkrátka proto, že dráha již existuje. Tyto sítě se s každou další aktivací posilují a automatizují (v neurobiologické terminologii jsou rezonantnější). (Siegel, 1999) (Killen, 2009) Hovoříme zde tedy o priming efektu, jenž představuje „rychlejší přístup ke specifickému podnětu, informaci nebo znalosti, je vyvolaný její nedávnou aktivací, která tak posílila propojení uzlů neuronové sítě.“ (Hartl & Hartlová, 2010, str. 119) **Naše rané životní zkušenosti jsou tedy velmi**

významné pro pozdější život, neboť ustanovují neuronové sítě. Ty pak určují zaměření pozornosti na hledání důkazů, jež sítě aktivují (Killen, 2009).

Odpověď našeho emočního systému na novou zkušenost tedy nemusí být zcela přiměřená dané situaci. To je styčným bodem neurobiologické perspektivy a konceptu enneagramu. Z pohledu svého ennea-typu máme tendenci v dané situaci vidět to, co hledáme, jsme řízeni „zvykem své mysli“. Killen (2009) ve svém výzkumu prověřuje hypotézu, že struktura typu je soustředěna kolem jednoho ze schémat emoční regulace vztahujícího se ke strachu, vzteku nebo panice. Tyto vzorce (schémata) se vynořují v raném dětství ve formě kognitivně – emočních struktur ležících v neuronových sítích zodpovědných za aktivaci a regulaci emocí (Killen, 2009). Níže přinášíme závěry, k nimž dospěl při srovnání tohoto modelu s konceptem enneagramu (Killen, 2009).

Strach a triáda hlavy: strach mobilizuje tělo při bezprostředním či potenciálně hrozícím nebezpečí. Vysílá signály typu: *„Dávej pozor! Nerozumíš tomu, co se tu děje! Můžeš být v nebezpečí! Připrav se na akci!“* Strach u člověka může být aktivován jak skutečným nebezpečím, tak na základě imaginárního prožitku, představy (na základě předchozí zkušenosti). Při aktivaci strachu dochází k zaměření pozornosti na obávaný objekt. Současně je zahájena regulace systému strachu nejadaptivnějším možným způsobem. Její výsledek se liší u jednotlivých typů triády hlavy: **Typ 6** má tendenci strach unést, prožít jej a dát najevo, jeho postoj je ze zásady bázlivý a pochybovačný, připravuje se předem na vše neočekávané, co může nastat. **Typ 5** projevy strachu potlačuje a skrývá, stahuje se do úkrytu, z něž pozoruje dění a snaží se situaci porozumět, odhalit její smysl (neboť je často výhodnější nedat strach najevo, například protivníkovi). **Typ 7** má tendenci strach přeformulovat, přerámovat a dát místo něj najevo pravý opak v projevech sebejistoty a optimismu, činí tak zaměřením pozornosti od strachu na jiné možnosti, ať již útěk nebo světlé stránky situace (Killen, 2009).

Proč se však konkrétní vzorec stane určující (defaultní) odpovědí na aktivovanou emoci strachu? Z biologického pohledu jsou pro to určující dvě věci: 1. systém strachu se musí v raném dětství stát klíčovým (významnějším než vztek a panika), 2. Jedna z kognitivně-emočních struktur (prožití a

vyjádření, potlačení a skrývání, přerámování a přesun pozornosti) musí rezonovat více než druhé dvě. Strach se může stát klíčovým pro jedince, kteří mají vrozenou tendenci temperamentu ke strachu, nebo prožijí situace nahánějící strach v rozhodujících, kritických obdobích, nejpravděpodobněji však kombinací obou faktorů. V každém případě dojde k ustanovení neuronové sítě strachu, která se s dalšími zkušenostmi stává stále více rezonantní. Podobné mechanismy se uplatňují při pozdějším vzniku kognitivně-emocionálních struktur neboli vzorců. Konkrétní vzorec se postupně stane odolnějším a rezonantnějším v důsledku toho, že pro zmírnění strachu fungoval lépe než ostatní, nebo byl používán častěji, případně byl odměňován a posilován okolím. Např. dítě typu 6 mohlo být rodiči chváleno za opatrnost, nebo prožívat vnitřní uspokojení v případech, že se důvod jeho projikovaného strachu ukázal opodstatněným (což nevyhnutelně někdy nastane). Osvědčený vzorec je tak používán častěji a stane se navyklou odpovědí na vyvstávající pocit strachu (Killen, 2009).

Vztek a triáda těla: jak bylo řečeno výše, systém vzteku zajišťuje svobodu pohybu, jak směrem k uspokojení potřeb a tužeb, tak při zdolávání překážek či uvíznutí v pasti. Vztek je aktivován vnějšími činiteli, např. rodiči, sourozenci nebo kamarády, ale také na základě propojení současné situace s některými aspekty minulé zkušenosti, vnímané jako omezující či ovládající. Vztek vysílá signály: *„Jdi za tím, co chceš a potřebuješ! Udělej to po svém! Buď velký a silný! Ty jsi tady ten mocný!“* Vztek proudí v těle dříve, než situaci vyhodnotí racionální mozek. Prvotní reakce vzteku se zaměřuje na dosažení potřeb, tužeb a moci a na ochranu fyzického těla. Také v enneagramové tělesné triádě najdeme tři rozdílné přístupy v regulaci emočního systému vzteku. **Typ 8** vztek a zlobu prožívá a vyjadřuje otevřeně („Jsem velký a dostanu, co chci“). **Typ 1** má sklon vztek potlačovat a skrývat („není správné a bezpečné se zlobit“). **Typ 9** vztek přerámuje, například přenesením pozornosti na druhé, jeho vlastní požadavky a potřeby jsou pak méně důležité a jeho zloba odezní (Killen, 2009). Roli v tom, že se vztek stane pro člověka klíčovým, hraje opět temperamentová predispozice spolu s kritickými body ve vývoji, kdy jedinec vnímá významné blízké osoby jako dominantní, despotické, omezující a nátlakové. Vlivem

odměny z okolí nebo častějším používáním se pak opět jeden ze základních regulačních přístupů posílí a ustálí jako navyklá reakce zacházení s hněvem. Např. dítěti typu 8 se osvědčilo vydobýt si dosažení svých přání vynaložením síly, zatímco typ 9 získal uspokojivou odměnu okolí za to, že je milým a hodným dítětem (Killen, 2009).

Panika a triáda srdce: přední funkcí systému paniky je zajistit udržení spojení s pečující osobou, jež je zásadní pro přežití dítěte. Systém se aktivuje při vnímaném přerušení spojení. Následný pláč je projevem separační úzkosti a má za účel zaktivovat systém péče rodičů, která utiší paniku a přinese oběma stranám pohodlí a útěchu. Signály, jež vysílá panika, jsou: *„Ztratil jsi spojení! Musíš být vidět a slyšet, protože potřebuješ pozornost a péči!“* Současně se aktivují regulační mechanismy k obnově emoční rovnováhy, které se v srdeční triádě enneagramu odrážejí následovně: **Typ 4** se zviditelní prožíváním a vyjadřováním paniky, pocity ztráty spojení dává otevřeně najevo, zatímco **typ 3** je potlačuje a skrývá. **Typ 2** vyjádření paniky přerámuje a přesune od nich pozornost např. na potřeby druhých, což mu přinese uklidnění a odeznění těchto pocitů (Killen, 2009).

Jako v předchozích případech se dítě jednak může narodit s predispozicí temperamentu vůči potřebě péče a pozornosti, nebo jsou jeho rodiče v kritických situacích vývoje nedostatečně všímaví k jeho úzkostnému pláči, či jinak necitelní. Pozornost se tak začne zaměřovat na množství péče a pozornosti, jež mu druzí věnují. Dítě vyzkouší různé způsoby upoutání pozornosti a ten, který bude nejfunkčnější nebo nejvíce oceňován, se stane nejrezonantnějším, v termínech enneagramu se změní v návyk (Killen, 2009).

Každý z ennea-typů může být dle Killena považován za zástupce základních sad dovedností potřebných pro úspěšné manévrování ve vnitřním světě emocí. Enneagram podle něj může poskytnout vhled do způsobů, jimiž jednotlivé části mozku vzájemně interagují. Rovněž může vědě sloužit jako uspokojivý model souvislostí a vzájemného působení jednotlivých emočních systémů, které jsou obvykle zkoumány odděleně (Killen, 2009).

Mnoho výzkumníků zastává názor, že temperament a osobnost mají biologický základ a jsou tedy vrozené, jak vyplývá ze studií jednovaječných

dvojčat (Robinson, Reznick, Kagan, & Corley, 1992). Segalová (Segal, 1999) dokumentuje stovky studií dvojčat zdůrazňujících rozdíly mezi nimi, které však mohou vznikat již vývojem v děloze (pozicí v děloze, rozdílným přísunem výživy aj). Děložní prostředí může mít dokonce více rozhodující vliv než svět, do kterého se novorozenec narodí (Farber, 1981). To potvrzuje i Piontelli (1992) ve studii o pozorování dvojčat od děložního vývoje do 4 let věku. Závěry dokazují, že nitroděložní prostředí bylo pro každé z dvojčat rozdílné, a rovněž rozdíly v temperamentu byly patrné již v raných stádiích vývoje. Zatímco některé plody vůbec nereagovaly na kopání a údery sourozence, jiné se stáhly nebo se naopak zdálo, že vyhledávají kontakt. Některá dvojčata se dokonce navzájem bila. Každá z dvojic měla již od raného stupně vývoje svůj specifický způsob vztahu, který trval po celé těhotenství a byl patrný i v postnatálním životě. Nezávislé, rozdílné chování dvojčat bylo možné pozorovat ultrazvukem již od 6. – 7. týdne těhotenství, tedy od chvíle prvních sensorických prožitků (Piontelli, 1992). Další studie osobnostních rysů identických dvojčat uvádí, že velká podobnost ve vzhledu nezpůsobuje podobnost jejich osobností, naopak čím těžší je rozeznat je fyzicky od sebe, tím méně se jejich osobnost shoduje. Dle autorů taková dvojčata sama usilují o to, aby se od sourozence odlišovala chováním ve snaze vybudovat si samostatnou identitu (Plomin, Willerman, & Loehlin, 1976).

Novější a současně první studie identických dvojčat v kontextu enneagramu došla k opačným závěrům: 19 z 20 párů dvojčat bylo stejného typu (Brooks, 1998). Nicméně určování typu zde probíhalo pouze metodou dotazníku s neověřenou reliabilitou a validitou, bez dalšího potvrzení typu, což výsledky poněkud zpochybňuje. Jiný publikovaný výzkum dvojčat z pohledu enneagramu byl proveden za použití ověřené metody The Essential Enneagram Test²² a rozhovorů s respondenty i rodinnými příslušníky. Navzdory očekávání se stejný ennea-typ vyskytnul pouze u 2 z 36 párů, kde se jednalo o typy 2 a 9. Oba tyto typy se zaměřují na působení potěšení ostatním, pozornost zaměřují na druhé, nikoliv na sebe, a zapomínají tak na své vlastní potřeby a priority. Podle autorů

²² Základní Enneagram, test k určení typu, D. Daniels, dostupné v českém překladu.

tak u těchto dvojic mohlo zaměření pozornosti směrem od sebe převážit nad obvyklou a automatickou touhou po individuaci. U 30 dvojic se objevily vzájemně propojené typy. Tato zjištění dle autorů odrážejí snahu identických dvojčat odlišovat se jedno od druhého, příčinu rozdílných osobností spatřují ve vlivech prostředí, nikoliv genetiky (Maxon & Daniels, 2008; Nathans & Van der meer, 2009; Rhodes, 2009b).

5.4. Psychologická diagnostika osobnosti

V odborné literatuře najdeme značné množství definic osobnosti, jen Allport (podle Hartl & Hartlová, 2010) jich vypracoval 50. Jedno ze stručnějších a výstižnějších vymezení zní: „...příznačné a charakteristické vzorce myšlení, emocí a chování, které definují individuální osobní styl interakce s fyzickým a sociálním prostředím.“ (Atkinson et al., 2003) Ještě stručněji lze říci, že osobnost tvoří bio-psycho-sociální jednotu, je tedy vymezena faktory *biologickými* (dědičná, genová, vrozená a konstituční výbava), *psychologickými* (vliv rodiny, výchovy, kulturních a dalších podmínek prostředí) a *sociálními* (proces socializace, vlastní aktivita jedince a interakce s dalšími lidmi/skupinami) (Mikšík, 2000).

Stejně tak existují četné koncepční přístupy ve zkoumání osobnosti, v závislosti na použitých srovnávacích kritériích, např.: vědomí – nevědomí, vliv dědičnosti – vliv prostředí, holistické – analytické, aktivita jedince – podněty z prostředí, účelové chování – mechanistické reagování aj. (Hall & Lindzey, 1997). Teorie osobnosti pak představují různá pojetí struktury, dynamiky a vývoje osobnosti dle kritérií, z nichž vycházejí. Mikšík (2007) považuje za klíčové koncepte osobnosti: psychoanalytické a hlubinné, behavioristické, dispoziční, fenomenologické a humanistické, kognitivní a celostní. Několika uvedenými teoriemi a jejich srovnáním s enneagramem jsme se již zabývali v předchozích kapitolách (Mikšík, 2007).

Enneagramové typologii je jejími kritiky vytýkán nedostatek empirických důkazů o existenci 9 typů. V této části se tedy chceme zaměřit na výzkumy korelace této typologie s existujícími psychologickými nástroji zkoumání

osobnosti, a její srovnání s několika dalšími typologiemi. První empirické studie enneagramu realizované v 80. letech minulého století se zaměřovaly na zjištění jeho vztahu k různým psychologickým teoriím osobnosti a jejich vzájemného propojení, dále pak vývoj nástrojů kurčování ennea-typu. Vůbec první výzkumný program Wagnera a Walkera (Wagner & Walker, 1983) porovnával výsledky 390 zástupců jednotlivých enneagramových typů v testu MBTI²³ a Millonově illinoiském dotazníku²⁴. Ten určuje osobnostní strukturu projevující se prostřednictvím 8 osobnostních stylů. Millonův popis tvoří dle Wagnera paralelu s pojetím vytváření fixací ega v typologii enneagramu. Výzkum zjistil významné rozdíly mezi jednotlivými typy enneagramu na stupnici Millona a Myers-Briggs. Závěry uvádí Tabulka 8. Ve studii byl rovněž použit Wagnerův enneagramový katalog osobností se 135 položkami pro určení ennea-typu, který respondenti vyplňovali před a po enneagramovém výcviku. Wagner zjistil, že enneagramový typ významně souvisí s výsledky katalogického testování, což naznačuje, že objektivní test dokáže předem určit typ s vyšší než náhodnou přesností (Wagner & Walker, 1983).

Tabulka 8 – Ennea-styly, Millonovy osobnostní struktury a Myers-Briggs preference

ENNEA TYP	MILLONOVA STUPNICE	MYERS-BRIGGS STUPNICE
Bod 1	Ukázněný	Hodnocení
Bod 2	Spolupracující, společenský	Extraverze, cítění
Bod 3	Sebejistý, ukázněný, společenský, asertivní	Extraverze, vnímání, hodnocení
Bod 4	Spolupracující, citlivý	Intuice, cítění, vnímání
Bod 5	Apatický, citlivý	Introverze, myšlení
Bod 6	Spolupracující, citlivý, apatický	Introverze
Bod 7	Společenský, sebejistý, asertivní	Extraverze, intuice
Bod 8	Sebejistý, společenský, asertivní	Extraverze, intuice, myšlení, vnímání
Bod 9	Apatický, citlivý, spolupracující	Intuice, vnímání

23 MBTI: Myers-Briggs Type Indicator vychází z Jungových psychologických funkcí osobnosti. Jung v popisu psychologických typů rozlišuje obecné typy zaměření (extraverze, introverze) a k nim přiřazenou orientační funkci (myšlení, cítění, intuice, čití).

24 The Millon Self-Report

Zdá se, že zmíněný výzkumu rozpoutal doslova „boom“ ve srovnávání enneagramu s testem MBTI. Byly provedeny desítky studií s různými závěry, a dokonce vznikla webová stránka s elektronickým časopisem *The Enneagram and the MBTI* zaměřujícím se pouze na toto téma²⁵. Tabulka 9 shrnuje výsledky několika výzkumů korelací ennea-typů s preferovanými Jungovými funkcemi, dle sumarizace Waltera (Walter, 1998), Fudjacka a Dinkelakerové (Fudjack & Dinkelaker, 1996).

Tabulka 9 – Srovnání enneagramu a MBTI

AUTOR	ENNEAGRAMOVÝ TYP								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Flautt	ENFJ ISTJ	ESFJ ENFJ	ESFJ ENTP	INFJ INFP	INTP INTJ	ISFJ ESFJ	ESFP ENFP	ESTJ ENTJ	INFP
Richards/Flautt/ Baron	ISTJ ISFJ ESTJ ENTJ INFJ	ESFJ ENFJ ESFP ENFP ISFP	ESTP ENTP ENTJ ESTJ	INFP INFJ	INTP ISTP INTJ ISTJ	ISFJ ESFJ	ESTP ESFP ENTP ENFP	ENTJ ESTJ ENTP	ISFP INFP
Riso	ESTJ ENTJ	ESFJ ENFJ	-	INFJ INTJ	ISTP INTP	ISFP INFP	ESTP ESFP	ENFP ENTP	ISTJ ISFJ
Fudjack/ Dinkelaker	J vše	ESFJ ENFJ	ESTP ENTP	INFJ INTJ	INTP ISTP	ISFJ ISTJ	ESFP ENFP	ENTJ ESTJ	ISFP INFP
Geldart	ESTJ ENTJ	ESFJ ENFJ	-	ENTP ENFP	ISTP INTP	ISFP INFP	ESTP ESFP	ISTJ ISFJ	INTJ INFJ
Gabbard	ESTJ ENTJ	ENTJ ENFJ	ESFJ ISFJ	INFJ INTJ	INFP INTP	ESFP ISFP	ESTP ENTP	ENFP ENTP	ESFP ESFJ

Jungovy psychické funkce: E/I extraverte/introverte, S/N smysly/intuice, T/F myšlení/cítění, J/P usuzování/vnímání. Znaménko „-“ = žádná signifikantní korelace. „J vše“ = všechna J

Výsledky uvedených empirických studií potvrzují existenci korelací mezi jednotlivými ennea-typy a MBTI profily. Nicméně z přehledu je patrné, že jednotlivé výzkumy nedošly k 100% shodným závěrům. To může být způsobeno jak výběrem vzorku, rozdílnými metodami pro určení ennea-typu, tak samotným nástrojem MBTI. Ten rozděluje jedince do 16 kategorií podle výsledků na čtyřech škálách. Tyto škály mají bimodální rozdělení, přičemž většina respondentů skóruje ve středovém rozpětí, pouze menšina vykazuje jasnou preferenci jednoho pólu. Mohou tak být snadno zařazeni do jiného typu

²⁵ Elektronický žurnál dostupný na: <http://tap3x.net/EMBTI/journal.html>

pouze na základě drobného vychýlení od středu. Ve studii realizované Národní akademií věd při opětovném zadání testu v rozmezí pěti týdnů se původní typ potvrdil u pouhých 47% respondentů (National Research Council, 1991).

Alternativním způsobem ověření platnosti ennea-typů, jenž není založen na kategoriální typizaci, je posouzení prototypických modelů rysů. Některé rysy mají tendenci sdružovat do shluků a utvářet tak určité vzory, modely. Skóry v testech tohoto druhu jako je např. Big 5, se pohybují v rozpětí nízký – střední – vysoký a umožňují tak mnohem více konfigurací. K jejich popisu pak lze využít přístup zaměřený na osobu, na rozdíl od kategoriálního přístupu, jenž člověka přiřadí k určitému typu, profily testovaných osob jsou více méně prototypické (Bartram & Brown, 2005). Následující studie se zaměřila na porovnání enneagramu právě s dotazníkem Big 5. Pro určení ennea-typu byl použit dotazník OPQ32²⁶. Výsledky, které potvrdily asociaci mezi ennea-typy a skóry v Big 5, shrnuje Tabulka 10. Zmíněný výzkum prokázal, že pomocí nástrojů založených na měření rysů lze předpovědět příslušnost k typu jak prototypickými (Big5), tak kategoriálními způsoby (MBTI). Test OPQ32 určil správný ennea-typ s více než 70% přesností (Bartram & Brown, 2005).

²⁶ 32-trait Occupational Personality Questionnaire

Tabulka 10 – Srovnání enneagramu s Big 5

SKÓR DOSAŽENÝ V BIG 5					
ENNEA-	Vysoký	Nadprůměr.	Průměrný	Podprůměr.	Nízký
Bod 1	S		P	E, O, ES	
Bod 2		E, P	O, ES, S		
Bod 3		E	O, ES, S, P		
Bod 4		O	E, S, P	ES	
Bod 5		O	S, ES		E, P
Bod 6			E, S, P	ES	O
Bod 7	E	ES, O	P	S	
Bod 8	E, ES	O, S		P	
Bod 9		P, ES		E, S	O

E = extraverte, ES = emoční stabilita, P = přívětivost, O = otevřenost, S = svědomitost. Vysoký/nízký = průměrná hodnota typu je 0,5 a víc směrodatné odchylky nad/pod celkovým průměrem; Nadprůměr./podprůměr. = průměr typu je 0,2 – 0,5 směrodatné odchylky nad/pod celkovým průměrem; Průměr = průměr typu je +/- do 0,2 směrodatné odchylky od průměru.

Významným oborem pro aplikaci typologií je *personalistika*, a to jak při výběru pracovníků ve smyslu predikce úspěšnosti v dané pozici, tak v jejich dalším rozvoji. Testové metody se zde zaměřují jak na posouzení vhodnosti uchazeče z hlediska osobnostních rysů a jejich vlivu na chování v pracovním prostředí, tak na motivační složku osobnosti a v neposlední řadě na rizikové stránky jeho charakteru, jež se mohou projevit v zátěžových situacích. Tyto aspekty měří Hoganovy testy HPI, MVPI a HDS²⁷. Dotlich a Cairo (2006) popisují 11 „nástrah“, resp. modelů chování ředitelů firem, které mohou vést k selhání a neúspěchu dotyčného manažera i celé společnosti. Vycházejí z Hoganových výzkumů nástrah různých způsobů vedení (Dotlich & Cairo, 2006). Dle Hogana (2006) schopnost vést vyplývá z charakterových vlastností jedince, spíše než z vnějších okolností. Za zásadní příčinu neúspěchu manažerů považuje neschopnost vybudovat a udržet tým, způsobenou jistými dysfunkčními předpoklady daného člověka, jeho chováním v mezilidských vztazích. Ty dělí do 11 kategorií. Každá z popisovaných vlastností má své kladné stránky. Problém

²⁷ HPI – Hoganův osobnostní dotazník, MVPI – Inventář motivů, hodnot, preferencí, HDS – Hoganův rozvojový test

nastává ve chvíli, kdy člověk překročí pomyslnou hranici směrem k negativnímu, rizikovému chování, a když si své chování neuvědomuje a popírá ho (Hogan, 2006). Podobně v enneagramu žijí „nezralé“ typy žijí v zajetí automatických vzorců chování, které jim v dětství pomohly přežít, v dospělosti se však staly pastí, z níž cesta ven vede přes integraci temných stránek typu. Uvedené kategorie se nevztahují pouze na manažery, nýbrž popisují tendence k dysfunkčním a rizikovým vzorcům chování nás všech, a jsou dobře změřitelné právě Hoganovým osobnostním testem HDS. Srovnání těchto kategorií se stinnou stránkou enneagramových stylů se zde přímo nabízí, zatím však takový výzkum nebyl nepublikován. Pro vytvoření představy uvádíme v Tabulce 11 stručný popis jednotlivých kategorií včetně rizikového chování dle Dottlicha a Caira (Dotlich & Cairo, 2006). Přidáváme k nim naše vlastní návrhy možných enneagramových typů, které by musel případný výzkum teprve prověřit.

Tabulka 11 – Rizikové stránky dle Hogana x Enneagram

NÁSTRAHA (Dotlich & Cairo)	DEFINICE* ŠKÁL (HDS)	POPIS RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	MOŽNÝ ENNEA- TYP
AROGANCE	Sebejistý Arogantní	Jednání ve stylu „rozděl a panuj“, popírání omylů a odlišných názorů, nadsazené mínění o vlastních schopnostech a hodnotě, pocit oprávnění a nároku na zvláštní výsady	8, 7, 3
TEATRÁLNOST	Živý teatrální	Podmanivý, dramatický, afektovaný, musí být středem pozornosti, zastiňuje ostatní a ignoruje jejich nápady, vzbuzuje nerealistická očekávání, neplní závazky, nízká cílevědomost	7, 4
NÁLADOVOST	Entuziastický výbušný	Snadno se nadchne pro nové věci a rychle zklame, působí nepředvídatelně, bouřlivé změny nálad a výbuchy vzteku, v extrému bipolární osobnost	4, 8, 7
PŘÍLIŠNÁ OPATRNOST	Opatrný úzkostný	Odkládá rozhodnutí, přehnaně analyzuje a snižuje tak úzkost ze selhání, vyhýbá se riziku, zaměřuje se na to, co se může pokazit, přehnaně se obává kritiky	6, 9
VROZENÁ NEDŮVĚRA	Ostražitý Podezřavý	Přehnaná podezřavost a nedůvěra bez racionálního základu, pochybuje o druhých, předpokládá jejich postranní úmysly, dělá problémy z maličkostí, vidí všude nevýhody	6
REZERVOVANOST	Rezervovaný odtažitý	Analytický, chladný, rezervovaný, izoluje se od lidí, důvěřuje jen úzkému okruhu, neprojevuje emoce, nezajímá se o druhé, neřeší spory	5
REBELANTSTVÍ	Charismatický manipulativní	Vyhledává vzrušení, podstupuje rizika, posouvá hranice, nerespektuje pravidla, jedná impulzivně bez zvažování důsledků, racionalizuje	7, 8

		své chyby, odvrací pozornost od omylů vtipkováním a zábavou, necitlivý, nadřazený	
VÝSTŘEDNOST	Nápaditý Výstřední	Nevšední, excentrické způsoby myšlení a jednání, potřeba odlišovat se, impulzivní, místo jednání chrlí nové nápady, jež nerealizuje, nerozlišuje priority, individualista, tvrdohlavý	4, 7
PASIVNÍ ODPOR	Svéhlavý Pasivně – agresivní	Dělá něco jiného, než říká, vyhýbá se konfliktu – nevyjádří nesouhlas a pak jedná po svém, nedodržuje závazky a sliby, stížnosti a kritiku nevyjadřuje otevřeně	9, 2
PERFEKCIONISMUS	Svědomitý puntičkářský	Příliš zaměřený na detail, perfekcionistický, na všem vidí mouchy, věnuje se více formě než obsahu, ztrácí čas snahou o dokonalé výstupy, potíže delegovat odpovědnost, zanedbává lidi	1
SNAHA ZALÍBIT SE	Loajální závislý	Snaží se být oblíbený, všem vyhovět, má odpor ke konfliktu, neprojeví opačný názor, je „bezpečnější“, pod tlakem mění názory, není schopen propustit nevykonné lidi, snaží se udržet harmonickou atmosféru - chybí energie	9, 2

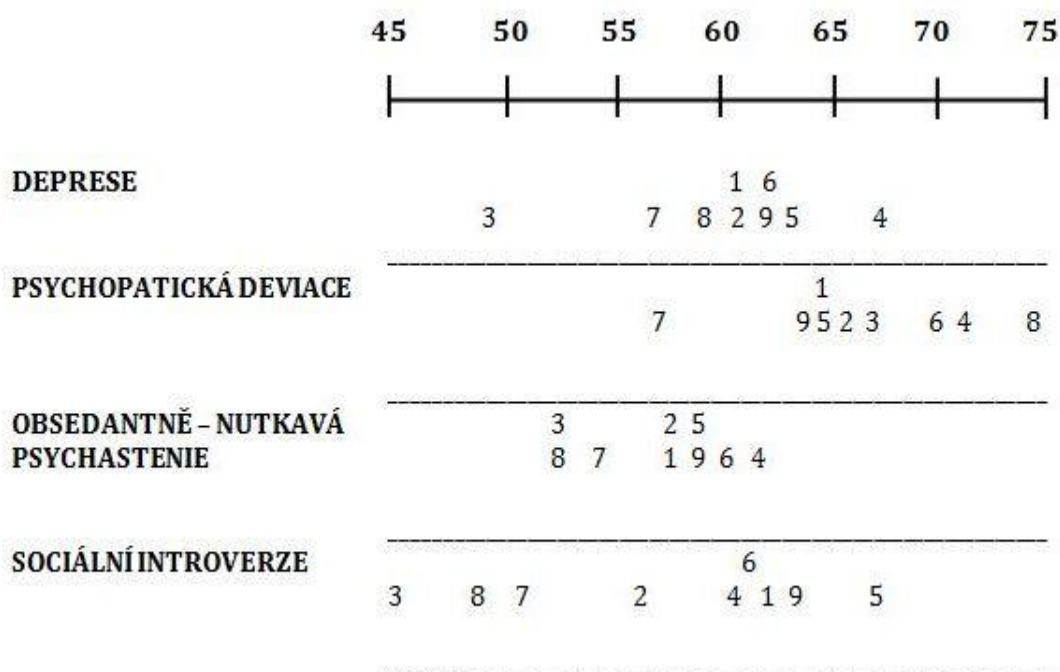
* Pozitivní aspekt vlastnosti – potenciální riziko

V oblasti personalistiky zmiňme již jen krátce výzkum vlivu ennea-typu na rozhodování v oblasti zaměstnání. Hebenstreit (2008) provedl on-line dotazování členů IEA (International Enneagram Association), kteří již znali svůj ennea-typ, k ověření hypotéz týkajících se jejich rozhodnutí zaměstnat se, setrvat nebo odejít z dané společnosti. Výsledky ukázaly, že některé faktory ovlivňující tato rozhodnutí nejsou zaměstnanci vnímány stejně a může to být způsobeno jejich enneagramovým stylem. Například typ 1 oceňuje signifikantně více než jiné typy mravní bezúhonnost a integritu nadřazeného (více než typ 4, 8) a jasné a spravedlivé užívání moci (více než 4); pracovní prostředí podporující spolupráci je významně důležitější pro typ 9 (než 4), dostatek placeného volna hraje velkou roli pro spokojenost typu 5 a 6 (oproti 3); důvěra ve vedení je významnější pro typ 6, 1 a 2 (ve srovnání s 4), vše na hladině významnosti $p < 0,05$. Nicméně zdaleka nebyly podpořeny všechny hypotézy, pro jejich ověření by bylo třeba realizovat výzkum na mnohem větším vzorku než 87 respondentů jako v této studii (Hebenstreit, 2008).

5.5. Psychopatologie

Analogie mezi osobnostními charakteristikami jednotlivých typů a MKN jsme již zmiňovali v kapitole 4. POPISY ENNEAGRAMOVÝCH TYPŮ. Tyto podobnosti byly zkoumány rovněž empiricky pomocí MMPI²⁸, rejstříku osobností a abnormálního až patologického chování. Významné rozdíly mezi jednotlivými typy enneagramu byly zjištěny na 4 z 10 klinických stupnic: deprese, psychopatické odchylky, psychastenie a společenská introverze. Průměrný počet dosažených bodů ukazuje Tabulka 12 (Palmer, 2000).

Tabulka 12 - Průměrné skóry jednotlivých enneagramových skupin v testu MMPI

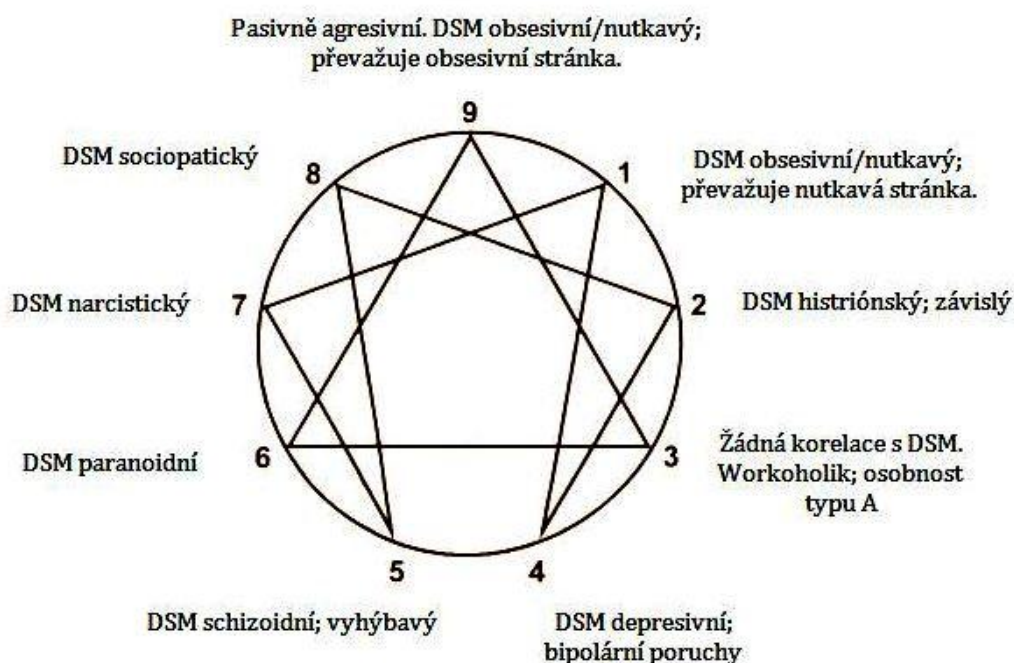

Palmerová (Palmer, 2000) také provedla srovnání jednotlivých typů s DSM III na základě Naranjova popisu obranných mechanismů a panelových rozhovorů se zástupci jednotlivých typů realizovaných v průběhu několika let. Patologické stavy popsané v DSM znamenají podle ní z hlediska cvičení pozornosti neschopnost jedince zůstat stranou, v roli pozorovatele. Takový

²⁸ Minnesota Multiphasic Personality Inventory

člověk považuje své rysy za to, „co je“ místo za to, „co dělá“. Pozornost je zcela věnována myšlenkám a pocitům typickým pro jeho typ, již není schopen přijmout jiný úhel pohledu (Palmer, 2000). Patologické stavy, které znázorňuje Obrázek 7, jsou extrémní formou jednotlivých typů. Neznamená to tedy, že např. všichni lidé typu 5 jsou schizoidní, ale že k tomu mají větší sklon než ostatní typy.

Obrázek 7 – Enneagram patologických stavů

6. ÚSKALÍ TYPOLOGIE DLE ENNEAGRAMU

Snahu o vysledování podobností mezi lidmi můžeme pozorovat již v dávné historii. Za první ucelenější typologii lze považovat Galenův koncept 4 temperamentů, později rozpracovaný Hippokratem (Nakonečný, 2003). S rozvojem psychologie jako vědního oboru se v minulém století stalo vytváření množství různých typologií populárním. S tím však vyvstaly také pochybnosti o jejich přínosu. Allport (podle Nakonečný, 2003) soudí, že typologie sdělují pouze to, že se lidé v určitých stránkách podobají druhým, přičemž takových stránek existuje tolik, že jedinec může být přiřazen ke stovce možných typů. Poukazuje na tendenci dělit lidi na trsy znaků, jež spolu ani nemusejí souviset, a nelze takto popsat celé individuum, člověk tím ztrácí svou jedinečnost. Významným úskalím typologizování obecně je tedy jeho **redukcionismus**, žádná z typologií nevystihne jedince v celé jeho podstatě a rozmanitosti. Vždy existuje něco, v čem si je s druhými podobný a v čem se naopak významně odlišuje. „Enneagram je model. Hodnota a efektivnost modelu je v tom, jak přesně porovnává to, co popisuje a umožňuje uživatelům aplikovat teoretickou znalost. Ale stále je to jen model, popis, způsob jak o něčem mluvit“ (Condon, 2010). Enneagramová typologie však není pouhým rigidním deskriptivním modelem, nýbrž v sobě obsahuje dynamiku vzájemně propojených typů, popisuje prožívání a chování jednotlivých charakterových struktur v různých situacích (tlak a stres, období klidu, vyčerpání) a také ukazuje směr jejich vývoje (Palmer, 2000).

Nesporným rizikem nejen enneagramové, ale všech typologií, je **nálepkování, škatulkování** osob podle typů. Vybíral při své kritice systému říká: „Enneagramy k nám vpadly hned v několika příručkách. Ve většině z nich je člověk označován jediným slovem, buď jako ‚devítka‘, ‚trojka‘, nebo jako perfekcionista, dobrák, požitkář atd. Systém, který se o lidech vyjadřuje jednoslovnými nálepkami, je třeba z hlediska seriózního poznávání lidí odmítnout“ (Vybíral, 2005). Je pravdou, že enneagram byl v posledních letech velmi zpopularizován a prosté nastudování popisů jednotlivých typů může

v lidech vyvolat dojem, že zařadit ostatní do typu je snadné. To může svádět k unáhleným soudům a nesprávnému užívání systému. Ostatně jako každý jiný nástroj v rukou neprofesionála. Autoři odborné enneagramové literatury, certifikovaní lektoři a všichni, kdo do systému pronikli hlouběji, proti takovému nálepkování varují. Palmerová (Palmer, 2000) upozorňuje na tendenci škatulkovat lidi a redukovat informace na pevně stanovené kategorie za účelem lepší orientace a predikce chování druhých. Jedním z přínosů typologií sice je přehlednost za cenu určitého zjednodušení, ale pokud by měl enneagram sloužit pouze k roztrídění lidí do kategorií a jejich označování čísly, jak se to může někomu bez jeho hlubší znalosti jevit, byl by značně redukcionistický a v podstatě zbytečný pro praktické využití.

Enneagram však nabízí mnohem více než to, pokud se dostaneme pod povrch mnohdy zpopularizovaného a líbivého popisu typů. Je nástrojem k porozumění vlastnímu prožívání, návykům, automatickému zaměření pozornosti a obranným mechanismům, umožňuje pochopit druhé s jejich vnímáním světa a v neposlední řadě přináší systematický návod, jak pracovat na rozšíření našeho omezeného úhlu pohledu a dospět tak ke svobodnějšímu chování (v ennea terminologii „uvolnění z typu“). Enneagram tak nikoho do škatulky nestrká, nýbrž nám prezentuje škatulku, v níž se už nacházíme (Riso & Hudson, 1999) (Palmer, 2000). Při jeho užívání bychom se rozhodně měli zdržet rychlých závěrů a povrchního hodnocení pouze na základě pozorovatelného chování, a své hypotézy si důkladně ověřovat. Za chování se může skrývat množství různých motivů, jež nemusí být vnějšimu pozorovateli zřejmé. Úlohou psychologa (resp. odborníka na enneagram) by mělo být spíše navedení jedince k rozpoznání svého typu introspekci a případné poskytnutí konzultace, než vystupování v roli experta na vnitřní život druhých, jak se to někdy stává těm, kteří zůstanou u povrchní líbivé typologie a neproniknou dostatečně do hloubky.

Dalším sporným bodem je *nejasný původ* systému a jeho spojení s tajnými esoterickými naukami, proti nimž se většina psychologických směrů ve snaze řadit se mezi přísně vědecké disciplíny vymezuje. Nicméně přibývá teoretických studií i empirických výzkumů zasazujících enneagram do

existujících psychologických konceptů (některé jsme si v této práci představili), a z nichž mnohé již prokázaly styčné plochy. Rovněž již existují validizované nástroje k určení ennea-typu. Nevýhodou je však **nestejnorodá terminologie** užívaná při popisu charakterových struktur i osobnostní dynamiky jednotlivých typů. Přes značnou Naranjovu zásluhu zde zatím neexistuje jednotné psychologické názvosloví.

Učení enneagramu se dostalo kritiky také z Vatikánu, když proniklo do římsko-katolických institucí. Roku 2000 vydala americká Committee on Doctrine zprávu o původu enneagramu, aby tak usnadnila biskupům rozhodování o jeho používání v diecézích. Toto hlášení se zaměřovalo na společné prvky enneagramu s tradičními křesťanskými doktrínami, pro něž podle komise neexistovaly vědecké důkazy a požadovala proto pečlivější prozkoumání těchto spojitostí. Vatikánská papežská kulturní rada vydala pak roku 2003 varování, že použití enneagramu jako nástroje spirituálního růstu přináší nejednoznačnost do křesťanského učení i života křesťana (U.S. Bishops' Secretariat for Doctrine and Pastoral Practices, 2000). Každá víra v absolutní principy (ať teologické či ideologické) ponechává jen málo prostoru pro nejednoznačnost. Chápeme-li jakoukoliv ideologii v jejích absolutních termínech a držíme se jí jako jediné správné, činíme tak s nadějí na nalezení jistoty, podpory pro naše vidění světa. V obraně svého ega pak odmítáme odlišné verze reality, identifikujeme se s naším pohledem (vírou), a své psychologické „stíny“ promítáme ven. Slepou vírou se tak vyhýbáme mnohoznačností a lpíme na totálních pravdách našich způsobů. Je třeba se mít na pozoru i s přijetím enneagramu jako své jediné víry, a jeho užíváním k podpoře zafixovaného, neměnného a rigidního vidění světa (Condon, 2010).

7. VYUŽITÍ ENNEAGRAMU V RŮZNÝCH OBLASTECH DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

System nachází uplatnění v mnoha praktických oblastech nejen v oboru psychologie. Přiblížíme si zde ty, jež jsou v literatuře zmiňovány nejvíce.

7.1. Personalistika a rozvoj pracovníků

Této oblasti jsme se dotkli již v kapitole 5.4 Psychologická diagnostika osobnosti: posouzení silných a rizikových stránek uchazeče, jeho motivace, zapadnutí do dané firemní kultury, a rovněž vzhled do faktorů, které ovlivňují pracovníkovu rozhodnutí začít pracovat pro danou organizaci, zůstat v ní nebo odejít. Pochopení enneagramu může být přínosné také v rozhodování o volbě kariéry. Neměl by však být používán k prostému zařazení člověka na určitou pozici jen na základě typu, to by bylo příliš redukcionistické (např. „Ty jsi Sedmička, měl bys být prodejce“, nebo „Ty jsi Čtyřka a tak v prodeji rozhodně být nemůžeš“). Stejně tak přijetí do pracovního poměru nebo naopak odmítnutí by nemělo být založeno na příslušnosti k typu, ale vždy se musí brát v úvahu další aspekty (Sikora, 2010). Konec konců typ člověka v enneagramu ovlivňují jeho křídla, podtypy i stupeň zralosti, rozhodně tedy ani v rámci typu nenajdeme dva stejné jedince. V enneagramové literatuře přibývá knih i studií zaměřených na praktickou aplikaci systému na poli psychologie práce a personalistiky. Např. kniha *The Career Within You* (Wagele & Stabb, 2010) je užitečným nástrojem při zvažování pracovního uplatnění. Přináší jasné popisy ennea-typů s důrazem na jejich silné a slabé stránky v pracovní sféře, bez zaměření na patologii. Je doplněna nástrojem „Wagele-Stabb Career Finder“, navrhujícím 150 možných povolání pro jednotlivé klady daného typu. V knize i na webových stránkách autorek²⁹ je možné vyplnit si kvíz k určení kariérového typu, dotazník silných stránek a soubor úloh k nalezení nejvhodnějšího pracovního uplatnění pro jednotlivé typy (Wagele & Stabb, 2010). System

²⁹ <http://www.careerwithinyou.com/>

enneagramu zde může být cenným pomocníkem, neměl by se však stát jediným nástrojem posuzování a už vůbec ne povrchním „škatulkováním“ lidí na základě vlastní zkušenosti personalisty s daným ennea-typem.

Mnoho společností (včetně některých českých firem) využívá enneagramu také při koučování a rozvoji svých zaměstnanců a manažerů. Školení a koučování přináší díky pochopení vlastních motivací i rozdílů mezi lidmi zlepšení interpersonálních i manažerských dovedností, zdokonalení týmové spolupráce, lepší sebeřízení (time management a efektivitu práce) i vedení druhých. Porozumění osobnostním typům nám dává schopnost mluvit jazykem druhých, jenž se může od našeho velmi lišit. Umožňuje skutečnou komunikaci, dokážeme pak kromě běžných pracovních záležitostí také lépe zvládat konflikty, neefektivní pracovní návyky a různé styly řízení. Enneagram usnadňuje interakce v pracovním prostředí tím, že dává lidem společný slovník a souřadný systém (Riso & Hudson).

7.2.Psychoterapie, poradenství a osobnostní rozvoj

Ve světě není terapeutická práce s enneagramem již ničím výjimečným. IEA³⁰ pořádá dokonce konference pro psychoterapeuty, kteří jej ve své praxi využívají. Dle Barlettové (Barlett, 2003) enneagram není terapeutickým modelem, ale lze jej aplikovat na jakýkoliv psychoterapeutický přístup. Ve svém díle popisuje, jak systém pomáhá terapeutovi ve všech fázích procesu: při navazování vztahu s klientem v přesnějším pochopení jeho vidění světa a rychlejším vybudování důvěry, dále v posílení diagnostické přesnosti pro rozpoznání různých motivací, copingových strategií, vztahových vzorců a obranných mechanismů, později při volbě vhodného terapeutického plánu, načasování a sledu intervencí. Enneagram může terapeutovi poskytnout „cestovní mapu“, jak se klientovi lépe přiblížit a zjistit, zda je připraven na jeho vhledy, a tím může usnadnit přechod z čistě podporující role terapeuta k povzbuzování klienta, aby převzal odpovědnost. Dle některých klientů jim

³⁰ International Enneagram Association

proniknutí do enneagramu pomohlo prohlédnout vlastní chování, dostat se ke vzorcům ležícím pod ním a mít soucit se svými obranami, docenit je. Rovněž si uvědomují, že se svými těžkostmi nejsou sami, a že existují spolehlivé cesty, jak trápení, které si svými obranami způsobují, účinně transformovat. Jsou vedeni k pozorování svých vzorců chování a obran (neboť situaci nelze současně prožívat i pozorovat), což zvyšuje jejich objektivitu. V knize najdeme vylíčení klientů různých ennea-typů s terapií užívající tohoto systému, pozorování ohledně toho, co je do terapie přivádí, co jim v terapii pomáhá a co ne, i typické vzorce přenosu a protipřenosu. Zabývá se také sny v terapii, častými tématy z dětství a obrannými mechanismy charakteristickými pro jednotlivé typy. Přestože každý klient má jiné potřeby, enneagram nabízí všeobecný směr léčby, který je ovlivněný parametry daného typu. Lze jej propojit s rozdílnými psychoterapeutickými přístupy tak, aby byly pro klienta nejúčinnější (Barlett, 2003). Petr (2011), v současnosti pravděpodobně v Čechách jediný, kdo v psychoterapii s enneagramem pracuje, soudí, že „v terapii a poradenství může enneagram sloužit jako mapa, díky níž lze přesně a relativně rychle najít „jádro pudla“ nebo „zakopaného psa“, a to jak v individuální péči, tak zejména v práci s párem“.

7.3. Další oblasti využití

V medicíně a klinické psychologii může systém dobře posloužit lékařům a psychologům, resp. zdravotnickému personálu při volbě vhodného přístupu k pacientům např. při zjišťování nebo sdělování diagnózy i vlastním procesu léčby. Dle výzkumu Whillansové (Whillans, 2009) existují významné rozdíly mezi lidmi různých ennea-typů v projevování bolesti, strategiích jejího zvládnání i cílech léčby. Stejně tak se liší reakce lékařů na tyto pacienty. Znalost enneagramu může lékaři (psychologovi) napomoci jednak lépe porozumět jednotlivým pacientům a očekáváním, která od léčby mají a jednak uvědomit si vlastní předpojatost, zkreslené vidění skutečnosti vlivem svého typu.

Ve vzdělávání a výchově může enneagram napomoci učitelům jak k vlastnímu rozvoji, tak při tvorbě didaktických metod a praktické práci se studenty.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

8. VÝCHODISKA VÝZKUMU

Teoretická část této studie pojednává o osobnostní typologii dle enneagramu jako alternativní metodě, která si zatím stále hledá své místo mezi ověřenými psychologickými konstrukty. Jednou z cest prověření tohoto teoretického konceptu je jeho konstruktová validizace pomocí nástrojů ke zjištění typu. Někteří výzkumníci vycházejí ve svých studiích z popisu enneagramových typů v literatuře, další užívají metodu diagnostického rozhovoru pro určení typu, jiní se snaží o validizaci konstruktu pomocí ověřených osobnostních dotazníků jako BIG5, MBTI nebo OPQ (Bartram & Brown, 2005; Riso & Hudson; Wagner & Walker, 1983, Fudjack & Dinkelaker, 1996; a další).

V posledních letech bylo vyvinuto několik dotazníkových metod pro posouzení typu. Část z nich byla vytvořena k identifikaci typu pouze pro potřeby daného výzkumu, např. WEPSS (Wagner J., 2008), Brooksův dotazník (Brooks, 1998) nebo Enneagram Dimensions (Rhodes, 2010b), bez zkoumání jejich psychometrických charakteristik. K reliabilním a validním publikovaným testům se řadí test **RHETI: Riso Hudson Enneagram Indicator**, validizovaný roku 2001 (Riso & Hudson, 2003) Je to 144 položkový dotazník s nucenou volbou, jeho reliabilita (vnitřní konzistence) se pohybuje mezi 0,56 – 0,80. V současnosti je jediným validizovaným enneagramovým dotazníkem. Dalším psychometricky ověřeným nástrojem je **Danielsův Základní test enneagramu** (The Essential Enneagram Test), publikovaný v roce 2000. Obsahuje devět cca desetiřádkových popisů každého typu zahrnujících obecný životní názor daného typu, styl rozdělení pozornosti, hlavní myšlenkové pochody a emoční filtry, zaměřenost a kladné aspekty typu. Z nich si má jedinec vybrat 3 odstavce, které jej nejlépe vystihují. Celková reliabilita (Kappa) tohoto testu je 0,589 ($p < 0,0001$) (Daniels, 2000). Obou testových metod je využíváno dalšími výzkumníky ve studiích zaměřených na souvislost enneagramového typu s dalšími vlastnostmi. V České republice v současnosti psychometricky ověřená dotazníková metoda k určení ennea-typu chybí, používá se pouze přeložená verze testu RHETI (Riso

& Hudson, 2003) a Danielsův test (Daniels, 2000). Naším záměrem je takový nástroj vytvořit.

Konstrukt osobnostních typů v enneagramu není založen na měření jednotlivých rysů nebo vlastností, ale jejich kombinací neboli shluků. Každý z devíti typů je souhrnem nejen charakteristických vlastností jedince daného typu, ale také jeho dominantních myšlenkových a emočních zaměření, životních názorů, způsobů zaměření pozornosti a percepce okolního světa. Z toho důvodu jsme se při sestavování nástroje pro diagnostiku ennea-typu nezaměřovali na postihnutí jednotlivých vlastností, neboť ty se mohou vyskytovat u více typů, ale na zachycení celkového obrazu charakteristického pro reprezentanta daného typu. Popis devíti dimenzí uvádíme v kapitole 10.1.1 Popisy dimenzí.

9. VÝZKUMNÝ CÍL

Cílem tohoto výzkumu je vytvoření metody k určení enneagramového typu osobnosti, prověření jejích psychometrických charakteristik a empirické validity. Vytvořený test by měl být účinným a objektivním nástrojem pro spolehlivou identifikaci typu, což prověříme několika způsoby. Současně ověřujeme validitu konstruktivní osobnostních typů dle enneagramu. Výzkum si klade následující cíle:

Cíl 1: Ověřit základní psychometrické charakteristiky testu a prověřit, zda je reliabilním nástrojem pro určení ennea-typu.

Cíl 2: Provéřit koncept existence devíti osobnostních typů.

Cíl 3: Provéřit koncept dynamiky propojených typů (existence vztahů mezi nimi).

Cíl 4: Empiricky prověřit kriteriální validitu testu.

Konkrétní výzkumné otázky nebo hypotézy uvádíme pro lepší přehlednost u jednotlivých použitých metod v kapitole 11 VALIDIZACE TESTU.

10. METODOLOGIE

10.1. Konstrukce testu

Náš test jako nástroj k určení enneagramového typu byl vyvinut jako sebesposuzovací dotazník s uzavřenými položkami. Při jeho sestavování jsme vycházeli z psychometricky ověřených testů RHETI (Riso & Hudson, 2003), Základní test enneagramu (Daniels, 2000) a z dostupné enneagramové literatury (Palmer, 2000; Daniels, 2000; Gündel, 2001). Dotazník obsahuje 15 položek pro každou dimenzi, tj. celkem 135.

10.1.1. Popisy dimenzí

Výstupem dotazníku jsou výsledné skóry v jednotlivých devíti faktorech (typech), dle následujících měřených charakteristik:

Typ 1 – Perfekcionista: perfekcionismus, snaha o dokonalost, zaměření na hledání a nápravu chyb u sebe i druhých, vylepšování stávajícího, kritičnost a sebekritičnost, vysoká sebedisciplína, zaměření na detail, upřednostňování povinností před potěšením, silné morální zásady.

Typ 2 – Dárce: starostlivost, nápomocnost, naplňování potřeb druhých a nevyjadřování a zanedbávání svých vlastních, snaha rozumět a pomáhat druhým spolu s očekáváním ocenění, uspokojení z potřebnosti a závislosti ostatních, přizpůsobování se druhým k získání oblíbenosti.

Typ 3 – Herec/Vítěz: zaměření na činnost, aktivitu, efektivitu a úspěch, potřeba uznání i posuzování druhých za vykonanou práci a úspěchy, soutěživost a porovnávání se s výkony druhých, nezabývání se pocity, důraz na splnění úkolu, soustředění na práci a výkon spíše než na vztahy, schopnost přizpůsobení se jakékoliv skupině či tématu, o němž nic neví.

Typ 4 – Tragický romantik: melancholie, dramatičnost, důraz na hluboké a silné emoce, smysl pro krásu a umění, pocit výjimečnosti a odlišnosti, potřeba vyčnívat z davu, vyhýbání se všednosti, sklon k sentimentalitě a depresi, potřeba zabývat se a projevovat pocity, časté výkyvy nálad, pocity nepochopení a nedocnění druhými.

Typ 5 - Pozorovatel: zdrženlivost, odstup, rezervovanost, přemýšlivost, preference pozorování před aktivní účastí, analytické myšlení, vyhýbání se projevům emocí u sebe i druhých nebo odkládání pocitů na později, velká potřeba samoty a soukromí před společností.

Typ 6 - Loajální skeptik: opatrnost, váhavost, pochybování o sobě, druhých i světě, ostražitost, nedůvěra, zaměření na hledání skrytých úmyslů druhých, silná potřeba bezpečí a jistoty, skeptičnost, zaměření na rizika a negativní stránku věci, vytváření nejhorších možných scénářů a příprava na ně, častý pocit strachu a ohrožení, potíže s rozhodováním.

Typ 7 - Požitkář: mnohostrannost, spontánnost a společenskost, zaměření na potěšení a zábavu, zajímavé a fascinující věci a přeskokování mezi nimi ve snaze vyhnout se nudě a bolesti, potřeba nových podnětů, vzrušení a dobrodružství, rozjíždění nových věcí a nedokončování starých, zaměření na pozitivní stránky, přehlížení negativ a rizik.

Typ 8 - Bojovník/Šéf: bojovnost, impulzivnost – špatné ovládnutí emocí, otevřené vyjadřování hněvu až agresivita, prosazování vlastního názoru i za cenu konfliktu, vyvolávání konfliktů jako způsob zjištění pravdy, silná potřeba moci a kontroly, impulzivní rozhodování bez zvažování důsledků, přímé až nediplomatické vyjadřování.

Typ 9 - Smiřovatel: přizpůsobivost, tolerance, diplomacie, snaha vytvářet harmonii, váhavost, potíže rozhodnout se a vytvořit si vlastní názor – tendence vidět věc z mnoha pohledů, nedisciplinovanost – odkládání a nedokončování věcí, zaměření pozornosti na nepodstatné, vyhýbání se konfliktu – souhlas a přizpůsobení se, problém odmítnout, lenost.

10.1.2. Konstrukce položek testu

Při formulaci položek jsme dbali na jejich stručnost, jasnost a srozumitelnost, cíleně jsme však u některých z nich porušili jednu z obvyklých zásad konstrukce dotazníku. Položky by běžně neměly obsahovat dvě rozdílná tvrzení. V našem případě však bylo záměrem odhalit právě společný výskyt několika jevů (např. rysů), který je charakteristický pro daný typ, zatímco

odpovědi svědčící o výskytu pouze jednoho z nich by nepřinesly požadovanou informaci o typu. Např. otázka pro typ 1 – Perfekcionista: *Snažím se neustále zlepšovat sebe sama a jsem zklamáný/á, když se mí blízcí nesnaží o totéž.* Snahu o zlepšování sebe sama můžeme najít u více typů (např. typ 5 ve smyslu vědomostí, typ 7 v tom, co mu připadá zajímavé, typ 3 motivován potřebou úspěchu), avšak pro typ 1 je příznačné, že ho rozčilují chyby a nedokonalosti na sobě i okolí a má snahu je napravit (u typu 5, 7 a 3 by nízká snaha druhých o zlepšení rozčilení nevyvolala). Skutečnost, že výroky obsahují více tvrzení, jsme zohlednili v instrukcích dotazníku.

Použitý validizační nástroj – test Základního enneagramu dle Danielse – je založen rovněž na sebesouzení. Získaná data byla podrobena kvantitativní statistické analýze. Další metodou pro ověření validizace bylo posouzení typu diagnostickým rozhovorem. Ten byl veden pomocí strukturovaných otázek vytvořených Helen Palmerovou pro výcvik lektorů v programu EPTP a doplňujících dotazů. Pomocnou metodou bylo pozorování chování respondentů, sledování užívání častých slov apod. Vyhodnocovali jsme shodu výpovědí i projevů respondentů s deskripcemi typů v enneagramové literatuře. Konkrétní použité metody pro lepší orientaci čtenáře popíšeme blíže v kapitole 10.5. Analýza dat.

10.2. Sběr dat

Sběr dat probíhal od ledna do března 2012. Vzhledem k tomu, že nebyla stanovena žádná omezující kritéria pro složení vzorku, zvolili jsme pro sběr dat metodu výběru na základě dobrovolnosti a sněhové koule. Náš dotazník (viz příloha) i Danielsův test užitý jako validizační kritérium byly dostupné online na www.vyplnto.cz a výzva k vyplnění byla zveřejněna na několika dalších serverech. Další respondenty jsme žádali o účast e-mailem s prosbou o šíření odkazu na výzkum dále:

Milí přátelé, kolegové, známí i neznámí, předně se vám omlouvám za nevyžádaný mail. V rámci své diplomové práce jsem vytvořila osobnostní test k určení typu enneagramu a prosím vás o jeho vyplnění zde: <http://enneagram-osobnostni-typolog.vyplnto.cz/>. Druhá část: <http://enneagram-typologie-ii.vyplnto.cz> (pro spolehlivější určení typu je lepší vyplnit obě).

Jedná se o typologii Enneagramu, která je spojením duchovních tradic s psychologií a může vám poskytnout ucelený obraz o vaší osobnosti a pochopení zažitých způsobů chování a uvažování. Pokud test poctivě vyplníte a budete mít zájem o výsledky, zašlu vám je.

Pozor, doba pro vyplnění testu je omezená, proto se na to vrhněte co nejdřív. Pokud víte o někom, kdo by se o sobě rád něco dozvěděl (ideálně lidi do 25 let, ale není vůbec podmínkou), směle mu odkaz přepošlete :-).

Přeji krásné zimní dny a děkuji za vaši účast!

Jana Kílianová

FFUK, psychologie, 6. ročník

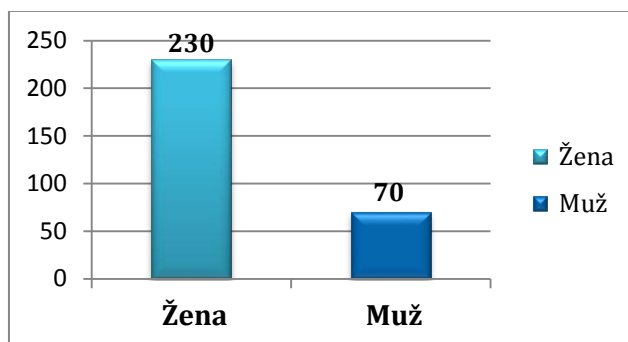
Další metodou k získání dat pro validizaci testu byl polostrukturovaný rozhovor k určení enneagramového typu. Skládá se z cca 13 dotazů pro každý enneagramový typ zaměřených na jeho charakteristická témata, obvyklé chování, prožívání, zájmy, priority apod. Rozhovor byl proveden s deseti osobami, které samy projevily zájem o určení svého typu, a to před vlastní administrací dotazníku. Délka trvání se pohybovala mezi 1,5 – 2hod a skládal se z 3 částí: úvodu, vlastního dotazování a závěru. V první části byli respondenti seznámeni s účelem a obsahem výzkumu. Byli informováni o anonymitě a mlčenlivosti vztahující se k tomu, co sdělí, nezveřejňování jejich jmen a osobních údajů v zápisech, o způsobu záznamu a zpracování dat a o délce trvání rozhovoru. Také dostali prostor pro dotazy. Následovala hlavní část, dotazování, trvající cca 1,5 – 2 hodiny, během níž byl pořizován písemný záznam obsahu rozhovoru. V závěru byl opět prostor na případné otázky respondentů, a byl jim znovu sdělen další postup. Všem účastníkům výzkumu byla nabídnuta možnost získání výsledků o svém enneagramovém typu.

V průběhu rozhovoru byly pozorovány a zaznamenávány rovněž viditelné prvky chování a reakcí, pouze však jako diagnostická pomůcka k obsahu sdělených informací, nikoliv na základě kategorizace. Metodu pozorování nelze tedy v našem výzkumu považovat za stěžejní a použitou přísně metodologicky, je zde spíše metodou doplňkovou.

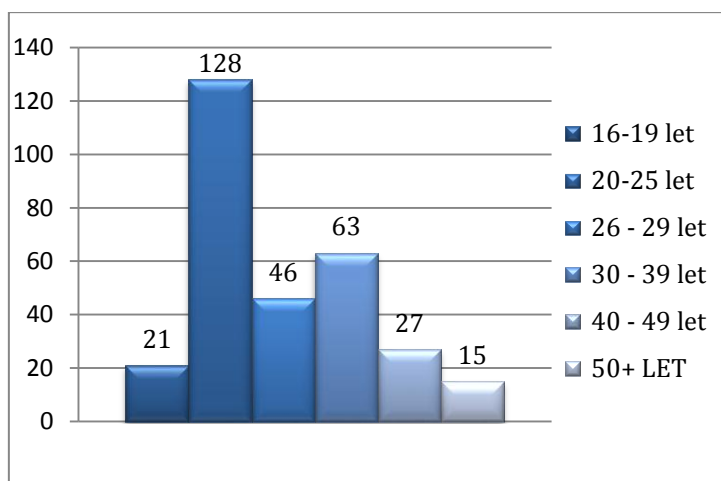
10.3. Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek zahrnuje 300 respondentů, kteří vyplnili test k určení enneagramového typu. Test základního enneagramu dle Danielse (jako nástroje k validizaci), vyplnilo 164 osob. Do výzkumu bylo zařazeno všech 300 respondentů pro stanovení psychometrických charakteristik testu, pro validizaci pak 142 z nich, kteří vyplnili správně oba testy. Tři čtvrtiny vzorku tvořily ženy, dvě třetiny dotazovaných mělo vysokoškolské vzdělání a poměr pracujících a studentů byl více méně vyrovnaný, 53:47%. Polovinu celkového množství představovali lidé do 25 let, což je věk, kdy se enneagramový typ projevuje nejsilněji. 20% pracujících je zaměstnáno v pomáhajících profesích (psychologové, sociální pracovníci, zdravotníci), dalších téměř 20% v oblasti ekonomiky a obchodu, 15% v personalistice a vzdělávání (personalisté, učitelé, lektori). U studentů bylo nejčastějším oborem studia humanitní zaměření (psychologie, sociologie, pedagogika) – 42%, pak ekonomie – 18%, a 12% dotázaných studovalo na gymnáziu. Všechny uvedené demografické charakteristiky vzorku jsou znázorněny v Graf 1 – 6.

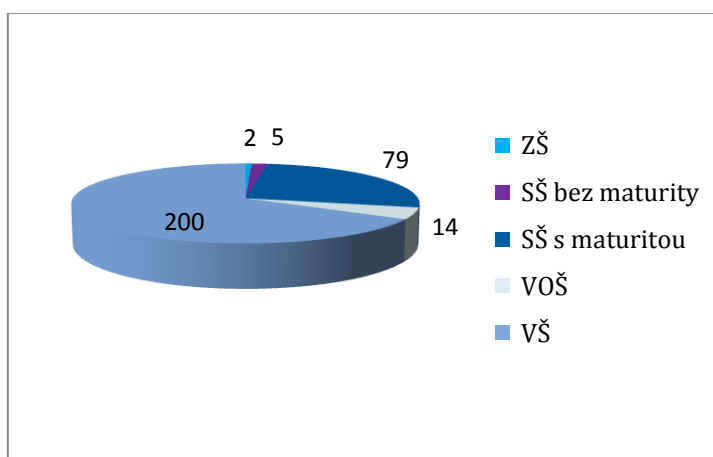
Graf 1 – Výzkumný vzorek – pohlaví

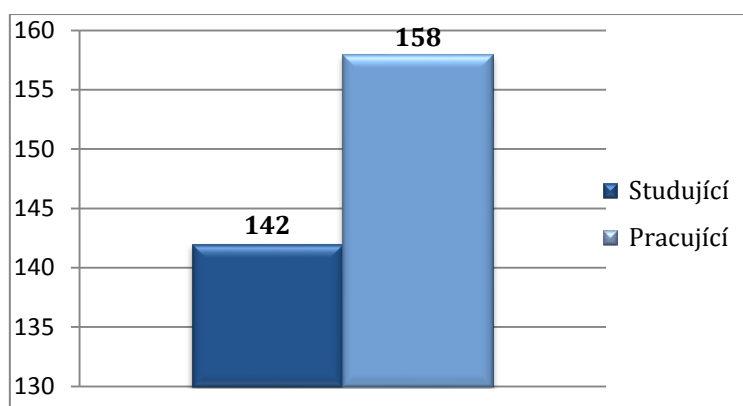
Graf 2 - Výzkumný vzorek - věkové rozložení

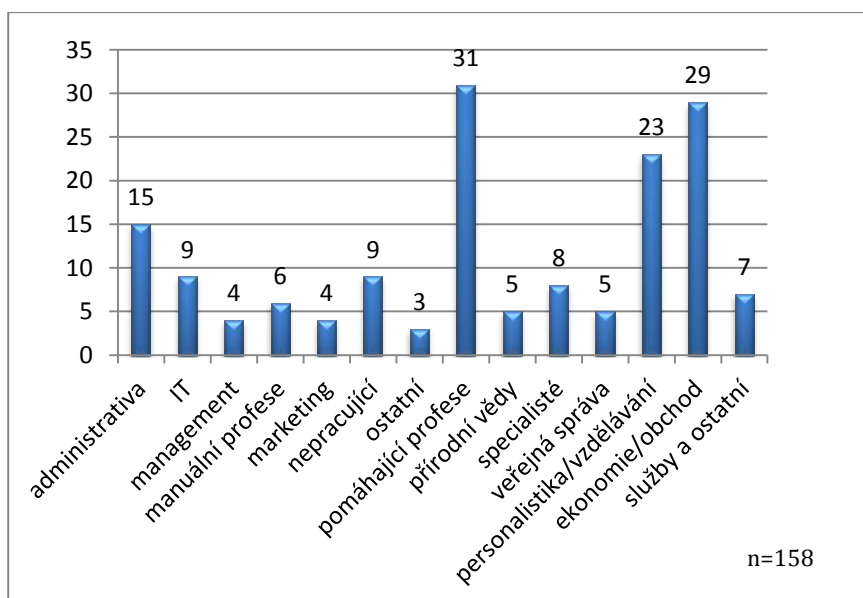
Graf 3 - Výzkumný vzorek - vzdělání

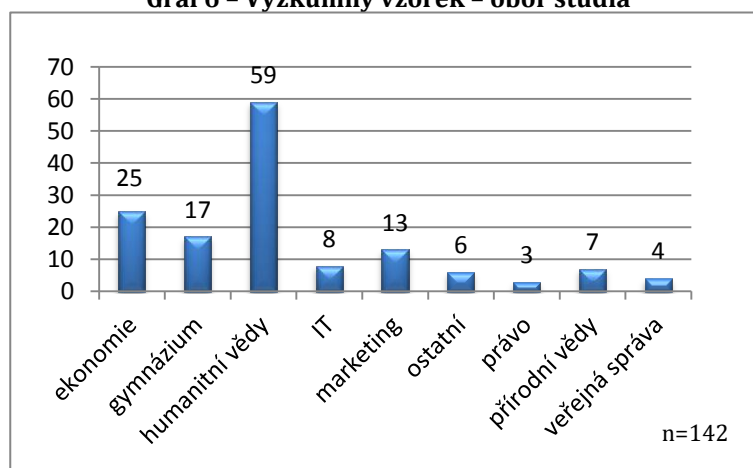
Graf 4 - Výzkumný vzorek - rozložení studentů a pracujících

Graf 5 – Výzkumný vzorek – povolání

Graf 6 – Výzkumný vzorek – obor studia

10.4. Postup výzkumu

10.4.1. Předvýzkum a vývoj testu

Současná podoba testu je výsledkem několika úprav. Jeho první verze vznikla v roce 2008 se záměrem vytvořit objektivní nástroj pro určení enneagramového typu, jenž by jednotlivé typy přiměřeně reprezentoval. Testové otázky byly sestaveny na základě důkladného studia enneagramové literatury včetně výpovědí reprezentantů jednotlivých typů a existujících diagnostických metod. Při volbě položek jsme se spíše než na charakteristické chování zaměřili

na specifické vnitřní prožívání, sklony a motivace k jednání. V rámci předvýzkumu jsme sestavili 20 tvrzení pro každý typ a požádali představitele jednotlivých typů o posouzení na škále: *vůbec nesouhlasím – spíše nesouhlasím – spíše souhlasím – zcela souhlasím*, nakolik je vystihují, resp. doplnění dalších pro ně příznačných výroků. Tito posuzovatelé již svůj ennea-typ znali na základě absolvovaných kurzů, testů nebo literatury. Neobjevily se zásadní námitky, návrhy na změny se týkaly především vyjádření některých výroků méně radikální formou (např. užití slova „často“ místo „vždy“). Vyskytly se také náměty na reformulaci několika výpovědí do jazyka daného typu, tedy do slov, kterými by se zástupce typu sám popsal. Následně jsme tvrzení upravili do konečné podoby a vzniklo tak celkem 198 položek, 22 pro každý typ.

Položky sytící jednotlivé faktory (typy) byly řazeny střídavě, respondenti odpovídali na škále: *nesouhlasím (0 bodů) – nevím (1) – souhlasím (2)*. Z validních odpovědí (109) byly vyhodnoceny psychometrické charakteristiky testu. Test prokázal velmi dobrou reliabilitu u všech faktorů (Split-half a Cronbachovo alfa), viz Tabulka 13. Tyto hodnoty svědčí pro uspokojivou vnitřní konzistenci.

Tabulka 13 – Reliabilita jednotlivých typů u 1. verze testu

RELIABILITA 1. VERZE TESTU		
	Cronbachovo alfa	Split-half reliabilita*
TYP 1	0,786	0,689
TYP 2	0,776	0,749
TYP 3	0,704	0,833
TYP 4	0,770	0,770
TYP 5	0,820	0,833
TYP 6	0,790	0,786
TYP 7	0,838	0,823
TYP 8	0,843	0,853
TYP 9	0,774	0,748
N (pol.)	22	22

10.4.2. Finální verze testu a administrace

Na základě statistické analýzy první verze testu i připomínek respondentů (především ohledně délky dotazníku) byly některé položky mírně přeformulovány, a jejich celkový počet zredukován na 15 položek/typ. Nezahrnuje validizační škálu (párové položky), ani škálu sociální dezirability (lži skór). U každého výroku respondent hodnotil, nakolik jej *vystihuje, na škále: souhlasí (2 body) – nevím (1 bod) – nesouhlasí (0 bodů)*. Maximální dosažitelný hrubý skór každého faktoru tedy činil 30 bodů. Na závěr dotazníku jsme zařadili dotazy na demografické údaje a dali respondentům prostor, aby se k testu vyjádřili. Získali jsme tak cenné postřehy i doporučení, z nichž ty nejčastější uvádíme v diskusi.

10.4.3. Administrace

Výzkum probíhal on-line na www.vyplnto.cz, kde byl kromě našeho testu vyvěšen také validizační nástroj, Danielsův Test základního enneagramu. Instrukce k vyplnění dotazníku zněly následovně:

Tento dotazník slouží k určení Vašeho enneagramového typu osobnosti. Byl sestaven v rámci mé diplomové práce na FF UK – katedra Psychologie. Vyplnit jej může kdokoliv od 16let+. Měl by Vám zabrat do 20 minut, dle Vašeho tempa. Na konci pak najdete link na 2. část dotazníku (seřazení 9 popisů typů), prosím i o jeho vyplnění, určení typu pak bude mnohem spolehlivější.

*INSTRUKCE: Pozorně si přečtete každý výrok a spontánně, bez dlouhého přemýšlení označte, zda Vás **CELÝ VÝROK** (tedy všechny jeho části) vystihuje nebo ne. Možnosti:*

***SOUHLASÍ**, celý výrok Vás spíše či úplně vystihuje (připomínám, že CELÝ výrok, tedy ne jen jedna část);*

***NESOUHLASÍ**, výrok Vás spíše či vůbec nevystihuje (nebo Vás vystihuje pouze část výroku);*

***NEVÍM**, volte výjimečně, pokud se opravdu nemůžete rozhodnout.*

VELMI DŮLEŽITÉ! Jste-li starší než 25 let:

Vaše osobnost se projevuje nejsilněji v období mladé dospělosti do cca 25 let. Pokud jste starší, projevy Vašeho typu už nemusí být tak výrazné. Vždy zvažte, zda by pro Vás výrok platil dříve (mezi 18 – 25 lety). Pokud ano, zvolte „SOUHLASÍ“, přestože nyní už jste se změnili.

Instrukce k vyplnění Danielsova testu:

Tento dotazník slouží k určení Vašeho enneagramového typu osobnosti. Byl sestaven v rámci mé diplomové práce na FF UK - katedra Psychologie. Vyplnit jej může kdokoliv od 16let+, kdo předtím vyplnil část I zde: <http://enneagram-osobnostni-typolog.vyplnto.cz/> Nabízím k dispozici výsledky - určení Vašeho osobnostního typu.

INSTRUKCE: Devět následujících odstavců popisuje devět osobnostních typů. Žádný z nich není horší nebo lepší než ostatní. Každý odstavec je jen zjednodušeným náhledem na jeden z devíti enneagramových typů, nehleďte v nich kompletní popis své osobnosti.

1. Přečtěte si všechny popisy.

2. Očíslujte jednotlivé odstavce podle toho, jak Vás vystihují (1. volba = hodí se na mě nejlépe, 2. volba = hodí se na mě na druhém místě, 3. volba = hodí se na mě na třetím místě, až po č. 9). Tedy každý odstavec bude mít jiné číslo mezi 1 – 9.

Při rozhodování berte v úvahu spíše celý odstavec nežli jeho jednotlivé věty bez kontextu. Ptejte se sami sebe: „Vystihuje mne tento odstavec jako celek lépe než ostatní odstavce?“

Dotazník i test Základního enneagramu dle Danielse jsou součástí přílohy.

10.5. Analýza dat

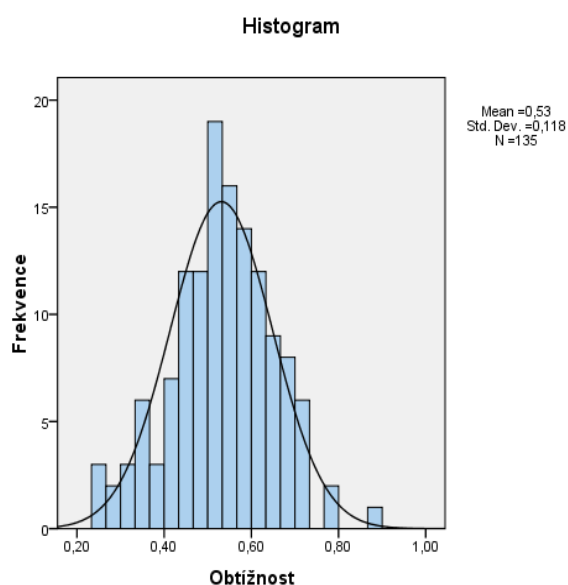
Po ukončení výzkumu byla data z obou testů stažena do excelového souboru a dále zpracována v programu MS Excel a SPSS, verze 16 a 19. Jednotlivé statistické metody zmíníme pro lepší přehlednost vždy u dané zkoumané charakteristiky.

10.5.1. Kvantitativní položková analýza

Kvalita testu závisí z velké míry na kvalitě jeho položek. Položka, která má lepší vypovídací hodnotu, je typická větší variabilitou odpovědí – čím více se liší odpovědi respondentů, tím vyšší má informační hodnotu. Usilujeme tedy o co největší variabilitu, ideální průměrná obtížnost položek v testu by tedy měla být 0,5. Obtížnost jednotlivých položek by však měla být různá, nejlépe podobná normálnímu rozdělení, tak aby v testu byly více i méně obtížné položky a lépe tak diskriminovaly. K posouzení variability jsme provedli na vzorku $n = 300$ analýzu obtížnosti položek (neboli pravděpodobnosti zaskórování) v SPSS. Jejím cílem bylo odhalit a následně vyřadit položky s obtížností nižší než 0,1 a vyšší

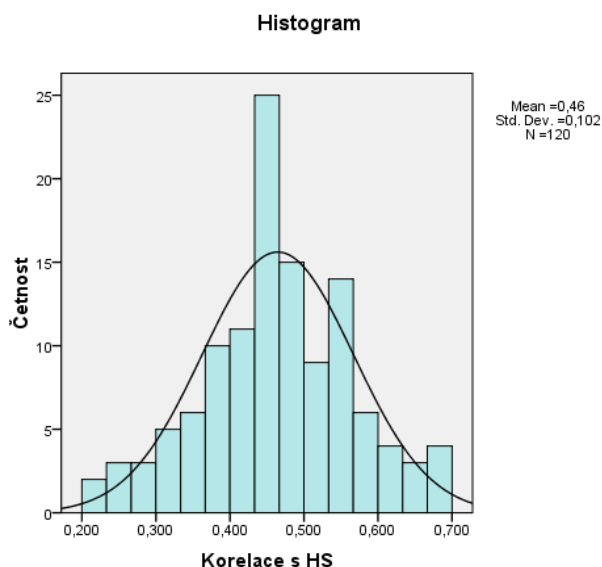
než 0,9. Ideální dosažitelnou obtížností je hodnota 0,5. **Obtížnost položek** našeho testu se pohybovala mezi **0,24 – 0,87**, s nejčastější hodnotou **0,53**, přičemž hodnota téměř dvou třetin všech položek byla mezi 0,40 – 0,60. Žádná z položek tedy nebyla z testu vyřazena. V Graf 7 vidíme, že variabilita vykazuje normální rozložení.

Graf 7 – Rozložení obtížnosti položek

Dále jsme posuzovali vnitřní validitu **korelací položek s celkovým hrubým skórem** jednotlivých faktorů. Při korelaci nižší než 0,2 by položka byla nevytěžná a tedy by z testu byla vyřazena. Analýza v SPSS ukázala, že korelace všech 135 položek s hrubým skórem daného faktoru (typu) je vyšší než 0,2. Pohybovala se od **0,21 – 0,69** s nejčastější hodnotou **0,46**. Rozložení korelací znázorňuje Graf 8, hodnoty korelací s HS jednotlivých typů jsou v příloze. Dále jsme provedli **korelaci položek jednotlivých typů** mezi sebou. V Tabulka 14 uvádíme průměrné korelace všech 15 položek uvnitř typu.

Graf 8 - Rozložení korelací položek s hrubým skórem

Tabulka 14 - Průměrné korelace položek jednotlivých typů

Typ	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Průměrná korelace	0,115	0,109	0,082	0,152	0,205	0,240	0,175	0,179	0,092

10.5.2. Korelace hrubých skóru s věkem a pohlavím

K ověření nezávislosti výsledků testu na proměnné věku a pohlaví jsme provedli Pearsonovu korelaci hrubých skóru jednotlivých typů s těmito dvěma proměnnými. Výsledky (viz Tabulka 15) potvrzují nezávislost většiny enneagramových typů měřených naším testem na věku a pohlaví, jen velmi slabou negativní závislost vidíme mezi hrubým skórem typu 3 s pohlavím.

Tabulka 15 - Korelace hrubých skóru s věkem a pohlavím

n=300	HS1	HS2	HS3	HS4	HS5	HS6	HS7	HS8	HS9
POHLAVÍ	0,024	0,066	-0,157**	0,036	-0,092	0,058	-0,107	-0,039	-0,077
<i>Signif.</i>	<i>0,681</i>	<i>0,257</i>	<i>0,006</i>	<i>0,538</i>	<i>0,113</i>	<i>0,315</i>	<i>0,065</i>	<i>0,496</i>	<i>0,186</i>
VĚK	0,063	-0,095	0,006	-0,137	-0,039	-0,107	0,004	-0,039	-0,110
<i>Signif.</i>	<i>0,279</i>	<i>0,102</i>	<i>0,923</i>	<i>0,018</i>	<i>0,503</i>	<i>0,064</i>	<i>0,941</i>	<i>0,502</i>	<i>0,056</i>

**Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0.01 (oboustranný t-test).

10.5.3. Normy

Pro jednotlivé typy jsme vypracovali statistické normy umožňující porovnání dosažených hrubých skóre jednotlivých respondentů s výsledky dalších lidí, a tedy vyhodnocení typu. Vzhledem k tomu, že všech devět faktorů vykazovalo normální rozložení hrubých skóre, převedli jsme metodou Mc Callovy plošné transformace hrubé skóre na Z-skóre a následně spočetli hodnoty pro IQ, STENY, STANINE, T-skór a percentily. Veškeré normy a histogramy znázorňující rozložení hrubých skóre jsou součástí přílohy.

11. VALIDIZACE TESTU

11.1. Konstruktová validizace

11.1.1. Reliabilita

Nutnou podmínkou validity testu je jeho reliabilita neboli přesnost měření, která nabývá hodnot od 0 – 1, s doporučenou hodnotou pro testy našeho typu min. 0,6. Pro výpočet reliability jsme užili metodu posouzení vnitřní konzistence split-half a Cronbachovo alfa. Reliabilitu jednotlivých faktorů uvádíme v Tabulka 16. S výjimkou typu 3 při užití koeficientu vnitřní konzistence dosahují všechny ostatní typy hodnoty mezi **0,62 – 0,80**. Celkovou reliabilitu lze tedy označit za dobrou.

Tabulka 16 – Reliabilita jednotlivých typů – konečná verze testu

RELIABILITA KONEČNÁ VERZE TESTU		
	Cronbachovo alfa	Split-half reliabilita*
TYP 1	0,69	0,62
TYP 2	0,73	0,72
TYP 3	0,62	0,57
TYP 4	0,75	0,69
TYP 5	0,77	0,68
TYP 6	0,80	0,74
TYP 7	0,78	0,67
TYP 8	0,80	0,75
TYP 9	0,75	0,65
Průměr	0,74	0,68
N (pol.)	15	15

* unequal length

11.1.2. Korelační analýza propojených typů

Pro ověření vzájemné závislosti jednotlivých faktorů (typů) jsme provedli korelační analýzu hrubých skóre všech devíti typů metodou Pearsonova korelačního koeficientu. Zajímalo nás jednak to, zda a nakolik spolu jednotlivé typy korelují a lze tak usuzovat na existenci 9 osobnostních typů, a dále odlišnost vztahů (korelací) mezi propojenými a nepropojenými typy. Korelace znázorňuje Tabulka 17, propojené typy jsou v ní zvýrazněny tučně (body stresu a bezpečí) a kurzívou (křídla). Většina bodů stresu a bezpečí spolu koreluje, a to na hladině významnosti min. 0,05, s výjimkou bodu 3-6, 3-9 a 5-8. U typů 1-7 a 5-7 je korelace záporná. U typů propojených křídly je korelace významná na hladině 0,01 u šesti typů, z toho mezi body 6-7 je negativní. Signifikantní závislosti existují také mezi nepropojenými typy. Celkově vysoký počet korelací naznačuje, že typy nejsou vzájemně nezávislé. Vzhledem k nepříliš vysoké hodnotě korelací však můžeme usoudit, že si typy nejsou významně podobné, tj. neměří totéž a nelze je tedy sloučit do menšího počtu.

Tabulka 17 – Korelace hrubých skóru jednotlivých typů

KORELACE HRUBÝCH SKÓRŮ									
Pearson Correl.	HS TYP 1	HS TYP 2	HS TYP 3	HS TYP 4	HS TYP 5	HS TYP 6	HS TYP 7	HS TYP 8	HS TYP 9
HS TYP 1	1	,285**	,341**	,238**	,351**	,343**	-,121*	,223**	-0,056
HS TYP 2		1	,255**	,284**	-0,101	,214**	,205**	,160**	,262**
HS TYP 3			1	0,047	,145*	0,089	,275**	,360**	-0,097
HS TYP 4				1	0,014	,201**	,193**	,326**	0,065
HS TYP 5					1	,474**	-,217**	-0,099	,211**
HS TYP 6						1	-,300**	-,122*	,375**
HS TYP 7							1	,398**	-0,036
HS TYP 8								1	,465**
HS TYP 9									1
N	300	300	300	300	300	300	300	300	300

**Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0.01 (oboustranný test).

*Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0.05 (oboustranný test).

Pearsonův korelační koeficient nám poskytl informaci o vztahu závislosti mezi jednotlivými typy. Nás však zajímalo také to, zda tato závislost bude statisticky významnější mezi propojenými typy. Dle teorie enneagramu existuje mezi propojenými typy dynamický vztah: člověk jednoho typu může např. ve stresu přebírat charakteristické projevy svého bodu stresu, v jiných situacích jednat pod vlivem křídlového typu apod. Pro ověření signifikance závislosti mezi propojenými a nepropojenými typy jsme použili **mediánový test**. Spočetli jsme společný medián korelací hrubých skóru všech typů mezi sebou, $x(\text{MED}) = 0,203$, a posuzovali, zda četnosti hodnot nad a pod společným mediánem jsou stejné pro propojené a nepropojené typy. Při platnosti nulové hypotézy by oba výběry měly společný medián, tj. na každé straně mediánu by se nacházelo přibližně 50% hodnot z propojených i nepropojených typů. Hypotézy jsou následující:

Hypotéza H1₀: $x(\text{MED})$ propoj. typů = $x(\text{MED})$ nepropoj. typů

Hypotéza H1_A: $x(\text{MED})$ propoj. typů \neq $x(\text{MED})$ nepropoj. typů

Vytvořili jsme si čtyřpolní tabulku (Tabulka 18) a na jejím základě provedli mediánový test: spočetli jsme hodnotu Z, jejíž kritická hodnota by v případě platnosti H_0 byla nižší než 1,65.

Tabulka 18 – Četnosti korelací propojených a nepropojených typů pro mediánový test

	NEPROPOJENÉ TYPY	PROPOJENÉ TYPY	SOUČET
Hodnoty pod x	7	11	18
Hodnoty nad x	11	7	18
SOUČET	18	18	36

Výsledná hodnota $Z = 1,367$ nepřesáhla kritickou hodnotu a vedla nás tedy k přijetí platnosti nulové hypotézy. Mediány korelací mezi propojenými a nepropojenými typy se signifikantně neliší, nepotvrzuje se tak náš předpoklad větší závislosti propojených typů.

11.1.3. Korelace položek mezi sebou

Dále jsme zjišťovali, zda se míra korelace mezi položkami jednoho typu liší od korelace s položkami odlišných typů. Tím ověřujeme platnost konstruktivní devíti enneagramových typů a současně validitu měření našeho testu: položky určené k měření jednoho typu by měly s položkami všech ostatních typů korelovat jen zanedbatelně. Zkorelovali jsme všech 135 položek testu mezi sebou a vypočetli mediány korelací pro každou variantu (korelace položek typu 1 s typem 2, typu 1 s typem 3 atd., celkem 36 korelací). Ty jsme si seřadili spolu s mediány korelací položek uvnitř typů (9 korelací) a zjistili jejich společný medián: $x(\text{MED}) = 0,058$. Při platnosti nulové hypotézy by se pod společným mediánem mělo nacházet 18 korelací mezi typy a 4 korelace uvnitř typů. Hypotézy jsou tedy následující:

Hypotéza H2₀: $x(\text{MED})$ korelací mezi typy = $x(\text{MED})$ korelací uvnitř typů

Hypotéza H2_A: $x(\text{MED})$ korelací mezi typy \neq $x(\text{MED})$ korelací uvnitř typů

Mediánový test ukázal, že všech 9 korelací se nachází nad společnou hodnotou mediánu, zamítáme tedy nulovou hypotézu. Korelace položek uvnitř typů jsou vyšší než korelace položek s ostatními typy.

11.2. Kriteriační validizace Danielsovým testem

Pro validizaci našeho testu jsme jako kritérium zvolili Test základního enneagramu dle Danielse, který má prověřenou validitu i reliabilitu. Abychom mohli data dobře porovnat s naším testem, požadovali jsme po respondentech seřazení všech 9 typů. Vzniklo tak pořadí 1 – 9 pro každého z nich. Hrubé skóry, resp. percentily respondentů z našeho testu jsme rovněž převedli na pořadí 1 – 9. Ne všichni respondenti seřadili pořadí typů správně, tj. každému typu právě jedno pořadí 1 – 9. Chybně seřazených odpovědí bylo 27%. Z těchto jsme vybrali data, která se lišila od průměru pouze mírně (stejně pořadí se zde vyskytovalo max. 2x) a zbytek z analýzy vyřadili. Tyto mírné výkyvy jsme upravili užitím střední hodnoty opakujícího se pořadí, a dále postupovali jako u zbývajících dat. Počet respondentů zařazených do analýzy byl 142.

11.2.1. Pearsonův a Spearmanův korelační koeficient

Spearmanův koeficient pořadové korelace jsme zvolili pro kvantitativní stanovení podobnosti pořadí typů v našem a kriteriačním (Danielsově) testu. Vzhledem k dostatečnému počtu osob ve vzorku bylo možné jako kontrolní metody použít také Pearsonův korelační koeficient. Koeficienty korelace jednotlivých typů shrnuje Tabulka 19.

Tabulka 19 – Pearsonův korelační koeficient

n = 142	TYP 1	TYP 2	TYP 3	TYP 4	TYP 5	TYP 6	TYP 7	TYP 8	TYP 9
Pearson	0,36	0,50	0,44	0,44	0,64	0,22	0,56	0,50	0,51
Spearman	0,37	0,50	0,45	0,45	0,65	0,21	0,57	0,49	0,51

Všechny korelace jsou signifikantní na hladině významnosti 0,01 (2 stranný test), kromě Spearmanovy korelace u typu 6, která je signifikantní na hladině významnosti 0,05 (2 stranný test). Tučně jsou zvýrazněny korelace se střední (značnou) závislostí.

Hodnoty Pearsonova i Spearmanova korelačního koeficientu se pohybují v pásmu mezi *nízkou a střední (značnou) závislostí*. Nízkou závislost interpretujeme při hodnotách 0,20 – 0,40, o střední/značné závislosti hovoříme při koeficientu 0,40 – 0,70. (Chráška, 2007) Vztah mezi proměnnými je

statisticky významný na hladině významnosti 0,01, v případě typu 6 u Spearmanova koeficientu na hladině významnosti 0,05. Rovněž jsme spočetli Spearmanův koeficient zvlášť pro každého respondenta podle vzorce:

$$r_s = 1 - \frac{6 \cdot \sum d^2}{n \cdot (n^2 - 1)}$$

kde r_s je Spearmanův koeficient pořadové korelace, n je počet srovnávaných dvojic hodnot (v našem případě počet typů) a d rozdíl (diference) pořadí pro jednu dvojici hodnot (v dotazníku a Danielově testu). Průměrná hodnota Spearmanova korelačního koeficientu byla **0,68**, což také svědčí pro **střední – značnou závislost**.

11.2.2. T-test signifikance rozdílů v pořadí typů

Jako další způsob ověření, zda test dokáže osobu přiřadit ke správnému typu, jsme zvolili porovnání rozdílů v průměrných pořadích jednotlivých typů v našem a Danielově testu. U každého z devíti typů jsme spočetli rozdíl mezi pořadím, na kterém byl v našem testu a pořadím, které tyto osoby volily v testu Danielse. Možných variant posunů v pořadí bylo celkem 240, každá z nich mohla nastat se stejnou pravděpodobností, a vzájemně se vylučovaly:

Posun o x míst v pořadí	Variety možných posunů
8	2 (mezi body 1-9 a 9-1)
7	4 (2-9, 1-8 a naopak)
6	6 (1-7, 2-8, 3-9 a naopak)
5	8 (1-6, 2-7, 3-8, 4-9 a naopak)
4	10 (1-5, 2-6, 3-7, 4-8, 5-9 a naopak)
3	12 (1-4, 2-5, 3-6, 4-7, 5-8, 6-9 a naopak)
2	14 (1-3, 2-4, 3-5, 4-6, 5-7, 6-8, 7-9 a naopak)
1	16 (1-2, 2-3, 3-4, 4-5, 5-6, 6-7, 7-8, 8-9 a naopak)

Pro výpočet nejpravděpodobnějšího posunu – rozdílu v pořadí mezi dvěma testy – v případě, že by tyto testy byly nezávislé, jsme tak spočetli

aritmetický průměr daný součtem všech možností vydělených počtem možných variant:

$$\frac{(2*8)+(4*7)+(6*6)+(8*5)+(10*4)+(12*3)+(14*2)+(16*1)}{72} = 3,333$$

Spočetli jsme tedy, že pokud by tyto dva testy byly vzájemně nezávislé, nejpravděpodobnější posun mezi pořadími by byl 3,33. K ověření závislosti či nezávislosti jevů v obou testech, tj. toho, zda jsou posuny mezi pořadími v našem a Danielsově testu signifikantně menší než náhodné, jsme aplikovali metodu **1 výběrového t-testu**. Formulovali jsme následující hypotézy a testovali je na hladině významnosti $p=0,01$:

Hypotéza H3₀: Průměrný posun pořadí typu v dotazníku a testu Danielse není signifikantně nižší než 3,333.

Hypotéza H3_A: Průměrný posun pořadí typu v dotazníku a testu Danielse je signifikantně nižší než 3,333.

Test ukázal, že průměrné hodnoty posunu v pořadí u všech devíti typů jsou na hladině $p=0,01$ signifikantně nižší než náhodný průměrný posun, zamítáme tedy nulovou hypotézu o nezávislosti testů. Výsledky zobrazuje Tabulka 20.

Tabulka 20 - T-test pro posouzení významnosti rozdílů v pořadí typů

Jednovýběrový t-test						
Test Value = 3.333						
Ennea typ	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	99% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
TYP1	-9,397	141	0,000	-1,277	-1,631	-0,922
TYP2	-11,772	141	0,000	-1,502	-1,835	-1,169
TYP3	-8,917	141	0,000	-1,171	-1,514	-0,828
TYP4	-7,999	141	0,000	-1,270	-1,684	-0,855
TYP5	-13,092	141	0,000	-1,720	-2,063	-1,377
TYP6	-4,799	141	0,000	-0,770	-1,188	-0,351
TYP7	-10,749	141	0,000	-1,446	-1,797	-1,094
TYP8	-8,640	141	0,000	-1,192	-1,552	-0,832
TYP9	-8,521	141	0,000	-1,227	-1,603	-0,851

11.3. Kriteriační validizace externím kritériem

Externím kritériem k posouzení validity byl enneagramový typ zjištěný diagnostickým rozhovorem nebo uvedený respondenty v poznámce k dotazníku, tedy již známý z dřívějších.

11.3.1. Výsledky rozhovorů a sebesposouzení

Účelem realizovaných rozhovorů bylo určení enneagramového typu respondenta a následně jeho porovnání s výsledky v testu. Získané údaje tedy nebyly zpracovány pomocí kódování a kategorizování, neboť tyto kategorie již existují v podobě devíti ennea-typů. Analyzovali jsme tedy to, v kterém z devíti okruhů rozhovoru vykazuje respondent největší shodu s teoretickým konstruktem pro daný typ. Jinými slovy, na otázky kterého typu reaguje dotazovaný nejvíce – kde se obsah jeho výpovědi shoduje s popisem chování a prožívání dle literatury a také při hovoru o kterých tématech „ožije“, zvýší se jeho zájem. Všimli jsme si také fyzické konstituce, způsobu oblékání, řeči a celkových projevů chování.

Přepisy rozhovorů uvádíme v příloze. Z důvodu značného rozsahu přepisů (cca 130 stran) přikládáme pouze výběr z výpovědí, který byl významný pro diagnostiku toho kterého typu. Typy určené rozhovorem znázorňuje Tabulka 21, spolu s pořadím a percentilem, na kterém se rozhovorem diagnostikovaný typ nachází v našem testu, a pořadí v testu Danielse.

Tabulka 21 – Typy diagnostikované rozhovorem a jejich pořadí v testech

Typ rozhovor	Pořadí náš test	Percentil náš test	Pořadí test Danielse
9 Smiřovatel	1.	90	1.
9 Smiřovatel	1.	99	1.
7 Požitkář	1.	99	1.
8 Bojovník/šéf	1.	96	2.
1 Perfekcionista	1.	97	2.
3 Herec/vítěz	2.	88	2.
7 Požitkář	2.	91	2.
6 Loajální skeptik	3.	71	1.
6 Loajální skeptik	4.	49	2.
2 Dárce	5.	65	4.

28 respondentů v dotazníku uvedlo, že zná svůj enneagramový typ, většina z nich také odpověděla na otázku, nakolik jsou si svým typem jistí a jakým způsobem ho zjistili (nejčastěji ze semináře, literatury, testů, nebo z přednášky na univerzitě). Do analýzy jsme zařadili pouze ty, kteří toto vysvětlení uvedli, neboť se stávalo i to, že někdo typ zvolil v dotazníku omylem a tato volba již nešla změnit, jak nás informovalo několik respondentů. Do analýzy tak bylo zařazeno 21 osob uvádějících, že svůj typ znají + 10 osob s diagnostikovaným typem z rozhovoru.

11.3.2. Koeficient Kappa a Fisherův exaktní test

Pro každý z devíti typů jsme sestavili čtyřpolní tabulku s pozorovanými četnostmi dvou alternativních proměnných: reálného typu (uvedeného respondenty nebo zjištěného rozhovorem) a typu, jenž vyšel v našem testu na 1. místě. K ověření shody dvou posuzovatelů – v našem případě dvou metod měření – jsme spočetli koeficient Kappa pro každý z devíti typů. Ten nabývá hodnoty 0 při náhodné shodě obou metod a hodnoty 1 při jejich úplném souhlasu. Ke zjištění, zda je tato shoda signifikantní, jsme vzhledem k nízkým četnostem tabulky zvolili Fisherův exaktní test. Ověřujeme tedy shodu naší testové metody s realitou, tj. typem určeným rozhovorem nebo sebeuposouzením (k otázce, nakolik takto určený typ skutečně realitě odpovídá, se vrátíme v diskusi). Koeficient byl počítán pro variantu, že reálný typ vyjde na 1.–2. místě v testu. Výsledky shrnuje Tabulka 22.

Tabulka 22 – Kappa koeficient: srovnání reálného typu a pořadí v testu

TYP	KAPPA	signif.	n * realita	n test ** 1. místo	n test *** 2. místo	n test nižší místa****
TYP 1	0,35	0,187	3	1	1	1
TYP 2	0,46	0,028	7	3	1	3
TYP 3	-0,45	1,000	1	0	1	0
TYP 4	0,65	0,065	1	1	0	0
TYP 5	0,47	0,097	1	1	0	0
TYP 6	0,37	0,129	4	1	0	3
TYP 7	0,80	0,000	7	5	2	0
TYP 8	0,37	0,129	1	1	0	0
TYP 9	0,45	0,026	6	4	1	1
Celkem			31,00	17,00	6,00	8,00

* n realita = počet reprezentantů daného typu v naší studii (rozhovor, sebeposouzení)

** n test 1.místo = počet jedinců z n realita, jejichž reálný typ byl v testu na 1. místě

*** n test 2.místo = počet jedinců z n realita, jejichž reálný typ byl v testu na 2. místě

**** n test nižší místa = počet jedinců, jejichž reálný typ byl v testu na 3. a nižším místě

Shoda našeho testu s realitou dle Kappa koeficientu je významná na hladině $\alpha=0,05$ u typů 2, 7 a 9. Negativní hodnota u typu 3 znamená, že shoda je menší než očekávaná shoda při náhodné shodě dvou posuzovatelů (metod měření), tato korelace není signifikantní. Získané hodnoty ukazují na relativně malý souhlas těchto dvou metod. Výjimkou jsou typy 7 a 4. Domníváme se, že nízká shoda může být ovlivněna jak malým počtem jednotlivých typů, tak možností nesprávného sebeposouzení enneagramového typu, neboť tato proměnná nebyla pod naší kontrolou.

11.3.3. Binomiální test

Prostým porovnáním pořadí reálných typů v testu však vidíme, že jich test správně určil na 1. místě 55%, na 1.-2. místě 74%. V případě náhodného přiřazení člověka ke správnému typu by se reálný typ vyskytoval na prvním místě v 11%³¹, v případě 1. - 2. pořadí v 22%. Již z těchto údajů je patrné, že výsledné pořadí je nenáhodné, pro potvrzení statistické významnosti jsme použili neparametrický binomiální jednostranný test. Výsledky pro 1. a 1.-2. pořadí shrnují Tabulka 23 - 24.

Tabulka 23 - Binomiální test pro 1. pořadí

1. pořadí		Category	N	Observed Prop.	Test Prop.	Exact Sig. (1-tailed)
počet	Správně	17	17	0,548	0,111	0.000
	Chybně	14	14	0,452		
	Celkem		31	1		

Tabulka 24 - Binomiální test pro 1. - 2. pořadí

1. - 2. pořadí		Category	N	Observed Prop.	Test Prop.	Exact Sig. (1-tailed)
počet	Správně	23	23	0,742	0,222	0.000
	Chybně	8	8	0,258		
	Celkem		31	1		

Výsledky potvrzují, že náš test správně určí typ na 1., resp. 1-2. místě s pravděpodobností signifikantně vyšší než náhodnou.

³¹ Typů je celkem 9, pravděpodobnost přiřazení ke každému z pořadí je tedy 1/9, neboli 0,111

11.4. Senzitivita a specifita testu

Další významnou charakteristikou testu, která nám říká, zda test správně diagnostikuje to, co má, je jeho senzitivita a specifita. *Senzitivita* nám dává údaj o tom, kolik lidí, kteří daný znak mají (v našem případě patří k danému typu), byla správně diagnosticky zařazena. *Specifita* vyjadřuje, jak velká část z těch, kteří daný znak nemají (nejsou tímto typem), byla správně diagnosticky rozpoznána, tj. nepřirážena k tomuto typu. Hodnoty obou nabývají čísla mezi 0 – 1. V úvahu jsme brali umístění pouze na 1. místě v testu. Výsledky jsou v Tabulka 25.

Tabulka 25 – Senzitivita a specifita testu

n=31	TYP 1	TYP 2	TYP 3	TYP 4	TYP 5	TYP 6	TYP 7	TYP 8	TYP 9
SENZITIVITA	0,50	0,75	0,00	0,50	0,33	1,00	1,00	0,25	0,50
SPECIFITA	0,93	0,85	0,97	1,00	1,00	0,90	0,92	1,00	0,91

U všech typů vykazuje test velmi vysokou *specifitu*, to znamená, že s pravděpodobností mezi **85% – 100%** nepřiradí k určitému typu jedince, jenž v realitě tímto typem není. *Senzitivita* testu vykazuje značnou variabilitu, od **0,0 – 1,0**. Znamená to, že test dokáže přiřadit člověka ke správnému typu s různě vysokou pravděpodobností. Správným přiřazením k typu máme na mysli to, že tento typ se objeví na prvním místě.

12. SHRUTÍ VÝSLEDKŮ

V této kapitole si shrneme všechny významné výsledky, jejich interpretaci se budeme blíže zabývat v diskusi.

Statistická analýza dat prokázala velmi dobré psychometrické charakteristiky vyvíjeného testu. Všechny položky se na základě položkové analýzy ukázaly být kvalitní. Hrubé skóry všech devíti typů mají normální rozložení a jsou nezávislé na věku a pohlaví, s výjimkou mírné negativní závislosti typu 3 na pohlaví ($r = -0,157$). Test vykazuje velmi **uspokojivou reliabilitu**: vnitřní konzistence Cronbachovo alfa dosahuje průměrné hodnoty 0,71 (pro jednotlivé typy mezi 0,62 – 0,80), a split-half reliabilita 0,66 (mezi 0,57 – 0,75).

Korelační analýza hrubých skóru provedená v rámci konstruktové validizace nasvědčuje tomu, že typy nejsou vzájemně nezávislé, ale současně nejsou závislé natolik, aby měřily totéž. Z toho důvodu ***lze uvažovat o konceptu devíti osobnostních typů***. Nejvyšší signifikantní korelace byla zjištěna mezi sousedními typy 5/6 a 8/9 (neboli křídly), které měří to samé z 22%. Mediánový test nepotvrdil významný rozdíl mezi průměrnými korelacemi propojených a nepropojených typů a ***nepodpořil tak předpoklad existence dynamiky mezi propojenými typy***. Přijali jsme nulovou hypotézu:

Hypotéza H1₀: $x(\text{MED})$ propoj. typů = $x(\text{MED})$ nepropoj. typů

Korelace položek uvnitř jednotlivých typů jsou vyšší než korelace položek s ostatními typy, byla přijata alternativní hypotéza:

Hypotéza H2_A: $x(\text{MED})$ korelací mezi typy \neq $x(\text{MED})$ korelací uvnitř typů

Kriteriální validizace zlatým standardem prokázala signifikantní, ***nenáhodnou souvislost výsledků v našem a kriteriálním testu***, resp. souvislost mezi pořadím daného typu v těchto dvou testech. Hodnoty Pearsonova a Spearmanova koeficientu indikovaly u většiny typů střední závislost ($r = 0,44 - 0,65$), u typů 1 a 6 nízkou ($r = 0,21 - 0,37$), ale signifikantní závislost ($\alpha = 0,01$). Průměrný Spearmanův koeficient pro celý test, spočtený pro jednotlivé respondenty zvlášť rovněž vykazuje ***střední (značnou) závislost***

($r = 0,68$). Výsledek t-testu ověřujícího závislost našeho testu s kriteriálním, Danielsovým, podpořil alternativní hypotézu:

H3_A: Průměrný posun pořadí typu v dotazníku a testu Danielse je signifikantně nižší než 3,333.

Kappa koeficient spolu s Fisherovým exaktním test **nenaznačují významnou** celkovou **shodu testu s externím kritériem**. Vysoká shoda se prokázala pouze u typu 7 ($k = 0,80$; $\alpha = 0,01$), středně vysoká u typů 4, 5, 2 a 9 ($k = 0,65$; $0,47$; $0,46$; $0,45$), z toho signifikantní jen pro typ 2 a 9 ($\alpha = 0,05$). Binomiální test naopak **potvrzuje nenáhodné přiřazení reálného typu** na 1. místo v testu (55% případů), nebo na 1. – 2. místo (74%) na hladině významnosti $\alpha = 0,01$.

U všech typů vykazuje test **velmi vysokou specifitu**: 0,85 – 1,0. S pravděpodobností 85% – 100% tak neurčí jako první v pořadí typ, jímž daný člověk v realitě není. Za předpokladu, že člověk není typem 4, 5 nebo 8, by se tento neměl umístit na prvním místě s pravděpodobností 100%, typ 3 s pravděpodobností 97%, typ 1, 7, 9, 6 s 90-93%. Pokud není jedinec typem 2, je pravděpodobnost, že mu tento typ nevyjde na prvním místě 85%. **Senzitivita je značně variabilní** pro jednotlivé typy, pohybuje se mezi 0,0 (typ 3) a 1,0 (typ 6, 7). Na první místo v testu tak budou s vysokou pravděpodobností správně zařazeni lidé typu 6 a 7 (100%), typu 2 (75%), u jedinců typu 1, 4 a 9 je pravděpodobnost nižší (50%), ještě nižší pro typ 5 a 8 (33 a 25%), zatímco člověk typu 3 jeho typ na prvním místě nevyjde (pravděpodobnost 0%).

13. DISKUSE

V diskusi se zaměříme na interpretaci jednotlivých výsledků a faktory, které na ně mohly mít vliv. Významným činitelem ovlivňujícím celý výzkum je **metodologie měření**. Sebeuposuzovací **metoda dotazníku** s sebou vždy nese úskalí v podobě možné stylizace respondentů a volbě (dle jejich názoru) sociálně žádoucích odpovědí, přestože žádný z typů není považován za lepší či horší. Především typ 3 má tendenci identifikovat se s žádoucím obrazem, typ 9 má sklon vidět věc z mnoha různých pohledů a často tak dosahuje vysokého skóru i u jiných typů. U sebeuposuzovacích metod hraje velkou roli vlastní sebeobraz, který nemusí odpovídat realitě. Snažili jsme se tento fakt brát v úvahu při formulaci výroků a vycházeli z deskripce sebeobrazu jednotlivých typů popsaného v literatuře. V Danielsově testu lidé někdy volí na prvním místě popis charakteru, který není jejich skutečným typem, ale jeden z propojených bodů (Daniels, 2000). Tak tomu může být i v našem případě, neboť tyto typy spolu souvisí, což potvrzují i vzájemné korelace hrubých skóru. Tuto skutečnost částečně řeší způsob vyhodnocení dotazníku, kdy výsledkem je nejen pořadí jednotlivých typů, ale také percentily dosažené u každého z nich. Efektivnějším řešením by mohl být dotazník s nucenou volbou ze dvou výroků různých typů.

Pro posouzení kriteriální validity testu tzv. „zlatým standardem“ (Hendl, 2004) jsme zvolili **Danielsův test Základního enneagramu**. Původním záměrem bylo využít testu RHETI, jenž je našemu nástroji v mnoha směrech podobnější, realizace se však ukázala z technického a časového hlediska jako neproveditelná. Danielsův test je rovněž psychometricky ověřeným nástrojem, určitým nedostatkem se však ukázala být jeho on-line administrace. Pro některé respondenty bylo složité seřadit popisy devíti typů bez toho, aby je viděli všechny současně před sebou (bylo nutné přejíždět po stránce nahoru či dolů), což bylo i časově náročnější. Vhodnější formou by bylo mít všechny popisy před sebou a moct je tak lépe porovnat. Alternativní variantou by bylo seřazení kratších popisů, to by však vyžadovalo vytvoření takového nástroje a jeho standardizaci. Server, který jsme využili k administraci, také neumožňoval

přiřadit každému z popisu pouze jediné pořadí 1 – 9, takže i navzdory zdůraznění v instrukcích někteří respondenti volili stejné pořadí vícekrát, a museli tak být vyřazeni z analýzy dat.

Tím se dostáváme k problematice vhodných *instrukcí k administraci*. V instrukcích jsme se zaměřili na zdůraznění, aby respondenti starší 25 let brali v úvahu, co by pro ně platilo dříve, pokud by se to od současnosti významně lišilo. Z jejich reakcí v komentářích se zdá, že to bylo pochopeno. Dalším důležitým prvkem byl fakt, že výroky někdy obsahovaly dvě různé části a pro odpověď „souhlasí“ bylo třeba souhlasit s oběma (viz kapitola 10.1.1 Popisy dimenzí), v opačném případě mělo být zvoleno „nesouhlasí.“ To jsme v instrukcích ošetřili několikerým zdůrazněním, přesto se objevovaly poznámky, že výrok obsahuje dvě tvrzení, z nichž by daná osoba s jedním souhlasila a s druhým nikoliv. Někteří dodávali, že proto volili „nesouhlasím“, nebo že v případě oddělených výroků by volili vícekrát „souhlasím.“ To v konečném důsledku nasvědčuje správnému použití instrukcí, otázkou však je, jak s těmito výroky zacházeli ti, kteří se v komentáři nevyjádřili. Pro případný další výzkum by bylo dobré zvážit, jak instrukce přeformulovat vhodněji, aby byly dotazovaným srozumitelnější, nebo jak je přimět k pečlivějšímu čtení.

Metoda *rozhovoru* v sobě skrývá také jistá rizika. Především se jedná o subjektivní posouzení typu jedinou osobou, přestože vyškolenou v problematice enneagramu a se zkušenostmi s vedením rozhovorů. Dalším úskalím byl věk respondentů, ve většině případů nad 25 let, kdy se osobnostní typ projevuje nejspolehlivěji. Existovala také určitá možnost zkreslení vlastním enneagramovým typem dotazovatele. Domníváme se, že tato rizika jsme značně eliminovali volbou strukturované šablony užívané pro určování typu enneagramovými odborníky. Rozhovor byl tedy veden dle předem daných otázek, příležitostně s doplňujícími dotazy. Respondenti starší 25 let byli instruováni, aby se zamýšleli nad tím, zda se u nich daný jev v průběhu času výrazně změnil, v rozhovoru jsme se doptávali, jak to které téma vnímali dříve, a vyzývali je k uvádění příkladů.

Významným faktorem ovlivňujícím kvalitu výsledků je *sběr dat* a *výzkumný vzorek*. Ten v našem případě sestával z 300 respondentů a byl získán

více méně samovýběrem, tedy účastí pouze takových osob, které mají přístup k internetu a dostatečné dovednosti v zacházení s ním, které zajímá daná problematika, nebo se rády dovídají něco o sobě, případně je baví vyplňovat dotazníky apod. Vzhledem k povaze našeho výzkumu však nebylo třeba využít striktnějších metod typu náhodného či kvótního výběru, neboť enneagramový typ není závislý na věku ani pohlaví, a stejně tak zaměstnání pro naše účely nebylo určující. Co by, nicméně, bylo přínosem pro kvalitnější analýzu dat, je zahrnutí více respondentů, kteří již znají svůj enneagramový typ. Skupinu těchto lidí v našem vzorku tvořilo 10 osob diagnostikovaných rozhovorem a 21 těch, které uvedly, že svůj typ znají na základě různých metod. Zde nemáme jistotu, nakolik je tento údaj spolehlivý. V případě dalšího zkoumání by bylo řešením získat respondenty se skutečně ověřeným typem, např. ve spolupráci se společnostmi školícími enneagram.

Nyní se již zaměříme na *interpretaci výzkumných zjištění* a faktorů, které je mohly ovlivnit. Budeme postupovat dle jednotlivých stanovených cílů našeho výzkumu. Nejprve se vyjádříme ke zjištěným psychometrickým charakteristikám testu a reliabilitě poté ke konstruktové validizaci systému enneagramu jako osobnostní typologie, a ke kriteriální validizaci našeho testu zlatým standardem.

Cíl 1: Ověřit základní psychometrické charakteristiky testu a prověřit, zda je reliabilním nástrojem pro určení ennea-typu.

Statistická analýza dat prokázala přiměřenou obtížnost všech položek testu i jejich korelaci s hrubým skórem jednotlivých typů. Hrubé skóry jsou nezávislé na věku a pohlaví s výjimkou typu 3 (slabá negativní korelace s pohlavím), tj. že muži v našem vzorku dosáhli vyšších hrubých skóru než ženy (průměrný HS byl 16,7:14,7). Literatura neuvádí, že by zastoupení jednotlivých typů v populaci a mezi pohlavími bylo rozdílné, předpokládáme tedy také jeho normální rozložení. Popis typu 3 je souhrnem znaků převážně mužského rázu, typické je zde zaměření na výkon, úspěch, efektivitu, silný tah na branku, vysoká soutěživost a poměrování se s druhými. To samozřejmě neznamená, že by se tento typ nevyskytoval i mezi ženami, obzvláště v naší moderní době, v níž jsou

tyto charakteristiky často oceňovány. Domníváme se, že mírná záporná korelace s pohlavím může být dána konkrétně naším složením vzorku, v němž převažují ženy a pracovníci/studenti pomáhajících profesí, případně ekonomiky. Z empirické zkušenosti bychom zde tedy nepředpokládali tak vysoký výskyt žen typu 3, jaký bychom mohli najít například ve sféře vyššího managementu.

Vytvořená testová metoda měření enneagramového typu osobnosti **je reliabilním nástrojem**. Vnitřní konzistence Cronbachovo alfa dosahuje průměrné hodnoty **0,71** a split-half reliabilita **0,66**, což je srovnatelný výsledek s validizovaným testem RHETI (0,72) (Riso & Hudson, 2003) i kritériálním testem Danielse (0,59) (Daniels, 2000).

Cíl 2: Provéřit koncept existence devíti osobnostních typů.

Korelační analýza hrubých skóre jednotlivých typů ukazuje, že nejsou stejné, neboli měří každý něco jiného. Korelace dokazují vzájemnou závislost jednotlivých typů, nikoliv však příliš vysokou na to, aby měřily totéž. Rovněž mezipoložková analýza prokázala, že položky v rámci jednoho typu spolu korelují více než s položkami jiných typů. To **svědčí pro existenci devíti různých typů** a tedy opodstatněnost teoretického konceptu enneagramu. Na druhou stranu to nemusí nutně znamenat, že existuje právě jen těchto devět typů. V pozadí typu totiž může existovat více faktorů. Pro tento důkaz by bylo třeba provést faktorovou analýzu.

Cíl 3: Provéřit koncept dynamiky propojených typů.

Náš výzkum **nepotvrdil** teoretický konstrukt propojenosti jednotlivých typů. Vycházeli jsme z předpokladu, že každý typ je souhrnem tří aspektů: vlastního typu, bodu stresu a bezpečí, z nichž každý je stimulován v určitých životních situacích (Palmer, 2000), a tedy každý jedinec používá ve větší či menší míře všech třech tří. Rovněž jsme na základě teorie očekávali vliv křídel na daný typ v podobě významně vyšší korelace mezi křídlovými body. Křídlové typy spolu signifikantně korelují v pěti případech: body 1/2, 2/3, 5/6, 7/8 a 8/9. U propojených typů jsou korelace významné ve čtyřech případech: body 1/4, 2/4, 2/8 a 6/9. Nelze tedy tvrdit, že mezi propojenými typy není vztah, ale v

našem výzkumu tento vztah nebyl statisticky významnější než mezi nepropojenými typy.

Otázkou je, zda jsme pro toto ověření zvolili vhodný postup. Naše analýza se zaměřovala na porovnání celkových korelací mezi jednotlivými typy. Enneagramová literatura však uvádí, že daný typ nemusí nutně v každé situaci zahrnovat aspekty všech propojených typů. Naopak pro každý typ bývá dominantní pouze jeden z křídlových bodů. Stejně tak bod stresu nebo bezpečí má na vlastní typ proměnlivý vliv v závislosti na životní situaci a celkové „zralosti“ daného jedince. Dle Palmerové (Palmer, 2000) záměrem pohybu směrem k bodu stresu je vyhrocení „vášní“ do té míry, že odstraní nutkání negativního návyku tím, že se naplno prožijí, což může napomoci osobnímu růstu. Jinou cestou k rozvoji je kultivace lepších aspektů bodu bezpečí (Palmer, 2000). Z toho vyplývá, že je velmi individuální, který z daných propojených typů je pro jedince v danou chvíli určující, velmi pravděpodobně to však nejsou všechny současně. Ověřit existenci dynamiky mezi propojenými typy je tedy metodologicky obtížné a v publikovaných výzkumech jsme snahy o takové ověření nenalezli. Výsledky by snad mohla přinést analýza propojených typů na úrovni jednotlivých respondentů. Další metodou by mohla být analýza pravděpodobnosti, s jakou se propojené typy umístí na předních místech v testu, resp. prověření hypotézy, že propojené typy se budou častěji objevovat na 1. – 5. pořadí, než typy nepropojené.

Cíl 4: Empiricky prověřit kriteriální validitu testu.

Kriteriální validizace s Danielsovým testem provedená metodou Spearmanova a Pearsonova korelačního koeficientu prokázala nízkou, avšak signifikantní závislost u typů 1, 6 a střední (značnou) závislost u všech ostatních typů. Průměrný Spearmanův koeficient u jednotlivých respondentů vykazuje střední (značnou) závislost. Výsledek t-testu ověřujícího souvislost mezi pořadími v našem a kriteriálním testu dokládá, že tato je nenáhodná. To svědčí pro *uspokojivou kriteriální validitu vyvíjeného nástroje*. Přesto se domníváme, že průkaznější by bylo provedení studie na mnohem větším vzorku respondentů (zde n=142) a zvolit více srovnávacích kritérií, např. test RHETI.

Další metoda – validizace externím kritériem pomocí Kappa koeficientu a Fisherova testu – **neukazuje u většiny typů na významnou shodu** našeho testu s externím kritériem (tj. typem určeným v rozhovoru nebo sebeuposouzení respondenta). Zjevnou nevýhodou jsou zde velmi nízké počty zástupců jednotlivých typů – ve čtyřech případech pouze 1. Vzhledem k tomu, že koeficient byl počítán pro každý typ zvlášť, jsou výsledky těmito nízkými počty značně ovlivněny. Přestože z nich tedy nelze mnoho usuzovat, výjimkou se jeví být typ 7, který byl správně zařazen na 1.-2. místo ve 100% případů. Pro spolehlivější analýzu by bylo opět nutné pracovat s mnohem větším počtem respondentů. Problém s nízkými četnostmi obchází metoda binomiálního testu pro posouzení nenáhodnosti určení správného typu, neboť jsme v ní pracovali s celkovými počty správně/špatně zařazených typů. Její výsledky potvrzují, že test správně určí typ s pravděpodobností signifikantně vyšší než náhodnou, konkrétně **s 55% pravděpodobností se správný typ nachází na 1. místě a s 74% pravděpodobností na 1. – 2. místě. To rovněž svědčí pro dobrou kritériální validitu.** Ani zde však nezapomínáme na omezení dané velikostí vzorku a uvědomujeme si, že by bylo užitečné ověřit tyto výsledky dalším měřením na větším počtu lidí.

Test vykazuje velmi dobrou specifitu u všech typů: pravděpodobnost, že na prvním místě v testu nevyjde typ, kterým jedinec v realitě není, je pro všechny typy velmi vysoká: **85% – 100%**. Senzitivita testu zahrnuje celou škálu od **0 – 1** dle konkrétních typů. Je velmi dobrá u typů 6 a 7, poměrně vysoká u typu 2, naopak nulová u typu 3 a velmi nízká u typu 8. Také zde mohou být výsledky zkresleny nízkým počtem lidí ve vzorku, neboť tato metoda kalkuluje s četnostmi pro jednotlivé typy, kde některé kategorie zahrnovaly pouze jednoho zástupce typu. Rovněž zde je tedy na místě požadavek ověření na větším množství reprezentantů jednotlivých typů.

Naše výsledky bylo možné porovnat s parametry existujících ověřených nástrojů k měření ennea-typu pouze v míře reliability. Ostatní údaje nebyly v testových příručkách ani na webových stránkách publikovány a manuály k daným metodám nejsou v České republice bohužel dostupné.

ZÁVĚR

Záměrem této práce bylo představit a empiricky prověřit platnost systému osobnostní typologie dle enneagramu a současně validizovat vyvinutý nástroj k určení enneagramového typu osobnosti. V teoretické části jsme prezentovali východiska a popis enneagramu z hlediska jeho struktury a dynamiky, a přinesli popis osobnostních charakteristik jednotlivých typů. Dále jsme uvedli rozsáhlý (nikoliv však vyčerpávající) přehled realizovaných výzkumů zasazujících enneagram do psychologického kontextu.

V empirické části jsme prověřovali psychometrické charakteristiky vytvořeného testu k určení ennea-typu a validizovali jej jak s teoretickým konstruktem devíti enneagramových typů, tak s prověřeným diagnostickým nástrojem. Výsledky poukazují na dobré psychometrické parametry vyvíjeného testu a vyhovující reliabilitu měření. Rovněž byla prokázána uspokojivá validita ve vztahu k ověřenému kritériu Danielsova testu Základního enneagramu. Shoda měření testu s externím kritériem u většiny typů nebyla signifikantní, avšak téměř v 75% test určil správný typ na 1–2. místě. Závěry analýzy dále nasvědčují tomu, že teoretický koncept devíti enneagramových typů má své opodstatnění, typy spolu vzájemně souvisejí, neměří však totéž. Koncept dynamiky propojených typů se v naší studii nepotvrdil. Pro ověření našich výsledků by bylo vhodné provést výzkum na větším vzorku respondentů, kteří již znají svůj typ.

Na základě zjištěných výsledků můžeme učinit závěr, že náš test je reliabilním a poměrně validním nástrojem pro určení ennea-typu. Validizace testu však není v přísném slova smyslu nikdy definitivní, údaje je třeba stále doplňovat. Spolehlivým ověřením našich závěrů by zcela jistě bylo využití testu RHETI jako validizačního kritéria. Rovněž se nabízí validizace dalšími osobnostními dotazníky, např. Big 5 – NEO pětifaktorovým osobnostním inventářem. Bartram & Brown (2005) ve svém výzkumu prokázali, že pomocí dotazníku Big 5 lze předpovědět příslušnost k enneagramovému typu. Další výzvou by nepochybně bylo porovnání devíti ennea-typů s jedenácti

„nástrahami“ neboli druhy rizikového chování popsánymi Dotlichem a Cairem (Dotlich & Cairo, 2006) a měřenými Hoganovým testem HDS. Teoretické popisy těchto modelů chování vykazují mnohé podobnosti s negativními aspekty jednotlivých typů, domníváme se proto, že mezi nimi lze objevit významné souvislosti.

Využití tohoto testu může značně usnadnit diagnostiku enneagramového typu. Přestože někteří lidé naleznou svůj typ velmi rychle jen na základě literatury nebo absolvovaného kurzu, jiní ho hledají i dlouhé roky. To závisí na mnoha faktorech, především na jejich schopnosti sebereflexe a na tom, kde se nacházejí ve svém procesu rozvoje, nebo (řeceno v pojmech enneagramu) nakolik se jim podařilo pokročit na cestě od vášně ke ctnosti a prohlédnout tak svou sebeidealizaci. Použití testu k určení typu může být významným vodítkem, nicméně nelze jej propagovat jako jediný způsob. Cennou diagnostickou metodou je i nadále rozhovor s odborníkem na enneagramovou typologii a v první řadě vlastní sebezkušenost. Testu lze využít k určení ennea-typu za účelem sebepoznání a rozvoje osobnosti, ať již v rámci organizovaných školících programů, nebo z vlastní iniciativy zájemců o osobní růst. Uplatnění může nalézt i v oblasti kariérního plánování, personalistiky, koučování a rozvoje pracovníků, kde je užíváno systému enneagramu za účelem zlepšování interpersonálních dovedností, týmové spolupráce, lepšího pochopení a poznání sebe i druhých. V neposlední řadě může být test využit ve výzkumu při ověřování souvislostí enneagramu s psychologickými koncepty.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Ainsworth, M. D. (1967). *Infancy in Uganda, Infant Care and the Growth of Love*. Baltimore: John Hopkins Press.
- Ainsworth, M. D., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Arthur, K., & Allen, K. (July 2010). The Nature of Love: Understanding the Enneagram Types as Nine Expressions of Attachment. *Enneagram Journal*, stránky 6-22.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. D., Bem, D. J., & Hoeksma, S. N. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.
- Barlett, C. (2003). *The Enneagram Field Guide, Notes on Using the Enneagram in Counseling, Therapy and Personal Growth*. Fort Collins: Nine Gates Publishing.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (August 1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 61(2), stránky 226 – 244.
- Bartram, D., & Brown, A. (2005). *Putting the Person into Personality, SHL Short Research Report*. Ziskáno 20. 2. 2012, z SHL People Intelligence, Business Results: www.shl.com
- Beck, A. T. (1970). *Depression: Causes and Treatment*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Boëlle, C., Chemla, C., & Rastetter, N. (2006). *Klíč k náboženství. Srovnání čtyř největších světových náboženství*. Praha: Albatros.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2: Separation*. New York: Basic Books.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self Report Measurement of Adult Attachment: An Integrative Overview. V J. A. Simpson, & S. W. Rholes, *Attachment Theory and Close Relationships* (stránky 44-76). New York: Guilford Press.
- Brooks, D. (January 1998). Are personality traits inherited? *South African Journal of Science*, Vol. 94, str. 9.
- Burke, D. (2008). The Enneagram of Evagrius of Pontus. *The Enneagram Journal*, stránky 77-102.
- Cassianus, J. (2008). *Zvyky Cenobitů a léky na osm základních neřestí*. Praha: Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha & sv. Markéty.
- Condon, T. (July 2010). The Trouble With Typing. *The Enneagram Journal*, stránky 146-161.
- Daniels, D. (2000). *Základní Enneagram*. Praha: Synergie.
- De Fiores, S., & Goffi, T. (1999). *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Dotlich, D. L., & Cairo, P. C. (2006). *Proč ředitelé selhávají*. Praha: Alfa Publishing.
- Douglas, J. D. (2009). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů.
- Farber, S. (1981). *Identical Twins Reared Apart: a Reanalysis*. New York: Basic.
- Fudjack, J., & Dinkelaker, P. (January - April 1996). *The Enneagram and the MBTI: In Search of Common Ground, Part 1*. Načteno z <http://tap3x.net/EMBTI/journal.html>
- Greenberg, J., & Mitchell, S. (1983). *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grün, A. (1995). *Jak zacházet se zlým*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

- Grün, A. (1997). *Nebe začíná v tobě*. Praha: Zvon.
- Gündel, J. (2001). *Enneagram v panelových rozhovorech*. Praha: Synergie.
- Hall, C., & Lindzey, G. (1997). *Psychológia osobnosti*. Bratislava: SPN.
- Hall, D. (July 2009). The Enneagram of Psychological birth: Putting Mahler's model to work for spiritual transformation. *The Enneagram Journal*, stránky 24-39.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hebenstreit, K. R. (summer 2008). A call to apply the principles of the enneagram in organizations to attract, retain, and motivate employees. *The Enneagram Journal*, stránky 4-21.
- Hendl, J. (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.
- Hogan, R. (2006). Předmluva Roberta Hogana. V D. L. Dotlich, & P. C. Cairo, *Proč ředitelé selhávají* (stránky 17-19). Praha: Alfa Publishing.
- Horney, K. (1966). *Our inner conflicts*. New York: W.W. Norton & Co.
- Horney, K. (2000). *Neuróza a lidský růst - Zápas o seberealizaci*. Praha: Triton.
- Höschl, C., Libiger, J., & Švestka, J. (2002). *Psychiatrie*. Praha: Tigris spol. s r.o. .
- Chestnut, B. (Summer 2008). Understanding the Development of Personality Type: Integrating Object Relations Theory and the Enneagram System. *Enneagram Journal*, stránky 22-51.
- Chráska, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Jakob, S., & Hubber, J. (2001). *Průvodce enneagramem*. Liberec: Veva.
- Jung, C. G. (1996). *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (1997). *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (2000). *Výbor z díla III. Osobnost a přenos*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (2009). *Výbor z díla VIII. Hrdina a archetyp matky*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Killen, J. (July 2009). Toward the Neurobiology of the Brain. *The Enneagram Journal*, stránky 40-60.
- Kirton, M. (October 1976). Adaptors and Innovators: A Description and Measure. *Journal of Applied Psychology, Vol. 61*, stránky 622-629.
- Kirton, M., Bailey, A., & Glendinning, W. (July 1991). Adaptors and Innovators: Preference for Educational Procedures. *The Journal of Psychology, Vol. 125*, stránky 445-455.
- Klein, M. (2005). *Závist a vděčnost*. Praha: Triton.
- Klimeš, J. (2008). *Psycholog a jeho svědectví o Kristu*. Praha: Portál.
- Lemaitre, N., Quinson, M. T., & Sot, V. (2002). *Slovník křesťanské kultury*. (J. Binder, Překl.) Praha: Garamond.
- Magai, C. (1999). Affect, imagery and attachment: Working models of interpersonal affect and the socialization of emotion. V J. Cassidy, & P. R. Shaver, *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (stránky 787-802). New York: Guilford Press.
- Mahler, M. S. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: TRITON.
- Maxon, B., & Daniels, D. N. (Summer 2008). Personality Differentiation of Identical Twins Reared Together. *The Enneagram Journal*, stránky 65-76.
- Mikšík, O. (2000). *Psychologická charakteristika osobnosti*. Praha: Karolinum.
- Mikšík, O. (2007). *Psychologické teorie osobnosti*. Praha: Karolinum.

- MKN-10. (2008). *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí 10. revize: Duševní poruchy a poruchy chování*. BOMTON agency, s.r.o.
- Müller, L., & Müller, A. (2006). *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál.
- Nakonečný, M. (2003). *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia.
- Naranjo, C. (1994). *Character of Neurosis: An Integrative View*. Nevada City: GATEWAYS/IDHBB, INC.
- Nathans, H., & Van der Meer, H. (July 2009). The Enneagram and Styles of Problem-Solving. *The Enneagram Journal*, stránky 62-80.
- National Research Council. (1991). *In the Mind's Eye*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Ogden, T. H. (1989). *The Primitive Edge of Experience*. Northvale, New Jersey: Jason Aronson Inc.
- Palmer, H. (2000). *Velká kniha o Enneagramu*. Praha: Synergie.
- Palmer, H., & Braun, P. (1997). *The Enneagram Advantage*. New York: Three Rivers Press.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience. The Foundations of Human and Animal Emotions*. New York: Oxford University Press.
- Petr, M. (2006). *Základy systému enneagram a jeho zasazení do psychospirituálního kontextu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra psychologie., 2006. 92 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Velechovská, E. Přístupné také z <http://www.michalpetr.com/specializace/enneagram>.
- Petr, M. (5. 12. 2011). *Devět cest, jak se vyrovnat se světem*. Získáno 1. 3. 2012, z psychologie.cz.
- Piontelli, A. (1992). *From fetus to child: An observational and psychoanalytic study*. London: Tavistock/Routledge.
- Plomin, R., Willerman, L., & Loehlin, J. C. (January 1976). Resemblance in appearance and the equal environments assumption in twin studies of personality traits. *Behavior Genetics, Vol. 6, No. 1*, stránky 43-52.
- Praško, J. (2003). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- Rhodes, S. (2009a). The Enneagram from a Cognitive Psychologist's Point of View. *The Enneagram Monthly, Issue 165*, stránky 1-19.
- Rhodes, S. (2009b). *The Positive Enneagram: A New Approach to the Nine Personality Types*. Seattle, WA: Geranium Press.
- Rhodes, S. (2010a). *Archetypes of the Enneagram: Exploring the Life Themes of the 27 Enneagram Subtypes from the Perspective of Soul*. Seattle, WA: Geranium Press.
- Rhodes, S. (2010b). *Enneagram Dimensions*. Načteno z <http://www.enneagramdimensions.net>
- Riso, D. R., & Hudson, R. (1996). *Personality Types: Using the Enneagram for Self-Discovery*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Riso, D. R., & Hudson, R. (1999). *The Wisdom of Enneagram*. New York: Bantam Books.
- Riso, D. R., & Hudson, R. (2003). *The Riso-Hudson enneagram Type Indicator (Version 2.5)*. New York: The Enneagram Institute.
- Riso, Don Richard; Hudson, Russ. (nedatováno). *The Enneagram Institute*. Získáno 2. 2. 2012, z <http://www.enneagraminstitute.com/practical.asp>
- Robinson, J. L., Reznick, J. S., Kagan, J., & Corley, R. (1992). The heritability of inhibited and uninhibited behavior: a twin study. *Developmental Psychology, Vol. 28, No. 6*.
- Rohr, R. (1997). *Enneagram: Devět tváří duše*. Praha: Synergie.
- Salmon, E. (2001). *ABC Enneagramu*. Praha: Synergie.
- Segal, N. (1999). *Twins and What They Tell Us About Human Behavior*. New York: Dutton.

- Siegel, D. J. (1999). *The Developing Mind*. New York: Guilford Press.
- Sikora, M. (July 2010). The Career Within You - book review. *The Enneagram Journal*, stránky 172-175.
- Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: BARRISTER & PRINCIPAL.
- Stevens, K. (July 2010). The Enneagram: Fundamental Hieroglyph of a Universal Language. *The Enneagram Journal*, stránky 119-145.
- Tart, C. T. (2000). Předmluva . V H. Palmer, *Velká kniha o Enneagramu* (str. 12). Praha: Synergie.
- Theofrastos. (2000). *Povahopisy*. Praha: Euromedia Group - Ikar.
- Thomas, G. (July 2010). Archetype and Imagery in the Enneagram. *The Enneagram Journal*, stránky 59-78.
- U.S. Bishops' Secretariat for Doctrine and Pastoral Practices. (19. October 2000). *A Brief Report on the Origins of the Enneagram*. Získáno 29. 2. 2012, z National Catholic Reporter: http://www.natcath.org/NCR_Online/documents/ennea2.htm
- Velechovská, E., & Byrtus, E. (2006). Enneagram: Jak lze objevit pravdu o sobě. Skripta k semináři Sebeuvědomění s enneagramem. Liberec: Veva.
- Vollmar, K. (2001). *Enneagram partnerských vztahů*. Praha: Synergie.
- Vybíral, Z. (2005). Jste javor nebo modřín? *Psychologie Dnes*, 3. (J. Hučín, Tazatel) Portál.
- Wagele, E., & Stabb, I. (2010). *The Career Within You: How to Find the Perfect Job for Your Personality*. New York: HarperCollins Publishers.
- Wagner, J. (Summer 2008). Enneagram Styles and Maladaptive Schemas: A Research Inquiry. *The Enneagram Journal*, stránky 52-64.
- Wagner, J. (29. December 2010). *Karen Horney's Three Trends (Moving Towards, Against, Away From) and the Enneagram Styles*. Získáno 19. 2. 2012, z The Enneagram Spectrum: <http://www.enneagrampectrum.com/184/karen-horneys-three-trends-moving-towards-against-away-from-and-the-enneagram-styles/>
- Wagner, J. P., & Walker, R. E. (September 1983). Reliability and validity study of a Sufi personality typology: The enneagram. *Journal of Clinical Psychology*, Vol. 39, Issue 5, stránky 712-717.
- Walter, J. G. (September 1998). *The Distribution of Reported MBTI Types Across Enneazones, and S-N Blindness*. Získáno 27. 2. 2012, z <http://tap3x.net/EMBTI/archives.html>
- Webb, J. (1980). *The Harmonious Circle*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Whillans, P. (July 2009). Applying the Enneagram to the World of Chronic Pain. *The Enneagram Journal*, stránky 81-103.
- Wiltse, V., & Palmer, H. (July 2009). Hidden in Plain Sight: Observations on the Origins of the Enneagram. *The Enneagram Journal*, stránky 104-137.
- Young, J. E., & Klosko, J. S. (1993). *Reinventing your life*. New York: Dutton.

PŘEHLED TABULEK A OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Symbol enneagramu.....	22
Obrázek 2 – Zákon Tří.....	24
Obrázek 3 – Zákon Sedmi	24
Obrázek 4 – Schéma Enneagramu: Body stresu a bezpečí	28
Obrázek 5 – Obranné mechanismy	36
Obrázek 6 – Integrace systému enneagramu a stylů attachmentu	90
Obrázek 7 – Enneagram patologických stavů.....	116
Tabulka 1 – Přehled vášní (neřestí) z pohledu různých autorů.....	21
Tabulka 2 – Emoční a mentální fixace, sebeobraz a idealizace jednotlivých typů.....	35
Tabulka 3 – Ennea-typy z pohledu kombinace sebepojetí a interpersonálních stylů	86
Tabulka 4 – Ennea-typy z pohledu dominantního afektu a interpersonálního stylu	87
Tabulka 5 – Model 4 typů připoutání v dospělosti.....	91
Tabulka 6 – Srovnání modelu typů připoutání a enneagramu	91
Tabulka 7 – Srovnání enneagramových typů s kognitivními styly	101
Tabulka 8 – Ennea-styly, Millonovy osobnostní struktury a Myers-Briggs preference	109
Tabulka 9 – Srovnání enneagramu a MBTI.....	110
Tabulka 10 – Srovnání enneagramu s Big 5	112
Tabulka 11 – Rizikové stránky dle Hogana x Enneagram.....	113
Tabulka 12 – Průměrné skóry jednotlivých enneagramových skupin v testu MMPI.....	115
Tabulka 13 – Reliabilita jednotlivých typů u 1. verze testu	132
Tabulka 14 – Průměrné korelace položek jednotlivých typů.....	136
Tabulka 15 – Korelace hrubých skóru s věkem a pohlavím	136
Tabulka 16 – Reliabilita jednotlivých typů – konečná verze testu.....	138
Tabulka 17 – Korelace hrubých skóru jednotlivých typů	139
Tabulka 18 – Četnosti korelací propojených a nepropojených typů pro mediánový test.....	140
Tabulka 19 – Pearsonův korelační koeficient	141
Tabulka 20 – T-test pro posouzení významnosti rozdílů v pořadí typů.....	143
Tabulka 21 – Typy diagnostikované rozhovorem a jejich pořadí v testech	144
Tabulka 22 – Kappa koeficient: srovnání reálného typu a pořadí v testu.....	146
Tabulka 23 – Binomiální test pro 1. pořadí.....	147
Tabulka 24 – Binomiální test pro 1. - 2. pořadí.....	147
Tabulka 25 – Senzitivita a specifita testu	148

PŘÍLOHY

1. Tabulky:

Tabulka 1 – Korelace položek s hrubým skórem

Tabulka 2 – Normy a histogram pro typ 1

Tabulka 3 – Normy a histogram pro typ 2

Tabulka 4 – Normy a histogram pro typ 3

Tabulka 5 – Normy a histogram pro typ 4

Tabulka 6 – Normy a histogram pro typ 5

Tabulka 7 – Normy a histogram pro typ 6

Tabulka 8 – Normy a histogram pro typ 7

Tabulka 9 – Normy a histogram pro typ 8

Tabulka 10 – Normy a histogram pro typ 9

2. Dotazník pro určení enneagramového typu

3. Test Základního enneagramu dle Danielse

4. Přepisy rozhovorů k určení enneagramového typu